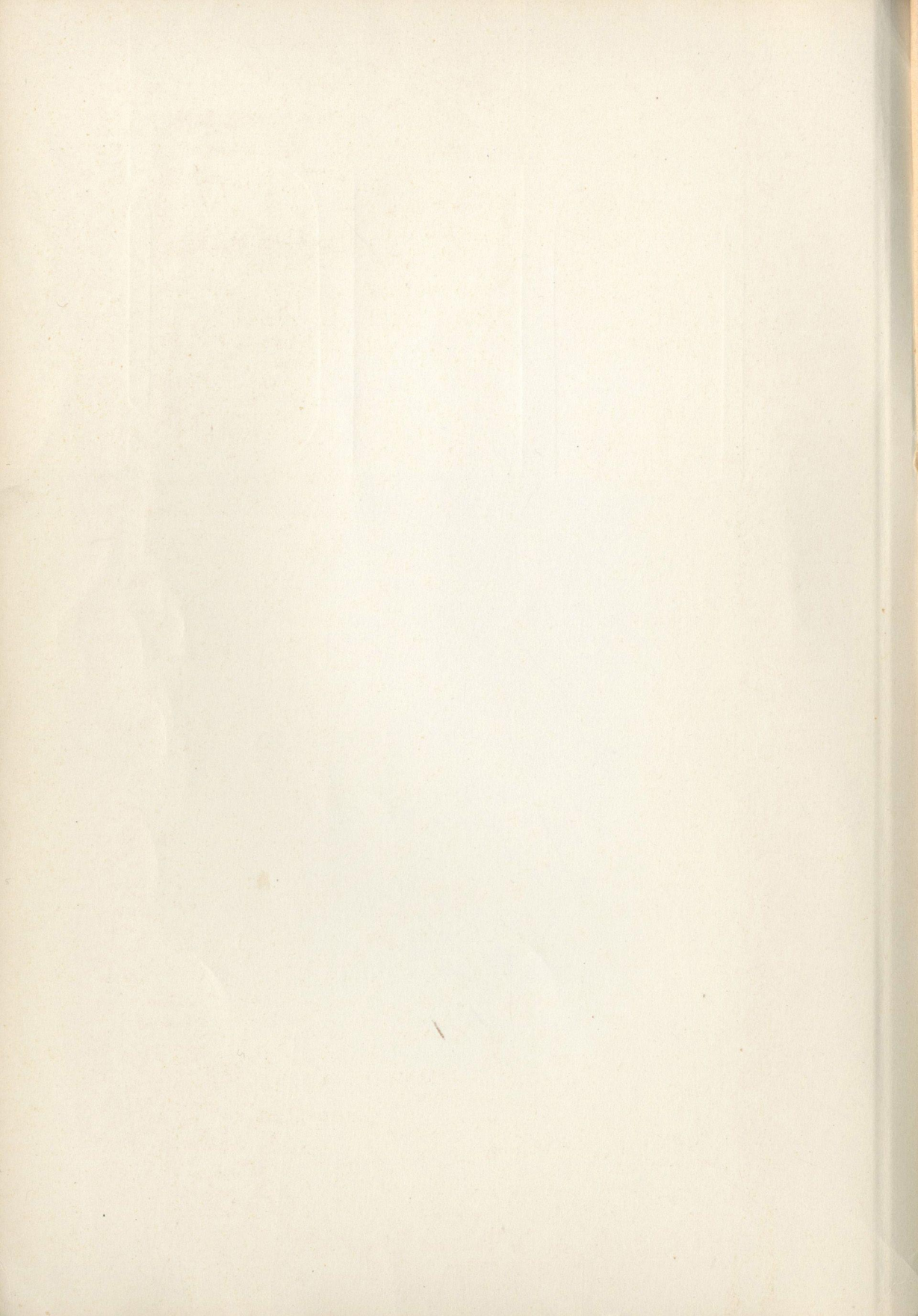

Értekezés

...alomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

IRODALMI, MŰVESZETI
T Á R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIII. ÉVF. 2. SZÁM 1959.

F E B R U Á R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ACS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GEZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
MAJOR NÁNDOR

Halott jelszavak

Aleksandar Vučo

A kéteemeletes ház tetején ingben és alsónadrágban megjelent egy ember. Kitért karjaival tartotta az egyensúlyt, lecsúszott a nedves cserepeken, s végül az esővízes csatornán vetette meg meztelen lábát. A tető szélén állva kiegyenesedett, s beszélni kezdett a hatalmas embertömeghez, az egész világhoz, annyira nehéznek és elviselhetetlennek tartva az ő esetét, jóllehet odalent csak néhány esernyőt lehetett látni, mert a négyéves megszállás alatt az emberek elfásultak, sokan megsüketültek és megvakultak, azonkívül nem is lett volna okos dolog a boulevard végén álló csúnya kaktuszház előtt ácsorogni. Gyerek már jóval több volt az utcán. Sokan voltak. Zavartan álltak, s a nagyobb biztonság kedvéért egymás kezét fogták, úgy bámulták a tetőn ágáló embert.

Hatalmas akaraterejével sikerült biztosabb helyet elfoglalnia, egyik kezével a villámhárító huzaljába fogódzkodott, úgy tűnt, hogy ezen a síkos és meredek helyen napokat és éjszakákat kell majd eltöltenie. Dragan azt hitte, mindaddig, amíg az éhség és az álom le nem veszi a lábáról. Beszélhet is vég nélkül, torka nem fog kiszáradni, ha az eső tovább esik. Kétszer ugyan már

abbahagyott egy mondatot, fejét hátra vetette vízszintes helyzetbe és kinyitotta a száját.

De az emberek, akik üldözték, nem hagytak békét neki. Élve akarták elfogni, minden nagyobb sérülés nélkül. A tető szellőztetőablakán Cerberus kidugta sapkás fejét, néhány pillanat múlva a padlás sötétségétől fekete felsőteste is látható lett. Ez a torzó jobbra-balra hajlongott, kereste a zsákmányt. Ezután már az egész test kicsúszott a tetőre s úgy tapadt a cserepekhez, mint foka a jégtáblához: megpillantotta a menekülőt, de nem mert egyetlen lépést sem tenni feléje: üldözése nevetésszerű mozdulatokból állt, hol olyan volt, mint a csellel élő csalimadár, hol olyan, mint a leselkedő vadászkutya.

Az ingben és alsónadrágban álló ember megérezte, hogy a tetőn megjelent üldözője, pedig még hátra se fordult, még csak a szemével sem pillantott vissza, amelyekben most két kis fáklya lobogott, de tovább menekült a tetőn, ezüstösen a záporban, a másik oldalra, amely egy mellékutcára nézett, s alakja vékony lett és lapos, mintha bádogból vágták volna ki.

Cerberus sziluettje megnőtt, majd összezsugorodott a tanácstalanságtól, s

ebben a pillanatban egy domborműbe öntött kubista rovarrá emlékeztetett. Jelenléte ezen a helyen már fölösleges volt, így hát sűrű vonaglások között lagymatagon visszahúzódtott a padlásra: „Elmegyek a főnökhoz és bejelentem neki, hogy az ilyesmihez szakember kell, légtornász vagy tűzoltó.”

Az üldözött visszatért régi helyére, s a győztes mosoly nemcsak a szája körül játszott, hadonászó karjai ugyancsak a diadalt énekelték, tekintete kihívó lett és lázadó, szeme és arca két-féle tüzes fémből tevődött össze. S bár hangja erősebb volt a testénél, mégse beszélt, hanem csak védekezett a hallgatás ellen azzal az emfázissal, amely nem engedte meg neki a hallgatást, hogy gondolkodni tudjon, de lehet, hogy attól rejtette: elvesztí emlékezőtehetségét, s ezért fűzte láncba tüzes szavait. És nem lélegzett, hanem sóhajtott.

Tudta, hogy sem azok lenn az utcán, sem a többiek, akik ebben a pillanatban önmaguk elől rejtőznek el házaikban, nem fognak ellentmondani néki, sőt, nem is mond senki semmi olyat, amit ő már el ne mondott volna vagy el ne mondhatna; nem is törekedett arra, hogy meggyőzzön valakit, csak azt szerette volna elmondani, amit azok ott lenn és azok a szobáikban, a türelmem és az üres várakozásra támaszkodva gondolnak és mondanak maguknak és azoknak, akikben főkéletesen megbíznak és akiket nagyon szeretnek. Ezért nem válogatta a szavakat, ontotta magából a jelszavakat, melyek közül néhány már évtizedek óta az embernek ember által való kizsákmányolásáról szólt, a rémuralmakról, a korbácsról és törőről, a puskatúról és tömlőről, a bikacsökről és a börtönpenésztől, s az ember örök vágyáról, hogy táplálja és melengesse a gyermeket (nemcsak a sajátját), hogy itt-ott mégis olyan égbolt feszüljön a feje fölött, melyet egy kicsit a magáénak mondhat és mégse kelljen meghalnia a tenyérnyi termőföldért a gyári zugért, ahol nyögés nélkül hullhat a verejtéke, s egy kis helyért az íróasztalnál, ahol nem az üres betűt rágják.

Beszéde akkor se lett választékosabb, amikor a jelenhez érkezett, és hangja a természet határát súrolta, arról az örök emberi vágyáról téve tanúságot, hogy magasra szálljon, minél magasabba emelkedjék olyankor, amikor erőszakkal akadályozzák meg, hogy birtokába jusson a pusztá létfenntartás feltételeinek. Elmondta, hogy a kegyelemért könyörgő gyerekek ezrei se fog-

ják megadni az ellenséget: hogy nagyon tévednek mindazok, akik azt hiszik, hogy elfoglalták az otthon titkos erődítményét (ma nemcsak az a fontos, hogy megmentsük életünket); hogy száználmasan nyomorultak a rezignáltak, akik annyira megbékültek a halál gondolatával, hogy elég füttentyeni nekik, s maguktól mennek el a vesztőhelyre (a kiéhezett kutyákhoz hasonlították ezeket, akik nem mernek felugrani a terített asztalra); szemében a harag fényével sorolta a tiszta igazságokat, melyeket azok ott lenn az utcán az ernyők alatt és azok ott a szobákban, megszkott dolgoiktól körülvéve, suttognak maguknak és legközelebbi hozzátartozóinak éjjel és nappal, így vigasztalódva, de közben csúszómászók maradnak és a falhoz lapulnak, sőt még odút vájnak maguknak a fal tövében, hogy minél mélyebbre bújhassanak.

Hangját csak akkor ejtette le, amikor a padlás ablakából kibújt két könnyű és gyorsmozgású, tornacipős alak, akiket külön erre az alkalomra vettek igénybe, s gyakorlatuk volt az ilyen nyaktörő mutatványokban. Úgy közeledtek feléje, mint a fészkből kiesett verébfiókához. A harmadik alak, aki szemelláthatóan a legfontosabb volt közöttük, akinek hatása lélektani természetű volt, nem tartozott kibújni az ablaknyílásból; mintha nem is lett volna alsótete, amire egyébként se volt szüksége, hiszen csak a fejével dolgozott, azzal a méltóságteljes nyugalommal fordult felsőtestével az ingben és alsónadrágban didergő ember felé, ami az állatszelídítőkre és a tekintélyes urakra jellemző, s olyan szelíden, mint ha a ketrecbezárt oroszlánhoz vagy a szakadék szélén álló kisiárhoz intézte volna szavait, így szólt:

— Gyere, Vójó, ne csinálj számárságot, becsületszavamat adom, hogy a hajad szála se fog meggörcsülni

s a másik két alak erre egy pillanattig várakozóan megállt.

Vójó izmai egy kis időre megeresztekedtek az esőben, amely szikrákat vert vissza a tetőről (mintha az esőcseppek villamos érintkezést teremtettek volna a cserepekkel), de mindjárt összeszedte magát és az eső szikrázón könnyű felhőjébe burkolódzva fokozódó gyorsasággal menekült tovább. Anélkül, hogy megállt volna, felkapaszkodott a tető gerince felé, néhányszor megbotlott, kiegyenesedett, tétovázott és megint folytatta a kapaszkodást, hogy aztán végül megállapodjon; megmerevedve egy ügyetlenül faragott szoborhoz ha-

sonlított az eső tüzes ingében, s csapkodni kezdve testét (ingén úgy nyíltak ki a szakadások, mint a nyíló virágok) így szólt:

— Minél több — annál kevesebb
s hátán és a mellén egészen megsötétedett az inge.

Azoknak ott a tetőn és azoknak ott az utcán természetes volt, hogy le fog ugorni, ha a két fogadott üldöző csak egy kicsit is megközelíti, amit egyébként nem mertek megtenni a kaktuszházak ezek a vadhajtói, jöllehet Vójó életére törtek, de nem engedhették meg, hogy maga rohanjon a halálba, különösen addig, amíg el nem árulta nekik a titkokat, melyeknek megvilágítása (úgy látszik) rendkívül fontos volt dolgaik további sikeres folyásához és biztosak voltak benne, hogy nem hallgathat, ha élve kézrekerítik, s legalább olyan testi épségben, amennyit az emlékezés és a beszéd megkívánt. „Elég, ha megmarad agyvelejének, májának és nyelvének a fele”, gondolták.

Igen szorgalmas és érzékeny rendőrök voltak ezek, a szolgálati számár-
létra minden fokán megállták a helyüket, képesek voltak egymásután több éjszaka nem aludni, csakhogy kikényszerítsék foglyaikból a beismerést, gyakran életveszélynek tették ki magukat a terepen, s ugyanakkor voltak ezeknek az embervadászoknak egyéb erőnyeik is, főleg otthon és a családban: felhordták vödörkben a szemet a pincéből, betakarták gyerekeiket, hogy éjszaka meg ne fázzanak, s mindennapi káromkodásaikban gondosan kerülték az emlékezést a saját gyerekeikre. Valószínű azonban, hogy valami egészen különös vér folyt az ereikben, mindenestre valami más, mint ami általában az emberi vér összetevője, mert különben nem foglalkozhattak volna az ilyenfajta vadászattal.

Dragan sose járt ebben a kaktuszházban, amely kívülről egészen tarka volt a medves és levált mészhabarcs foltjaitól. Az ő nyugtalan képzeletében, mivel nemrég szabadult feltételesen a banyicai táborból, ezek vérfoltok voltak, a zárkákából ütötték át az épület külső falait, s nagyon valószínű, hogy ezek a piros foltok csakugyan ott voltak a ház valamennyi szobájában, melyekben hemzsegték a letartóztatottak, különben miért hurcolták volna ide az embereket s őrizték volna kulcs alatt őket minden zugolyban a pincétől a manzárd ketre-

Sáfrány Imre szövegrajza

ceig, ahonnan Vójó hihetőleg megszökött, mert különben hogyan jutott volna a padlásra és a tetőre; mivel azonban Dragan sosem volt még ebben a házban, képtelen volt elgondolni, hogyan sikerült Vójóknak mindez, hogyan tudta megtenni a rengeteg lépést és mozdulatot szökéséhez anélkül, hogy észrevették volna, jöllehet a vizslató tekintetek és töltött fegyverek megháromszorozott felügyelete vette célba őt, aki már kétszer megszökött a börtönből...

Meglehet, hogy az amerikai szőnyegbombázásoktól való rettegés, amely a rendőrigazgatóságot az Obilics körülon lévő épületéből ebbe a városzéji kaktusztornyba kergette, hogy ez az ostoba bizonytalanság az emberek feje felett alakította át talán a ház állandó lakóit, akik különben nyugodtak és hidegvérűek voltak, ha összeszorított fogakon át kellett a beismerő vallomást kicsikarni, egy fejetlen szervezetté, amely-

ben az idegekkel együtt szétszakadnak a rendszer láncai is; s az állammal és a szülőhazával együtt elmerül minden a feneketlen mélységben, de megmaradjon a minden oldalról elhangzó kérdés: hogyan sikerült Vójónak a tetőre szökni? Hogyan volt ereje (testi és erkölcsi ereje) egy ilyen szép, de pusztulásra ítélt vállalkozáshoz? Dragan nem érte be a vértelen válaszokkal és újból visszatért korábbi elképzeléséhez Vójóval kapcsolatban, a gondolatához (amely oly hevesen kínozza) az emberről, aki mindig remél és szüntelenül gondolkodik, percről percre azon töri a fejét, hogyan szerezhetné meg szabadságát, nem a szó egyszerű értelmében, nem azt a széles szabadságot, amely után örökké vágyakozik, hanem a közvetlen szabadságot, amely lehetővé teszi azokat az apró szolgálatokat, melyek nélkül a forradalmi gépezet odakinn (úgy látszik) nem működhet rendesen: nem a saját testéért és lelkiért tehát, nem a szerelemért, a friss levegőért, a folyóparti forró homokért és pázsitért illegális életének rég elfelejtett zlatibori első napjaiból.

A tetőablakon félig kihajolt ember jelt adott a szakképzett üldözőknek a visszavonulásához. — Ide, ide — hívta őket két mutatőujja. S azok gyorsan odamásztak hozzá, olyan egyformák voltak, mint két sovány patkány, s aztán mind a hárman eltűntek a padlás homályában.

Vójó úgy állt még néhány pillanatig a tetőn, hogy szeme és hangja befelé fordult, mintha saját magában kellene hallgatóznia valamire, s akkor hirtelen, mintha rugón járt volna, lefelé ugrálva a cserepeken, másodszer is elfoglalta helyét a tető fűtőcára néző részén. Egy kölcsönzött kézmozdulattal tudtára adta a jelenlévőknek, hogy folytatni fogja beszédét, de ez a mozdulat átugorta a jobb- és baloldali mellékutcaikba terelt embereket és szétforgácsolódott a piszkos külvárosi ég hátterében álló rozoga és alacsony háztetők messzi élén.

— Rabok, keljetek fel... pusztítsátok el örökre az ellenséget... Alapjaiban változik meg az egész világ... Keljetek fel mindannyian, akik ma a semmivel vagytok egyenlők, de a holnap már csak a tiétek lesz...

Úgy kiabált teli torokból, mintha megszabadult volna valamitől, azzal a hanggal, amely oly sokáig vele volt, amely éjszaka szűk mellkasát fojtogatta, hogy aztán hajnalban vele együtt érjen a tetőre, arra a helyre, ahol Dra-

gannak úgy tűnt, hogy ezekben a bilincsbevert órákban a veszendőbe menő világ gyorsabban rohan az utolsó szakadék felé.

A kaktuszházat körülvevő utcák és közök most tele voltak emberekkel és gyerekekkel, a boulevard felé vezető kijáratokat a csendőrök élő fala zárta el, s a sűrű reggelen, a nyugodtan zuhogó eső függönyén át hallhatóvá lett a tömeg fojtott zúgása, nem a csodálkozás, hanem a várakozás, már nem a kíváncsiság, hanem a feszült figyelem morájával. S Vójó szavai, ezek az ismerős és elkoptatott szavak, — hány-szor ejtették ki őket azok is, akik sose voltak börtönben! — Úgy szakadtak most rájuk, mint az egymást követő ütlegek. Aztán váratlanul elhallgatott, tekintetével, amely most nem irányult senkire, átölelte az egész teret maga körül, szeme nagyra nyílt, szinte beleveszett az önértet fényébe, ajka meg-rándult, hogy éhezéshez szokott szájából a szakadozott mondatok énekszóba ömljenek.

Dragan a névtelen hátaq fedezékéből nézett fel rá, életkorának nem lehetett elfogni az éveit, görcsös és vékony karjai belenőttek bordái csatornáiba, gyerekesen áttetsző fülei voltak (az ember azt mondta volna, elrepülhet velük), haját valaki sűrű olajfestékkel kente be, de baloldalt, a homloka felett egy sűrű folt mutatta meztelen bőrét: a koponyájából hiányzott egy darab. És milyen mozdulatlanul áll, s mégis csupa mozgás az eső holdfényének hálójában, a halált megelőző nyögések és szülési fájdalmak nélkül, létezése elmúlás nélkül örökkévaló, ahogy kono-kul és változatlanul áll a változó világban, nyitott sebei ellenére, áll és ellenáll, nem kísértetként, hanem mintha száz és száz kiló szívós élet volna súly-talan testének térfogatába zárva.

S aztán egyszerre jobbról is és balról is felemelkedtek közelében a cserepek (elsőnek két vakondtúrás a tető meredek esésén), az utcákba szorított emberek integettek néki, figyelmeztették őt: — vigyázz, vigyázz, vigyázz! — Kezüikkel megfordították volna fejét, szemét a darázs-fészek felé szúrták volna, de ő nem látta őket, nem értette meg a figyelmeztetéseket, ő csak énekelte és alakja megnőtt, mint a nagyított kép a mozivásznon, elragadtatva a tömeg zsongásának áradásától, amely most a visszhang szépségével jutott el hozzá, s arról szólt, hogy odalent végül is megértették és megosztják vele —

az életet? a halált? — És öklök rugóztak a magasba a tömegből, mint a tor-naórán.

A vakondtúrásokból kiugrott a két szakképzett üldöző, rávetették magukat, hogy hanyatt esett, végtagjait szét-húzták, kezeik a válla és térdé alá fú-ródtak. Odavonszolták a lyukhoz és be-dobták a padlásra.

Odalenn a zúgás a haragot és sajnál-kozást fejezte ki: miért nem tudott Vójó megszökni? Miért nem követett el öngyilkosságot? A zavaros sirató-ének olvadni kezdett: az emberek el-indultak, odébb álltak, lassan vissza-tértek kulisszáik közé, beléptek az es-tébe (amely már úzóbe vette az ut-cákat), az illúziók fénye kihunyóban volt, a zsongás úgy távolodott, mint a szétvert szöcskeraj. Sokan megölték magukban a reménység utolsó nyo-mait is.

Dragan is elindult. Vég nélküli szürke és sárga falak s — vajon ő volna ez? A kirakatok poros üvegén (melyek mögött a boltok helyén laká-sok voltak): arcán nem látszanak a gondolatok, nyoma sincs rajta a szen-vedésnek, múltja kifejezésének, mintha az újságrejtvény hosszú fejtegetése után ő bukkant volna fel a borzalma-kat és kegyetlenségeket bemutató kép levágott fejében. És nincsen gégéje, nincsen nyaka, izmai elernyedtek. Alakja hirtelen eltűnt a mocsaras vi-déken. A járda üres volt, kongott az ürességtől, senki se volt odakint, csak lenn a mélyben, a lapos területen (amely nem volt se föld, se víz) állt két ember térdig sáros nadrágban. Meg-nézték, egykedvűen beszélgettek vala-miről s aztán elmentek a város felé.

Dragan futni kezdett. A Konyarnik déli lejtőjéhez érve, szárazon, reked-ten, mintha köhögne, sírni kezdett.

— Vójót most darabokra tépik a cá-pák, keze nem véres, lába se véres, mégis rettenetesen fáj mindene s az éjszaka nem gyógyítja be a sebeit.

Az ő bujdosó szobájában, a széles, kétszemélyes ágyon már mélyen aludt a két fáradt asztalosné. Testük külön-böző részei kívül maradtak a takarón, a hús szétszórt sötétszürke rongyai meg-változtatták formájukat: egy ló állkap-csa a lobogó vízben, két nagy madár összeütközik a levegőben, egy letört ág végigfolyik a párnán és még valami, amit még álmában se látott soha. A

szélesretárt ablak most olyan volt, mint egy látomásokkal teli bizonytalan da-rabja az esőnek: kitépett zöld kukori-caszár vonult el a kottatartókra he-lyezve, a kutyák bordáiban felüvöltöt-tek a csillagok süket ütéseit, az újságok első oldaláról kimásztak a hangyák rajai és elment valaki, aki örökkön örökké az utakat járja.

Leült ebben a rendetlen zugolyban a heverőre, szemben az ágygal. Lassan vetkőzött. A padlón, közel a lábához, átnedvesedett harisnyában s egymást átölelve mélyen aludt egy rakás gye-rek. Senki se nézett rá. Senki se for-dult feléje. A félhomályban sűrű tóvá lett a szoba. Semmit se látott többé. Semmihez sem ért. Senki se szólíthatta volna. Fejében zúgni kezdtek a csövek, a végnélküli vonat az alagúton haladt át, amelynek ugyancsak nem volt se vége, se hossza. Összeszedte erejét, megpróbált visszatérni a valóság vilá-gába, szemét nagyra nyitotta, az ismer-ős tárgyakat kereste a sötétben, a fa-zekat a sarokban, a ruhaszárítókötetet, a szék támláján átvettett kabátját, a két ölelkező angyalt az ágy fölött függő képen, — hiába: minden szétfoszlott, elolvadt. Minden eltűnt. A testnek még egy erőfeszítése: a súlyos, béna moz-dulatok, megakadva az iszapban, úgy tértek vissza, mint a régi szokások visszhangja. A hegedűkön nem voltak húrok. A végtagok végtelen hosszúra nyúltak.

— Gyere közelebb — mondta más-nap Dragan Olgának és magára húzta az asszonyt.

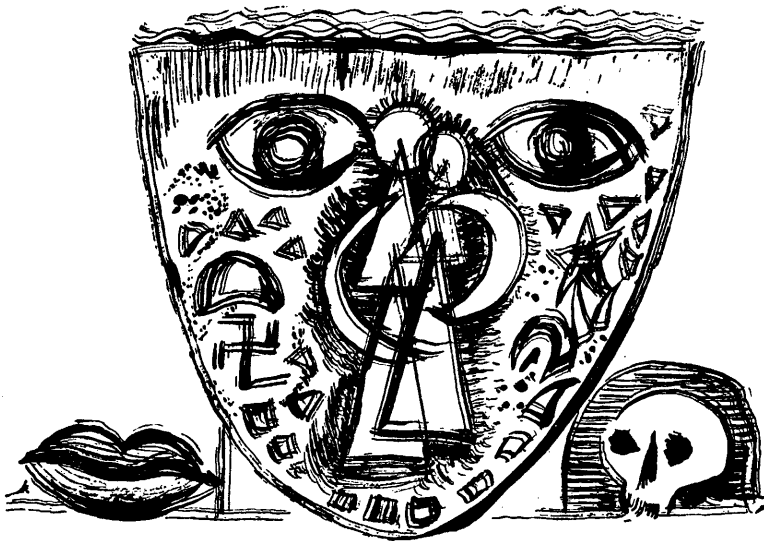
Az meg úgy érezte, mintha a szél fújna fel a szoknyáját (meleg, déli szél).

Cvetko piacán, légvonalban kétszáz méterre alattuk, az árnyékok ketté-vágták az embereket: átbujtak a sáros krumplik között, a gyékényszőnyegek trombitái és a haldokló kakasok között.

— Közelebb, még közelebb — kér-velte egyre duzzadó ajkával és erősza-kos kezével a takaró alatt.

Messze, a folyó partján, kinyújtózott a patkóalakú külváros a napon, egyik szemét nyitva hagyva aludt. A felbon-colt házak nem mutatták meg a belei-ket.

— Még közelebb, egészen közel. és Olga azt hitte, hogy az ő ajkáért vacog ebben a békés világlátásban és zsiabdattan tapadt hozzá, pedig Dragan csak vele akarta megölni magában Vójót, amíg így gyík módjára kinyújtó-

Sáfrány Imre szövegrajza

zott a Konyarnák déli lejtőjén. Olga testének hervadt virágra emlékeztető illata, s az ő szemei az asszony szájában, és az emlékezést kereső ujjak tapogatása mégis érzéketlenül érték őt, mint akit darabokra vágtak.

— Nem keltek? Miért? — Sose érez-tük az ágyat magunk alatt. Négy tel-jes éven át.

— Nem, nem azért.

Olga a könyökére támaszkodott, ha-jának tincsei gyengéden ütögették az arcát, úgy mézett rá vizsgálva, mint a kirakat előtt álló emberek, mielőtt be-mennének a boltba.

— Attól félsz, hogy jönni talál va-laki? Amikor a Vojvoda Gligor utcá-ban a földszinti lakásban feküdtünk egymás mellett, a gyerekek az ablakra könyököltek — észre se vettük őket...

— Más idők voltak...

Hangfogót tett az ingerültségére:

— Nevetséges voltál. Azt suttoztad, hogy madarak röpködnek át rajtunk, fák nőnek bennünk. Ennek sose lesz vége...

— Szabad folyást engedtem a lírá-m-nak...

— Nem szeretsz már.

És Olga felkelt, leült az árok szélére, körmeit a földbe vágta; tekintetéből zöld mezők folytak, s ha ő most nem biztosítja szerelméről, elmegy.

Két néma katona baktatott a nap-szitta ösvényen, úgy húzták maguk után puskájukat, mint a kutyákat, csiz-májukhoz odaragadt az amerikai repü-lőgépekről ledobott sztaniolpapiros.

Miért nem mondhatná meg Olgának, miért kínozza? Minden rejtett részét ismerte testének, amely szebb volt, mint az arca, a hideg és a fáradtság márványerezésével, a fűző és a szűk cipő nyomaival, ezt a szerelemben szem-érmetlen testet, amelynek mindent meg lehetett bocsátani, egy egész életet álmodni érte, amint térdjei összeérnek észrevétlenül, ha elgondolkozik és hom-lokán ráncokba fut a bőre; dorombo-lásba átmenő lélegzetvételét, ha egy-máshoz tapad ajkuk, a szemét az első napokban tenyerével kellett felfogni saját tekintetét, mert nem bírt Olga szemébe nézni, — de az, ami mélyen és meghittén élt a húsnak, vérnek és csontoknak barna és violaszínű szöve-vényében, titok marad őelőtte. A lélek szétszedhető elemei az illúziók koordi-nátái nélkül, Olga ködös egyensúlyból jött létre, mondta magában, lelke meg-foghatatlan volt, de a véletlen kénye-kedvének, az éghajlatnak, az esztendő és a nap különféle időszakának kitéve, és mégis: miért ne mondhatná meg neki, hogy szereti? elmegy, ha ő to-vábbra is hallgat, aztán ő egyedül ma-rad és minden visszahullik ismét az éjszakába, melyet tegnap éjjel nem tu-dott utolérni; elmerül abba a két le-meztelenített, asztalosnéba az ágyon, szemben a heverővel, kiesik a nyitott ablakon, amely olyan, mintha csetni-kek ugráltak volna be rajta; eltűnik Vójo esővel csapkodott arcán, a bőr-

tönvárosban, amelyből nem tudott kijutni, jóllehet zsebében hordta a kulcsait.

Megérintette az asszony vállát, mint ha szeretne volna újra visszahódítani, lenyomta, s Olga háttal esett a földre. Az ajkát csókolta és a fogait olyan erősen, hogy az asszony felsikolhatott volna a fájdalomtól: „szeretlek, szeretlek, szeretlek”, de mindhiába: az éjszakai zavaros éjjel fennakadt a nap tüskés sugarain, s ott volt még Olga hájában, a Konyarnik bozontos pázsitján, egészen a látóhatárig ért, ahol úgy tűnik, a megsemmisülés hálójában vergődve megáll a világ.

Olga felemelkedett. Most szótlánul ültek egymás mellett, mozdulatlanul, csupán a lélegzetvétel alig észrevehető rezzenésével. Közöttük ott volt a letaposott fű bölcsője. Odalenn a lelegelt piac terült el zöld árnyékokkal feldarabolva. Még mélyebben, nyugat felé, akkor ébredt a város a napsugarak milliárdnyi rohama alatt, — ő, mennyi vért kellett lemosni a tegnapi esőnek!

Olga kezei elváltak testétől, apró tárgyakat szedett fel a fűről és a tászkájába tette őket: most elmegy!

— Ide hallgass — szólt hozzá azzal az elhatározással, hogy odateszi az asszony tenyerére azt a lidércet, amely eddig fojtogatta. Egyszer és mindenkorra, véglegesen, mint az az ember, aki otthagyná a fejét az előszoba asztalán.

— Mi az? Mit akarsz? — kérdezte Olga túlságosan elpuhult arccal

és neki nehezére esett ilyen elernyedten látni Olgát, szétterpesztett lábbal, amint térdei kidomborodtak fehér ruháján.

— A bátorság olyasvalami, amit meg kell szervezni — tett egy újabb erőfeszítést —, valami olyasmi, ami nem hal meg magától az emberben. A bátorságot ápolni kell, fenntartani. En erre nem vagyok képes.

— Miért? — kérdezte Olga lagymatagon,

s neki úgy tűnt, hogy kérdése közönyösen hangzott és élettelenül nézett maga elé, nem is azért, mert egyedül akart lenni, hanem csak azért, hogy ne hallja őt, mert nem is várt semmit a válaszából, s őt éppen ez kényszerítette arra, hogy hangosan beszéljen, most már önmagának, amit eddig sohasem tett.

— Nehéz lesz ezt neked megmagyarázni. Értelmetlen is és olyan szálnalmas a maga kivételes egyedülvalósá-

gában, oly nyomorult ölog ez az emberek között, akik ma harcolnak és elpusztulnak.

Elhallgatott, a fonalat kereste, amelyvel legombolyíthatja gondolatait:

— Láttad már, hogyan lövik agyon az embereket?

— Nem.

— Nem láttad?

— Nem — mondta természetesen.

— Nem tudom, honnan löttek, valószínűleg a hátam mögül, aznap nem voltam a tábor udvarán, csalánt szedtem odakint, Feuer! — hallottam — és öten a földre rogytak, nem estek térdre, lassan és puhán csuklottak össze, mint az üres zsák, s aztán egyszerre, nem tudom, hogyan volt lehetséges — felugrottak. Magasan felvetették testüket s aztán hátrahuppantak. Így csak a cirkuszban láttam ugrálni embereket.

— Mit akarsz ezzel mondani? — kérdezte Olga olyan hangon, mely a türelmetlenség határát súrolta.

De ő nem hallotta az asszony kérdését.

A táj vöröses színben állt, gyárkémenyek vették körül, balra egy téglaféreg, s valaki azt mondta: „Unsere Scholle habt ihr gewollt — da, friest sie jetzt!”

— Aztán még öt embert hoztak. Az egyik nem tudta, hogyan álljon elébük: arccal vagy háttal. „Nich’ mal Haltung weiss er vor dem endgültigen Abgang zu wahren”, mondta ugyanez a hang és célbavette pisztolyával azt az embert, saját tarkómon éreztem a fegyver csövével. S aztán megint Feuer! s újra felugrott öt ember magasan és kicsit hátrafelé. Elhozták a harmadik csoportot. A tisztnek, aki a sortüzet vezényelte, valamibe beleakadt a sarkantyúja, lehajolt, addig mindannyian váraakoztak, s amikor kiegyenesedett, megint Feuer!

— De miért meséled mindezt énnekem? Nem értelek...

Dragan arcán megjelent egy fintor, jobb lábával a füvet taposta.

— Azért, mert többé nem tudom elképzelni ezt a tájat az öt ember nélkül — felelte kifordult szája szélével. — És magam nélkül sem. Az öt közül az egyik mindig én vagyok. De milyen nyomorult állapotban! Mindig ájultan cipelnek oda. És ha ez csupán valóság lenne! — nem ismétlődhetne meg többé. De így...

Olga kinyitotta kemény száját, megvillantotta állati fogsorát, tekintete beszédesebb volt, mint amit mondott.

— Most az egész világon mészárszékre hurcolják az embereket. Különben, meghalni?... — mindegy... vannak rosszabb dolgok is ennél.

— Csakhogy ez nem volt mészárszék, Olga. Felsorakoztatják őket a vízszintesen tartott fegyverek csöve előtt, s az az érzésed, azt monadják majd: mosolygós arcot kérek! — mint az esküvői fényképezésnél — és kész, köszönöm szépen. De nem, nem voltak ők tétlenek. Álltak. Mindannyian álltak. Egy kivételével, aki idő előtt elvágódott, megbotlott. Rettenetes!

— Mi a rettenetes?

— Az, hogy állnak.

— Mi itt az összefüggés?

Dragan nem felelt mindjárt, túlságosan kellemetlen csodálkozást olvasott ki Olga szemeiből.

— Nekem úgy tűnik, hogy nagyon sokszor voltam az ő helyükön — folytatta emelt hangon. — És egyszer sem bírtam állni. Összeestem, még mielőtt kivезettek volna, két embernek kellett tartania a hónom alá nyúlva. Érted már, hogy ezzel mit akarok modani?

Olga nem felelt:

— Azt hiszed, semmit se tettem, hogy erre ne kerüljön sor?

— Mit tettél? Nem nagyon érdemes itt sokat kombinálni.

— És mégis, kombinációkat szőttem. Okot és módot kerestem, hogy ezt elkerüljem. És ebben a keresésben nem voltam tekintettel senkire. Állásponton se volt. Lelkifurdalást sem éreztem. Az én kilométernyi hosszú kombinációim láncában összefonódtak a szemek, megkapaszkodtak egymásban: hagyd itt a városodat! — csörgették a fülembe csaknem tréfásan, ott vagy a névjegyzéken, szemmeltartanak, vadásznak, leselkednek rád. Menekülj, bujj el, menj akárhova — az ember olyan csöppnyi területet foglal el a térben, és egyik ember annyira hasonlít a másikhoz... És akkor egyszerre kételkedni kezdtem az elsőszámú láncrendszerben. Ne, ne menekülj, csörögtek a másodikszámú lánc szemei. Maradj itt, talán még lesz egy hely valahol, ahol meghúzódhatsz. Nem ház, nem szoba, nem padlás, nem pince, nem fészék az udvar mélyén — mindenhova bekukkantanak: csak egy keskeny, rövid s csekély zugoly, ahova behúzódhatsz. Nem hosszabb és szélesebb náladnál. Valahol valamely folyosón, a lépcsők alatt, a világítóudvarban. Ahol ételt is beadhatnak egy kis

résen át. Valami repedésen. Az ember mindenütt megszervezheti maga körül az életet.

És Olga csak nézett rá: hogyan?

és ő nem tudta, közönyös-e vagy csak azért nyugodt, hogy ne árulja el ölelte, mennyire fél tőle.

— De mindhiába: agyamban dübörögtek a gondolatok, zúgott a vér a fejemben. Ez volt az a vonat, amely a végtelen alagútban rohan, ez volt az, amit úgy fejeznék ki, ha már az idő szívéből van szó: a növekvő csontok kétségbeesése, az események által megnyomorított hasztorító abroncsa. És természetesen mindez térdenállva és hasonfekve ért véget ebben a vörösés tájképben. Baloldalt a téglaegető a csalánbokrok között, s minden olyan, mint valami örök temetőben. És őt ember szünet nélkül vonul fel.

— Nagyon félsz már jóelőre — mondta Olga és megigazította hajában a csatot. — Én csak akkor gondolok a veszélyre, ha értem jönnek, te meg úgy vagy vele, mintha máris átszenvedted volna az egészséget... Különben, eredj! Mondtam már: nem szeretsz többé. Négy év — hideg zuhanynak elég!

de nem vette észre, hogy a férfi a földet vájó kezével fogta fel az ő ijedt tekintetét.

Megint apróságait kezdte összeszedni, de most már gyorsabban, idegesebben. Aztán felállt és elindult lefelé a lejtőn. Futott, szemmeláthatóan Dragan ragályos félelme elől menekült.

S ő utána vetette magát: „Ha itt hagy, magamra maradok éjnek éjszakáján!”

A kukoricatáblánál érte utol Olgát, megfogta a kezét, de az asszony védekezett, apró nyulakat vertek fel a fűben és erre Olga megnyugodott.

Megint leültek, Dragan a sarkára guggolva és felemelve kezét, mintha saját szavainak akart volna karmestere lenni.

— Nincs értelme, nincs értelme — mondta. — Hát nem látod, milyen egyedül vagyok, mennyire elhagyatott, igazságtalan vagy hozzám, én nem akarom, hogy elmenj. Nem tudom kifejezni azt, amit mondani szeretnék, széttörök bennem

és önmagától kérdezte már: csak a banyicai tábor óta nincsen kivel megosztania félelmét.

— Megértesz engem? — ezek nem olyan veszélyek, melyek csak engem rohannak meg, hanem általánosak.

Olga azzal a nyugtalan tekintettel nézett rá, ahogyan az örülteket veszik szemügre.

— Annyi ember van ma ilyen, sőt még rosszabb helyzetben...

— Igen, ezren és ezren állnak — felelte —, és mások, akiknek az élet nehezebb, mint a halál, olyanok, mint Vójó, de én mindezt csak úgy érzem, mint a saját sorsomat.

A Konyarnik egyik része már árnyékban állt. A mezőből úgy bukkantak föl a fehér virágok, mint apácák a kolostor folyosóján.

— Mindjárt este lesz — figyelmeztette fojtott hangon Olga, de semmi jelét se mutatta annak, hogy menni akar:

— Hiána leszel a magányodban. Ön-magadtól is félsz már.

Arca arra figyelmeztette Dragant most, hogy sikoltani fog, ha ő még egy-két pillanatig itt marad, hirtelen rá-szólt hát: „Gyere”, felállt és elindult.

Olga hitetlenséggel a szívében kötötte.

Mentek a mezőn át a fehérfémáru-gyár felé. Néptelen volt a vidék, csak egy embert láttak a keskeny ösvényen. Mozdulatlanul állt egy földhányás mellett, amely alig volt nagyobb egy vakondtúrásnál. Meg kellett kerülniök. Mikor visszanéztek rá, az volt az érzésük, hogy kilométerköhöz hasonlít.

A Preszpanzska utcában elváltak egymástól.

Asszonyok ácsorogtak az utcán, hogy kicsit kiszellőztessék magukat a járda füves szegélyén. Az úttest közepén, a

hallgatás fagyos hullámával összekötve egy kislány állt, egy kutya s egy kis-fiú fekete lekvárral megkent kenyérrel a kezében. Egy galambraj színét változtatva fordult meg hirtelen a levegőben. A reflektor csápjai hangtalanul ostromolták a még világos égboltot.

— Énnekem most erre kell menni, balra — mondta Olga és kezét nyújtott neki, ő meg egyszerre arra gondolt, ami a mai délutánt a feledésbe lökte. Egy fél ív papirost húzott ki a zsebéből és átnyújtotta Olgának:

— Olvasd ezt el, talán akkor majd jobban megértesz

de Olga úgy vette át tőle a papírlapot, mint valamj bírósági idézést, két pillantást vetett rá és aztán visszaadta:

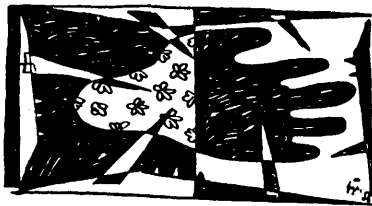
— Nem, kérlek, nincs időm... — szakadt ki belőle s máris az utca másik oldalán volt, hogy mindjárt eltűnjön a sarok mögött.

Dragan versével a kezében a Konyarnikon át lassan ment hazafelé. „Csak a közepszerűsége miatt okos”, gondolta, „és azért boldog, mert a pszichikai pontatlanság egész labirintusa fut széjjel benne”, s erre olyan precízen üresnek érezte magát és olyan sóvárnak, hogy úgy tűnt neki, mintha pofacsontjai már csak fehér vonalaként rajzolódtak volna ki az arcára.

A dombtetőről megpillantotta a házat, melyben menedékre talált. Álmatlan gondolatai már kiterjesztették elviselhetetlen ágaikat. S jött feléje az éjnek éjszakája.

.....

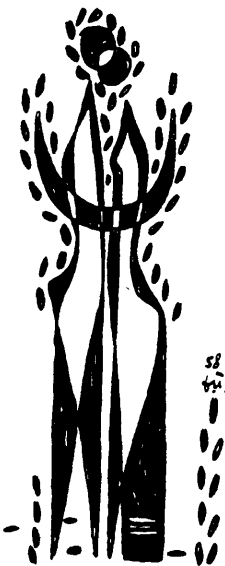
Herceg János fordítása

Álom-asszony

Ábránd

Zákány Antal

A hűség csodás
országát kerestem én...
Föl-föltűnt előttem, de
reája nem találtam —
mentem, egy átkot vittem
a szívemben
hűsz beteges nyáron által...
egy nekem rendelt,
csúnya és álnok
egyedülvaló átkot,
minden öröm kísértéséből
az hogy kisegítsen...
Az volt számomra a minden...
a szent, a végzetes átok,
nekem, a gyávának,
a féregnek, a
senkinek hét
odarendelt merészség,
a kérkedő vitézség,
mi, ha futni akartam —
röhögve rámkialtott...
Mentem, tébolyultan,
nyavalyásan, sírva,
szánalomkérőn, zokogva, éjnek,
de rothadó szívemben mindig
a legtisztább tűz égett...

és így, már-már
megrogyant a térdem,
amikor egy bűzlő,
de varázslatos mocsárhoz értem:
és megmutatta, hogy
mi van a homlokomra írva!
... a kezemet fogta az átok!...
Es megálltam akkor...
Hol vagyok? — azt kérdeztem...
Emlékszem, millió éves
voltam, millió éves!
és, mint erős, szent,
egyedülvaló felhőn —
egy asszonyi lelken
csüngtem (talán holtan[?])...
O, ígért, áldott,
isteni semmi!...
de jó volt akkor lenni!...
... de azt, hogy ki voltam
akkor — meg ne kérdezd...
Millió éves voltam...
S a szeretet
dermedt szívemben volt már:
lobogó jégalakban!
De forrt az agyam,
már akkor forrott,
mint ma,
érthetetlen, furcsa üvegekben
kórok ellen — a kórok!
s akkor, ha jöttél volna,
hűség!...
rám kellett lehelned csak...
éreznem a selymed hűsét...
O, hűség! Akkor mi voltál?...
Országodat én
már-már érintettem —
tündökölt, fényellt,
mint páasztortúz az estben...
Hallottam, olvastam érző
lényekről, emberekről,
kik szeretet helyett követ,
vasat gyűjtenek,
holmi lomot, fétist,
s azt, hogy a könnyek
szentségéről könyvet
azok írnak, akik
nem tudják, mi a könny —
mert csak emberek:
behegedt sebek —
ezért is nem értik..

Mentem így csodás országod felé...
A tudás csírája már
bennem aludt —
tudtam: egyszer én
álmot látok —
és jött egy asszony —
a lelke jött csak
a testben...
De nem... egy árnyék volt vele —
ketten voltak —
jött az asszony az örülettel!...
Es üdvözölt, mint ismerőst,

megölelt, mint szerelmesét,
mint az életét,
a boldogságát!...
Es én, kurvák
és förtelmesek között a kurva,
kit erre a tiszta útra
az átok vezetett ki —
nem tudtam, nem mertem
gyermekien,
tisztán őt szeretni!...
Azt mondta: „Életem”!...
S én, szemben a pokollal
s a tisztaságnak háttal —
(O, tébolyulásom!
Atok-örök gondom!)
csak azt mondtam,
örökké azt kérdeztem:
„Most mire gondol?
Mit érez irántam?”...

...„O, édes! Értsd meg:
én nem vagyok az
asszonyok közül való asszony...
más vagyok, mint a többi!...
jaj, mindenségem...
éltem én férfivel már,
förtelmes, égő kinnal,
száz halállal és
feltámadással a taqjaimban!
Mérhetetlen undorral éltem,
rothasztó undorral —
de sohasem kéjben!...
Hidd el: így, soha téged
senki nem szeretett még!
Ugy öllelek, hogy a halálból,
a széthulló hamuból is
visszaölelnélek!...
De bocsáss meg,
megbocsáss te...
nem tudom, hogy mi a kéj...
Nem ismerem a vágyat...
nem kívánlak”...
S gondoltam akkor:
„Ez nem is asszony...
Nincsen kéje,
nincs asszonyi lénye!...
Nem sárból való,
a mulandó kéinek
elporló sarából —
e földi földből...
De jött valahonnan.
(valamihöl mégis létez,
mert kín, őrlítő gyötrelem,
kimondhatatlannul édes!),
valahonnan feljön,
örületem, sejtjeim zúgó
fajongó univerzumából,
mint örökléthe holt,
tündöklő Hold, —
hídegen és szentül
mindenen átvilágol”!...
„Ki vagyok én?” — kérdeztem akkor...
Halkan mondta: —

„A boldogságom...
De lehetnél bárki,
élhetnél bárhol,
a szívembe lopnálak!
A lelkembe hurcolnálak,
mint holt magzatát az állat,
a vérembe temetnélek,
örjöngve belesiratnálak,
mert nekem te vagy csak —
az élet!”...

O, lehet-e így szeretni ma?!...
Lehet-e így szeretni holnap?!...
Csúf, ósálatok lettünk
mi, nem vagyunk
szépséggel érző lények!
Förtelmes gyökér a kínba;
átok mindenünkre!
Atok a hamvainkra!
Jaj, mivé lettél bennünk, tiszta
szépséges szerelem-lényeg!?...
Rút, véres genny vagyunk
mi emmagunknak,
döglesztő pokol másnak!
Tipor minden ölelésünk,
utána romot,
jajt és pusztulást hagy!
S a nyálunk. ez az ós,
szűz humuszra csöppent harmat,
a fröccsenő, bitang
méregoldat,
egy szent szerelmi emlék
hevének fokán
is, minden élettől kihalt
mocsár marad csak —
szívünk! lelkiünk! ó,
te szerte hasadozott
szik, elvadult bozót,
te sivatag! Naptalan!
kopár!...

Es újra kérdezte:
— „Érte-d-e, érzed-e ezt a szót:
„szentem”?...
O, ha kitéphetném a lelkem
a két kezemmel...
lelkemet, ez örök-fájdalom vertet...
elhínnéd-e, hogy híven szeretlek?...
Halljad és emlékezz mindenkorra!
Írd föl a véremmel,
ezzel az árva,
kitagadott vérrel —
én nem vagyok asszony
az asszonyok közül való!
A hűség az én vezérem!
Nincsen és
nem lehet ringyó-büszkeségem!
esküszöm, semmi szégyen
nem köt így a porba!
Arva hajtás vagyok,
de igaz-asszony-magból!”...

En:

„Hiszem, hiszem, hogy szeretsz!
Hiszem, hogy hű vagy!
Aldott, egyedülvaló hűség!
Pokoli sötétben
egyedüli fényjel!
En elragadott törvényem,
érvénytelen, eldobott szabályom,
árva tűz te!
Im, a lelkembe fogadlak
örökre, s lehellek
tisztító, nagy bajnak,
hogy ottan lángolj!”...

O, hűség? Csodálatos ország!
Hát elértelek végre...
Már-már este érkeztem meg...
Mégfáradt lélek
én, küszöbödön által lépek
s levetek magamról minden terhet,
egy átok bizonyosságot,
amit, im, egy
pillanatnyi fényév széthord,
én nagy szomjúságomban égve
(emlékezve porladó,
ősdalnokok búsongó énekére)
magamba iszlak, te
ábrándnak gúnyolt forrás,
te lélekkel tűző fénypont!...

Es áldom én a jelet,
mely egy várt, képletes csókkal
és tiszta öleléssel,
marcangoló, gyűlölt magányomban
váratlanul felém intett —
amelynek jegyében a lelkem
gyermekivé mostam
s forró, szűz porodból, im,
a szívem sebeire hintek...
S legyen áldott egyedüli lényed —
az álom-asszony!
Nekem az egyetlen lakód,
a drága, árva lélek,
kit minden órában megöltem már-már
(pusztulásom romjai alatt!)
a reménytelen bajból,
a választott kínok ízeiből épült
talányos élet-alak,
ki forróbban, virágzóbban minden
szentül áhított nyárnál —
örökre a szívembe hajolt...

Két ördög között

Miodrag Bulatović

Kicsi fiú, sánta fiú, ki leölt gödölyéd farkát temetgeted és remélsz. Sánta fiú, csak elnézlek, most, hosszan az elsötétülés után. És úgy tetszik, mintha nem is élnek, mintha soha nem is éltem volna, és ha meg nem gyónok neked, ezentúl is lehetetlen élnem.

Gyakran gondolok rád, a felebaráti szeretetre és az emberek testvéri egyetértésére. Sehogy sem értem, mi az oka az ember balsorsának: a szeretet vagy a gyűlölet? Nem tudok semmit megmagyarázni, nem tudom megfejteni a talányt, csak azt tudom, befészkelte magát az ördög az emberek inge alá, ott fúr és rombol még a bőrünk alatt is, és üszköt szór a nyakunkba.

Ki hintette el a harag magvát a testvérek között? Ki osztotta őket jókra és gonoszakra, egyenlőtlenekre, homlokukra valamiféle jeleket ragasztva és ólmot meg puskaport adva a kezükbe, de ki? Ők meg ölik egymást, kikaparják egymás szemét.

Hull a fiatalság, hullanak a fejek, gurulnak szerte a fűben, és felejtethetetlenek maradnak a kis pásztorgyerekek emlékezetében. Megfeszül, mint a rugó

a sok hosszú és szennyes nyak, és sajog; roppan, mint a nemes penge, mint a tölgyfa kéreg, mint az éger.

Testvérek vére áztatja a földet, s ahova lecseppen egy csepp is a gyilokról, ott fű nem nő három álló évig. Akkor a földből vérvirágok sarjadnak. És fű, testvérgyilkos fű. És gerelyvirág, cickafark, szeder és üröm, keserű. Mind élettelen, sápadt, csenevész, bűn szülfötte.

Hadak jönnek, mennek, fosztogatják a szegénységet. Kíméletlenek, nem válogatósak, mind erőszakoskodnak a gyenge fehérréppel, özvegyekkel, árvákkal, nem félnek átóktól. A fiúkat elhurcolják és arra tanítják, hogy kell tartani a kést, a puskát.

Amikor elnyugszik a tűz meg a lövöldözés, amikor lassan minden belevész az alkonyat ködébe, ajándékokkal és hívogató szóval ott vannak az útkereszteződésen a húgocskák és várják bátyjukat.

Azok meg valahol messze vannak, messze és a fegyverek minden döbbenése mögött. Ott vannak, ahol az ég meghasad az ágyúk robajától, elvesz a kiáltás a harci zajban, ahol a fekete golyóbis, a láncos, felszántja a rétet és beszórja földdel a holtak ajkait.

A bátyjuk csak nem jön. Mindig mások haladnak el arra, olyanok akiket nincs ki várjon: elégett a házzal a ház népe is, ismeretlen katonák őrködtek a lángoló falak körül, míg el nem űlt az utolsó jajkiáltás is odabenn. Ezek elmennek, a helyükbe ugyanolyanok érkeznek.

A hűgocskák ilyenkor gyászkendőt vesznek elő keblükből — sohasem lehet tudni, mikor látogatja meg az embert a baj —, kínálgatják, etetgetik a sebesülteket, gyógyítják sebeiket. Nem kívánnak már visszatérni a családi tűzhelyhez, elmennek hát világgá, el a katonákkal, hogy elfeledjék, mennyire szeretet nélkül valók, mennyire hiányzik nekik a bátyjuk.

Az idegen zászlók után anyóák vonszolják magukat, és kenyérrel az általvetőben, keresik fiaikat.

De a fiúk nincsenek sehol. Az anyai szív ekkor megoldja a tarisnyát és idegenek eszik meg a kemény kenyeret, amit még múlt pénteken dagasztottak és sütöttek.

Az anyóák, az útközetig, soha sincsenek fiaik nélkül. Utána pedig szerte járnak a harcmezőn, elsíratják a kioltott fiatal életeket és temetnek. Mert bűn lenne sokáig hagyni, hogy a nap perzselje a leszakadt végtagokat, a kifordult beleket, az elhomályosult szemeket.

Anyák járnak a kis crnagorai csapatok nyomában továbbra is. Így kíséretetik egyetlen magzatukat. De a fiak nincsenek sehol. A szív körül azért mégsem fagyott meg minden — itt vannak a fiúk két csata közt: az anyóák ingüket foltozzák, befűzik bocskorukat.

Testvérek méregetik egymást fegyverek célgömbjén át. Köztük nyitott kés. Gyűlölet van a karabélyok csövében, a puskaporban, az ólomban. Pedig egy anya emlőjén nevelkedtek közülük sokan. Egy törzsök hajtása mind. Tudják, mert szájról szájra szállt a szó: úkapáik testvérek voltak.

Egyesek azt mondják, a koronán esett sérelmet akarják megtorolni, azért harcolnak. Mások viszont az ótágú vörös csillagra esküsznek. Csatatér feszül közöttük, vérgőzös: sebzett őrkök rognak össze lomhán, de a zsákmány senkié. Véres a kezük könyökig.

Mi azt szeretnénk, ha megbékülének, — vízbe azzal a puskaporral! Mert minek az ország, ha már nem lesznek a testvérek. Ki fog szántani, vetni, új tetőt húzni a fejük fölé, ki fog kenyeret adni a nincstelennek? Hej, aki összevesztette

őket...! Ne legyen nyugta haló porában se...

Kinek a szeretete hozott idáig, falazott be, ejtett rabul, kié? Kinek a gyűlölete erősebb az én szabadságvágyamnál? És a kéz, amely rettegést oltott az emberek szívébe, kié? Ki biztosítja őket, hogy kihozzanak bennünket?

Kicsi fiú, tudod-e ki vagyok?

Nem az vagyok, aki betegek mezíten testén tapos. Sem az, aki a kuckó sötétjében veri a mellét és morog. Nem vagyok azok közül, akik eszeveszetten rohannak faltól falig, hogy felfogják po-harukba a napot.

Az vagyok, ami néha nincs is, ami néha nem is létezik. Az, aki gyíkot őriz ágya alatt, és óvja és gondozza, és fél is tőle.

Arcom apró, sápadtsárga, ráncos és csupa csont, bőr.

Állok az ablaknál. A szemem tűzben ég; meztelen, elkínzott, gyenge testemet nagy szakáll és haj rejti el az ablak alatt menekülőktől. Ez a rettenetesen hosszú és zsírosan szennyes szakáll, — igen, erről ismernek meg odalent. Ez az enyészetnek indult hajzat — ezen erőltetem át a kezemet, hogy jobban megtámaszkodjam a rácsok között. Minden benne van az ablakkeretben: és rezeg az üveg.

Mozog az ajkam, míg elnézem, ahogy vizet öntesz a ládikó nyílásába. Látom, hogy tüzel az ég, a föld, lángnyelvek csapnak ki a bükkfák kérge alól és boldogtalan vagyok, hogy nem marnak belém is, nyomorult testembe. Mert a bánatnál is rosszabb, hogy élek.

De tulajdonképpen az én gyíkomról van szó, az én hitemről...

Eleinte senki sem tudta, hogy az ágy alatt tartom. Azt gondolták, azért hordom befelé a téglát, hogy megerősítem a falat, vagy hogy várost alapítsak, világot teremtsék — a szobámban. Mi több, igazat adtak nekem, és megígérték, segítenek, ha netalán hidat akarok építeni köztünk és a jó emberek között.

Feddően néztem rájuk, de nevettem is, mert hát szerettem őket.

Meg se kérdeztek, csak hordták a téglát most már ők is. A falakat vastagabbra kell venni és meg kell erősíteni — mondogatták. Megállapították azt is, hogy a téglá okos találmány, megvédhet bennünket a tűztől.

Fél szoba tele lett vele.

Nem akartam megmagyarázni, minek kellene. Leguggoltam a téglarakásra és elnéztem arra a templom és a mecset

karcsú minaretje között, föl a zavaros égre, és sírtam társaim után: mi lehet velük ebben a szörnyű vészben, ebben a tűzben.

Elnéztem azt az asszonyt és az idegent, amint elkerültek és hárfagosan megnézik egymást.

Az idegen botjára támaszkodva haladt lassan a fal mellett; az asszony pedig függőleg kapkodta lábait egy hosszú létra mellett. Evett.

Ekkor szólt a diák, hogy menjek el.

Örültem, hogy köztünk ott van a halom téglá, nem kell tehát hozzám érnie. A gyíkra mutatott.

Megnőtt bizony a gyík, meghízott és ellustult. Nem moccant, csak jóllakotán bámult vissza ránk az ágy alól.

— Minek neked ez a gyík? — kérdezte a diák.

— Kell — feleltem.

— Hol szerezted? — így a diák.

— Mi közöd hozzá? — mondtam és elmosolyodtam.

— Van közöm — szólt a diák és letette vízzel telt poharát, amelyben nem volt a napból semmi: sötét volt.

— Ha te is akarsz gyíkot, menj ki az udvarra és vedd el egyet — mondtam.

A diák csak nevetett:

— Lehet, hogy nekem éppen ez a tied kell majd.

Azt mondtam, keressen másikat, mert ez csak az enyém.

— Legalább azt áruld el, minek kell neked — szólt a diák.

— No és neked? — ágaskodott bennem a dac.

— Lehet, hogy ugyanazért kell nekünk is, amiért neked — suttozta a diák és közelebb hajolt.

— Ugyan miért? — kérdeztem vissza. Át akart ölelni.

Nem gyűlöltem és ami kínzott, inkább szeretet volt, felebaráti szeretet. mert hiszen szerettem őket is, őt is. Mégis úgy éreztem, ha megérint, egész gyomrom kihányom.

Ráméredtem haragosan és félrehajoltam, hozzám ne érjen.

A diák vállamra tette a kezét.

Elöntött a hideg verejtek. Megremegtem. Ájulás környékezett.

A diák széthúzta a hajamat homlokomon és mélyen a szemembe nézett.

Egész gyomrom a torkomba szökött.

Keze nyúlós, hideg és vékony, és még mindig fogta a poharat.

Arcával egészen közel hajolt.

— Nyugalom — suttozta —, mi testvérek vagyunk.

Könny szökött a szemembe. Szerettem a diákot, örök és boldog életet kívántam neki, de nem bírtam elviselni nyirkos kezét a vállamon.

Szerettem volna nem látni a diákot. Nem került sok töprengésembe: tudtam, szinte bizonyosra vettem, hogy a rossz bennem van.

Sajnáltam, hogy itt van. Mert ezt sem, ezt a rosszat sem akartam senkivel megosztani. Szunyókáltam nagy nyugalmasan, de az álom és ébrenlét határára még fel-felöltött a kérdés: ha a gonosz bennem van, hol van most a boldogság... igen, hol a boldogság, kinek a szívében..., vagy bennem van az is...?

Simogattam a gyíkomat, azon gondolkozva, hogy irthatnám ki magamból a rosszat, de feltűnés nélkül.

Hánem aggódtam. Attól a kis pókoktól ijedeztem, amelyik ott a sarokban vert tanyát. Attól rettegettem, hogy megöli a gyíkomat. Mindig félttem a pókoktól. Félttem, mert szerettem őket és nem tudtam ellenük védekezni. Mert a pókok tudnak jók, nemesek és béketűrők lenni.

A gyík rám mosolygott. Élénken csapkodott farkával, mert csiklandoztam. Úgy örültem, hogy nem ért meg semmit és nem is tud nekem semmit mondani. Csendes örömben éltünk egymás mellett, sok-sok hallgatóságos megegyezéssel, apró engedménnyel. Arról ábrándoztam, hogy együtt maradunk mindörökké, és így, összeölelkezve.

Soha többé nem leszek egyedül, gondoltam, és nem is búsulok, nem is sírok a társaim után.

Aztán meg az jutott eszembe, hogy hamarosan megnő majd az én gyíkom, meghízik, elterebélyesedik, s akkor nem vehetem már az ölembe.

Gondoltam mást is, ez aztán megvilágosított: ha megnő, még többet fogok vele játszani, mint most, megnyergelem, mint a malacot, mint amolyan süldőfélét, később meg már mint kifejlett disznót.

Füst takarta az eget, rács szabdalta egyenlőtlen részekre. Felbámultam rá, és azt kérdeztem magamtól: mi lesz az én lelkemmel?

Mért is nem mentem el társaimmal. Ezt sokszor felrótam magamnak. Haragudtam is, hogy nem szöktem meg innen már régen, mért is nem mentem világgá, a koldusok végtelen országútján.

Mert koldusnak lenni szép, különösen annak, aki örömmel vállalja magára a sors csapásait, a nincsetelenség, a megáláztatás terhét. Ismeretlen tájakon, idegen földön járva-keelve, hátha hallanék valamit társaimról.

Találkozásunkat sohasem képzeltem másképp, csakis így: aprócska templom, falak, valami imaházé, a bejárat körül annyi a koldus, mint a pelyva. Én is ott vagyok, a legnyomorúságosabbak, a legutolsók, a legcsúfabbak, a legjelentéktelenebbek között. Búz árad belőlem, testszag. Szánalmasan nyomorúságos vagyok ott az épület sarkán, és vétkes, az emberek sietve elfordítják a fejüket, ha meglátnak, és csak messziről dob-nak felém egy-egy pénzdarabot.

Azt sem tudom, hány éves vagyok, a nevemet is elfelejtettem. Fekszem így a templomkerítésnél, és mindkét megfásult kezemmel csendesen kéregetek.

Ismeretlen emberek közelednek, és én bizonyos vagyok abban, hogy ők azok, az én barátaim. Nem éppen isten-adta szegények. Fel vannak tarisznyázva, rendes emberek, járásuk is olyan.

Néhányan felém indulnak. Ők azok, de nem ismernek fel. Szemem könnybe-lábad. Nem szólok nekik, nem akarom őket idehívni, sokáig. Akarom a megáláztatást, hogy a szenvedés, balsorsom minél tovább tartson.

Kinyújtom a kezem, megmondom, ki vagyok. Neveket dadogok.

Tenyeremre pénzdarab hull.

Aztán visszaveszik a pénzt és elvezetnek. Koldusok országútján ködlik a messzeség. Árnyak húznak el, batyukkal. Enekelünk, boldogan. Megkérnek, ne sírjak. Hajam oda, lenyírták, tájak kergeti a porral. Talpunk sajog, tájak fordulnak és utánunk néznek.

Útunk és örömünk végtelen. Szívünkbe nagy-nagy békesség költözött, tele vagyunk derűvel és mindenkihez szeretettel vagyunk, akivel csak találkozunk. Danolászunk és kérdezősködünk, hány óra járás a legközelebbi helység, hány templom van benne és mecset, jószívűek, adakozók-e az emberek. Amikor összerogyok a kimerültségtől, kézen visznek tovább, és mindenütt, a településeken, ahol vizet és kenyeret kérnek nekem, azt mondják, fm, megbetegedett legfiatalabb testvérük.

Hajuk deres, öreg vagyok hát, úgy látszik, én is. Koldusok végtelen országútja. Különös, vakító és mégis oly könnyű, illanó fényben ragyog. Gondolatban sokszor taposom porát...

De ládd, hol vagyok. Ezt a tűzbeborult eget, ezt a ritkás lyukacsos

eget, ahonnan gyilkos fény tódul a szemembe.

Talán bűn annyit együtt lenni azzal a gyilkossal? — kérdeztem önmagamtól. Jobb lenne a téglá túlsó oldalán lenni, az emberekkel.

De mit csináljak velük? — lázadot-tam. Szeretem őket, az igaz, de mit ér, amikor idegenek nekem és én is nekik? Borzadok még önmagamtól is: nyomorultak vagyunk, férgesek, rothadók, dögvészesek, féligélők.

A gyilk a hónom alá furakodott. Csak a farka kandikált ki szakállamból. El is aludtam így vele, mint egy kedves kis fészeklakóval.

Minden jó is lett volna, ha azok nem jönnek el. De eljöttek. Előbb hosszasan pusmogtak, mintha megbeszéltek volna valamit. Elsőnek a diák lépett közelebb, aztán a pék és az az idegen, aki éppen hogy megérkezett.

Féltem. Rájuk mosolyogtam. Szerettem őket. Megértettem, hogy közölni akarnak valamit velem. Kész voltam lábuk elé vetni magamat.

— Miért nem állsz át a mi oldalunkra? — kérdezte a diák.

— Itt egyedül vagyok — suttoztam.

— Hát kellemes neked a magány? — kérdezte az ismeretlen.

— Az — suttoztam.

— Mi pedig menekülünk tőle és... felzárkózunk, hogy ne legyünk egyedül.

— Jól esik, ha senki sincs körülöttem — mondtam halkan.

— Ez más szóval azt jelenti, hogy nem szeretsz bennünket, elkerülsz minket.

— Nem, ez nem igaz — suttoztam. — Határtalanul szeretlek benneteket és nem lehetek nélkületek. De itt kelle-mesebb nekem.

— Ha be akarod bizonyítani, hogy szeretsz minket, csatlakozz hozzánk.

— Nem tehetem — kezdtem sírós hangon. — Nem állhatok be hozzátok. Nekem jó itt.

— Idefigyelj! — szólt a diák. — Ha nem jössz szép szóval, majd jössz karóval.

— Ugyan, hagyjatok békén, testvérek. Jó itt nekem... higgyétek el, szeretlek titeket... de most, mondhatnám, nélkülületek is megvagyok...

— Ha te meg is vagy nélkülünk, mi nem nélkülözhetünk téged — szólt az idegen.

Főlnéztem rájuk. Főlmehajoltak és mindenféle fintort vágtak.

Megértettem: ördögök ezek, eljöttek, hogy megkísértsenek, elvezessenek va-

lahova és hogy megnyergeljenek.

Néha-néha összenéztek és jelentősen meglökték egymást könyökükkel.

Eltakartam magam a szakállammal meg a hajammal és remegtem. Eláraszt a rossz megint, éreztem, s azt is, hogy ez milyen jó. Nem az volt-e az öröm, — kérdeztem önmagamtól. Elvesztetem szemem elől, mikor kezdődött az egyik, mikor a másik. Valahogy homályos volt nekem ez a határvonal, ködös, zavaros.

Az öröm is tűrhetetlenné vált. Szenvedtem amiatt, hogy ez az immár beteljesedő balvégzet nem volt még rosszabb, még fájdalmasabb. Azt kívántam, hogy történjen valami rendkívüli, valami iszonyú, hogy aztán még sokáig féljek és emlékezzem. Mert túlságosan sokáig aludtam, sokáig és álom nélkül.

Örültem, hogy most meghúzzák a fületem, megcibálják a hajamat, és visszadobnak régi helyemre.

Haditanácsot tartottak. Nem értettem, mit beszélnek. Úgy szerettem volna elmondani nekik, mennyire bűnös vagyok, hitvány, értéktelen és felesleges, és hogy engem mennyire meg kell vetni, gyűlölni.

És ekkor rámszólt a diák szigorúan:

— Idehallgass, ostoba. Tudd meg, nem érted jöttünk. Valójában nem is kellesz nekünk.

— Akkor hát minek jöttetek? — kérdeztem halkán.

— A gyíkodért jöttünk — mondta az ismeretlen.

— A gyíkomért? — csodálkoztam. — Ezért az én...

— A mi gyíknakért — mondta a diák.

— De hát nem a tiétek — feleltem ismét halkán.

— Ha te a miénk vagy, miénk a gyík is.

— De ő nem a tiétek, testvéreim — fogtam még halkabbra.

— Be tudod bizonyítani? — kérdezte a pék.

— Be. Még egészen kicsi volt, amikor idehoztam. Etettem és őrizgettem.

— Ha te nem hozod ide, behoztuk volna mi — szólt a diák.

— Akkor... hát azt kell tekintetbe venni, ki hozta ide elsőnek — mondtam.

— Tudjuk mi ezt mind, de nekünk kell a gyík. Etetted és gondoztad, tudjuk. Mi is megtettük volna, ha nálunk van. Csak éppen nem akartuk elvenni, amíg meg nem nő, jól meg nem hizik.

— Hát a gyíkomat is el akarjátok venni tőlem? — kérdeztem.

— Semmi mást — mondta a diák. — Csak a gyíkot.

— És mi lesz akkor velem?

— Semmi — mondta az ismeretlen és elpirult.

— Valóban elveszítetek? — suttogtam és sírvafakadtam.

A gyík ott feküdt az ölemben. Hanyatt vetette magát és én elnéztem foltos és lágy hasaalját. Nem törődött az emberekkel, pedig valóságos ostromzár alá vettek és fenyegettek.

Látta apró, fonnyadt arcukat és vékony karcsontjukat, amint kinyújtják gazdája felé. Nem aggódott, mert tudta, hogy nekik más ölében is éppolyan jó lesz.

Hempergett, dobálta magát, nevetett. Nevetett, majdnem hangtalanul: alsó állkapcsán mind összegyűrődött a bőr. Szeme még ferdebb, még ragyogóbb lett, még apróbb.

Lábacskaival megkapaszkodott szakállamban és onnan leleskedett az emberekre. Azoknak ez nem volt egy cseppet sem kacagató, és nem is féltek.

Mindenáron kellett nekik. Maguké-
nak akarják — gondoltam —, hogy szerencsétlenséget zúdítsanak magukra.

Közeledtek. Arcuk komoly volt, majdnem gondtól terhes.

Összehúzódtam, a gyíkot magamhoz öleltem. Úgy hozzám tapadt, mint az a kígyóm, amit már lassan el is felejték.

Boldogtalan leszek-e, ha elveszik tőlem? Mert azt, hogy elrabolják, szinte bizonyosra vettem.

Hajamban volt, kilátszott a farka. Úgy tetszett, már nincs is nálam: úgy vágyakoztam utána, mintha már régen elvették volna.

A diák előrehajolt és letepert.

Magamhoz szorítottam a gyíkot.

A diák fejemre sújtott.

.....
Meg akartam csókolni a kezét. Sér-
tett, szitkozódott. Nem védekeztem.

Most már mindkét kezével kereste a gyíkot, lökdösött, taszigált, hol az egyik, hol a másik oldalamra fordított.

Nem féltem semmitől, pedig lett volna rá okom. Ujjongó öröm töltött el, hogy lám, van valaki a közelemben.

Makacsul kereste a gyíkot.

Csak attól rettegetem, meg ne érintsen a kezével.

Láttam, ahogy megmarkolta, ahogy elkapta a farkát. A gyík ki akarta tépni magát a szorításból és remegett. Ficáncolt, ellenállt sokáig. Elérte a balsors őt is. Úgy látszik, előbb-utóbb utólér a sors keze mindenkit, aki rosszat tett az embereknek.

Nem tudtam, milyen rossz fenyegeti. Mindenesetre különböznie kell az emberekétől, mert az a legszörnyűbb. Most eléri a maga balsorsa, és ebben én nem láttam semmi különösét.

A gyík kitepte magát és elmenekült a téglák alá. A diák kezében csak a farka maradt. Széles tenyerére tette, még mozgott.

A többiek körülvették a téglarakást. Felforgatták az egészet.

Legalul aztán megtalálták a gyíkot és elvitték. A megkurtult gyíkot.

Magamra maradtam a letört farkokkal a lábam előtt. Ficáinkolt még egy darabig, de aztán elnyugodott.

Ott settenkedtem a téglarakás körül és leselkedtem. A kurta gyíkot rendszerint keblükben őrizgették, ahogy én is valamikor. A gyík játékosan hempergett odabenn és nevetett.

Könnyem patakozott, úgy sírtam utána. Az emberek most már rám se hederítettek.

Ugy vágytam hangjukat hallani. Űsenek, azt kívántam. Láttam, hogy hízik az én gyíkom, mindennap vastagabb, lomhább. Farka kinőtt, vagy ötöt-hatot kapott ahelyett az egy helyett. Egymás tövéből nőttek ki, mint az elnyomorodott ujjak. Rendszerint egyszerre mozgatta valamennyit.

Kínzott a magány, vágyakoztam társaim után. A koldusok országútján vannak valahol, tudtam, és bár éhesek, énekelnek mégis; különös, végenincs, gyíkosan hosszú dalokat.

Nem volt kedvem egy dalhoz sem. Csak sírni tudtam. Látni véltem társaimat, ahogy vonszolóják magukat a poros úton. Kecskét vezetnek kötélén és gidát. Valamennyien egy család. Hej, csak egy kicsit közelebb lehetnék hozzájuk, hogy hallhatnám szavukat. Hogy a taipamon érezem az országút tűzét, koldusok poros, beláthatatlan országútját, melynek vége nincs sehol.

Bánkódtam a hatágú gyík után. Tudtam, hogy a rossz bennem van, az öröm bennük, ők meg az örömben.

A diák, egyik kezével a gyík megvastagodott farkait simogatta, a másik kezében pedig vízzel telt poharat tartott, amiben meg akarta fogni a napot.

Meddig tarthat ez a rossz, nem tudtam. És azt sem, vajon más emberek szívében is olyan mélyen gyökerezik-e, mint az enyémben. Nagy egyedüllétemben és összegömbölyödve ott a sarokban azon töprengtem, hogy valójában mikor is hagyott el az öröm, és mikor jött el a rossz. Nem tudtam eldönteni.

Jártam le-föl a szobában, valami rovar után kutattam, mindegy milyen,

csak találjak valamit. Nem leltem mást, mint hangyát meg gilisztát, de sehogy sem tudtam őket megszelídíteni, azonfelül pedig jól tudtam, hogy ezek sohasem nőhetnek úgy meg, sohasem lehetnek olyan testesek, mint a gyík. Tíz ujjammal kapartam a fal tövében, és mit találtam? Egészen közömbös férgeket, melyeknek minden jó volt, bármit csináltak is velük. Undorítóak voltak. Napokig üldöztem egy lóbogarat, mely tolvajmódra, ravaszul elrejtőzött a téglá alatt. Pókot nem láttam sehol, pedig pókhálós volt majd minden sarok. Csakhogy csupa régi pókháló lengett bennük.

Most már apránként emlékezni kezdtem. Csupán két kép jelent meg szemeim előtt: a lomha és békés kigyó az apai házban meg a mosolygó gyík, amint százszor is meghempereg az ölemben. De ezt is csakhamar elfelejtettem, amikor rádöbentem, hogy teljesen egyedül vagyok.

Aztán láttam azt is, hogy amíg azok ott hármán összeülekezve alszanak, valahonnan előmászik egy gyík. Magas, fúrge, fiatal gyík.

Ott játszottak a téglá körül, a szemem láttára: a hím és nősténye. Körülzseleltek, megnyergelték egymást, zavarócskáltak. Ez a karcsú hím az én gyíkokskám. Csak virradatkor járt el, amaz pedig hosszan utána nézett és mozgatta farkait. Majd elbújt a téglá alá, vagy eltűnt és lefeküdt ott, ahol az a három ember aludt.

Semmin sem csodálkoztam. Álmomban sokszor megjelent a fiatal és karcsú gyík: a kezemem tartottam és remegtem a félelemtől. Forró kis fejével hónom alá furakodott. A diák énekelt, a pék dörmögött — ez mindig megzavart.

A téglá mellett tojások, apró tojások gurultak. A nőstény gyík most már nem gondolt velük. Ezek a piciny, szeplős tojások. Némelyik a pókhálóból hullott alá és itt maradt.

Úgy tetszett, az öröm órái közelítettek. Valahonnan.

A gyíkokcska eltűnt és a tojások csak gurultak végig a deszkán.

Éreztem, hogy valaminek történnie kell.

A diák, a pék és az az ismeretlen összeülekeztek, s makacs kitarással mindenáron meg akarták fogni a napot a pohárban.

A nap azonban elérhetetlenül, megfoghatatlanul trónolt odafönn, pohárunkba hát szeplős tojások hullottak valahonnan.

Múltak a napok és én vártam, mikor jön el az öröm.

Annyi volt a rossz bennem, hogy nem tudtam tőle járni. Úgy éreztem, mind sápadtabb, soványabb, piszkosabb leszek. Csupán egy helyen nem volt a rosszból semmi: a koldusok végtelen országútján, mely úgy szürkült a messzeségben, mint egy lomhán mozduló nagy-nagy kígyó.

A tojások sorra megrepedeztek. Patogott szeplős héjuk és előbújtak belőlük a gyíkokskák. Csak úgy nyüzsögtek. Némelyik a pókháló tépett foszlányaival hadakozott. Anyjuk nem mutatkozott sehol. El is felejtettem már. Csak arra emlékeztem, hogy hat farka volt.

A gyíkokskák bájos ügyetlenséggel futottak felém. Egyszerre csak eszembe jutott, hogyan bukkantam rá anyjukra a nedves fal tövében, és hogy milyen boldog voltam. Félénken bámultak rám apró, ferde szemükkel. Alámbújtak, felkapaszkodtak hajamba és szakállamba.

Nem mertem megmozdulni, nehogy egyet is agyonnyomjak közülük.

Nőttek és tapostak rajtam.

Remegtem fektemben és elgondolkoztam: öröm ez most, vagy bánat? Nem tudtam magam sem.

Sokan voltak, tömémentlenül sokan.

Az éhségtől elvesztettem az eszméletemet, mert nem hagyhattam el a helyemet, mozdulni sem mertem. Minden mindegy lett.

A gyíkok azonban nem nyugodnak. Ugrálnak testemen és játszanak. Mint ha én lennék a koldusoknak az a hatágú országútja, melynek partjai lángborultak. Mintha én lennék az a föld, mely megrepedezett a rászakadó tűzvészről.

En is gyikká változom, néha úgy tetszik. Aztán meg úgy, hogy eltűnnek valamerre és én egészen üres leszek. Ember — ez a fogalom kihullik tudatomból, ez a fogalom nincs, nem tudok róla. Akire csak emlékszem e pillanatban, mindről azt hiszem, hogy **hatfarkú** — elsősorban az anyám.

Úgy vagyok, hogy már-már elveszítem tudatomat a világról, és nem tudom, mi hol volt, hol van most, és hol az én igazi helyem.

Nem tudom, hol vannak a gyíkok: nálam-e vagy náluk. Nem tudom, ki kiben van: vajon a gyíkok-e bennük, azokban az emberekben — vagy pedig éppen fordítva: ők vannak a gyíkokban. Végül pedig nincs-e minden másképp; úgy, hogy mindez a rossz — ők is, a gyíkok is — bennem van.

Sánta fiú, mit búsulsz? Úgy tetszik sokszor, nem is létezel már, hogy a legközönségesebb érzéki csalódás vagy, sánta és hatágú. Mert minden, ami van, esztelen illúzió, úgy látom.

Elnézlek, de nem vagyok egészen bizonyos, létezel-e. Már nem tudom, hol kezdődik a hatágú árnyak és tapintathatóságok valósága, s hol a tűz- és kénesős általános örület.

Csak azt tudom, testem nap nap után aszottabb, bőrom redőzik; hosszú hajam fehérebb, szeme meggyengül, vénebb; és hogy mind töpörödtebb vagyok, mind nyomorultabb.

Minden sivár az én szememben. Nincs még rossz sem ezen a világon. Megvakulok, eszemet vesztem. Nincs amiben megkapaszkodjam, én, a fuldokló. Nincs amiben higgyen az ember.

Valamiféle világosságról beszélnek, melynek meg kellene jelennie a hegyek mögül, igen, és a csalók száz csapdával zárt hegykoszorúja mögül. Hazudnak még azok az ezüstkérgű nyírfák is — sápadt egy fény az az ő világosságuk és véges.

Mi van már azzal a világossággal, amiről beszélnek. Eljön, hiszem, de valahogy sokáig késik. Ha olyan lassan jön, az ördög vigye, a hatfarkúját.

Valaminek történnie kell. Nem szabad magunkra maradnunk. Emberek nélkül mégsem lehet, akármilyenek is. Hívogassuk őket hangos hahotával, hadd higgyék, hogy szerencsések lesznek velünk. Integessünk nekik. Éhezünk, és ne követeljünk sokat azoktól odalenn, míg fel nem épülnek az új otthonok. Akkor majd nekünk is jut kenyér.

Nem könnyű visszaédesgetni a pusztaságba a megfélemlítetteket és azokat, akik egyszer már megszöktek belőle. Mással nem, csakis szeretettel csalogathatjuk vissza őket. Enekelünk majd, míg dolgoznak, míg ácsolják a tetőt. Valami áldozatot kell hozni. Mert a világosság nem jön el egykönnyen.

Akkor aztán pokolba velünk és börtönünkkel — pusztuljunk el valahányan. Csak a nagyvilágnak ez a tenyéryi országa ne legyen ilyen pusztaság. Mert akkor mi leszünk főbűnösök: az emberek azt gondolják majd, hogy megijedtünk tőlük.

Félünk, hogy az a világosság még sokáig nem jön el.

No és ha az emberek elidegenednek tőlünk, mint ahogy mi elhidegültünk tőlük?

Mit csinálunk akkor, ha már az se lesz, aki tüzet küldjön ránk.

Tüzet ám. hatfarkút...

Borbély János fordítása

George Sand kései emlegetése

Koncz István

Verses töredék a
szocialista líra
mai állásáról

VÁZLAT

*Megalázkodhat-e az ember
(fénye messze, előre hull)
hidegen, fölényesen szívbe dőf
az előkelő mosoly
kell az embertelen szerelem,
kérdézem, madame George Sand?*

*Csak szobor-lét a valóság,
nem mennyiségtani feladvány.
Horatius tudott elég okosan
perelni,
s ha kellesz, szív-mecenás,
mit mond az a másik,
akit szeretek, anélkül, hogy félném
(tőle erősebb vagyok kétségtelen).*

*Te itt — szád keskeny vonala
milyen szigorúan merev,
s a nép az érem másik oldalán;
diadalmas kis renegát-öröm
ez a szerenád, madame George Sand.*

UDVARIATLAN AJÁNLÁS

Néha nem érzem a kort —
a történelemből kiléphetnek-e
a fegyverek?
S ha nem értek,
a nóta egyre megy, akár találok,
akár nem, benne vigaszt
(te elég intelligens és gazdag vagy ahhoz,
hogy ne kösd eszméhez magad,
ha tudni akarod, mi az igaz).
Hogy nem vették még észre az emberek,
mennyire megváltozott a világ,
pedig beszélnek róla eleget...
En mondom, nem elég tudni csak azt,
hogy szerda-e vagy csütörtök lesz holnap.
A szép szavak veszett percek üres lármája
csupán, kell valami, ha mást nem mondhat
az ember: a tiéd, madame George Sand!

UTOLSÓ SZÓ

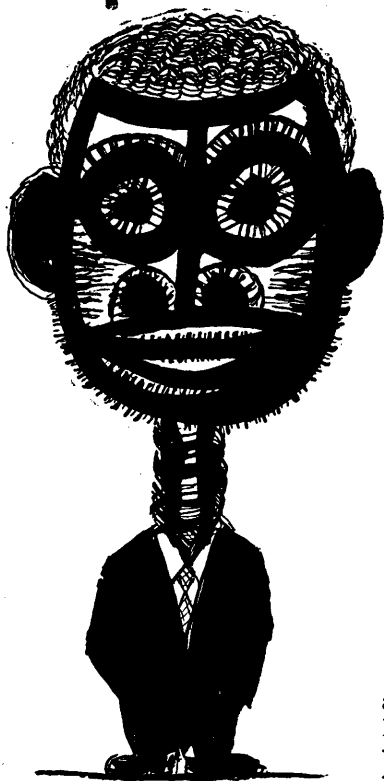
Az nem én vagyok, aki
bennem örökké panaszt
csihol...
Látni nagy dolgokat, előre tudni,
hogy mi lesz —
(miért szidnám kutya soromat,
a kockán nyert öröm is ugyanúgy izgat)
nem kishitű iskolás lecke
ez a feladat,
s unalmas a fogadás à coup sûr,
madame George Sand.

Részeg reggeli köszöntő

Koncz István

Újból összerakom a világot
magamnak,
és választok,
kedvem telik a könnyelmű játékban:
ez a mámor becsületbeli adósság,
amit pénzzel és vérrel kell fizetni;
üvegszemedet ajándékozod erre az éjszakára
annak, akit szeretsz
és vakon tudd meg, hogy megrabolták
legszebb érzéseidet a patkányok.
Miért is írtok verset?
Dagadt halott-arcokat temet a képzelet,
ennyire futja még a nyárból,
ami elmúlik, úgysem olyan irtózatos
(mért látnám másképp a szépet,
mint az utálatost).
S ha egy unott csókról sem tud lemondani
akár egy olcsó vacsoráról,
feszítsétek meg, hadd higgye, hogy Krisztus,
vagy megszelídült vadállat...
Valóban, bennünk megszelídült a vadállat.
(Odaadnád-e a fogaidat egy harapás
emberi húsért?)
De miért is akartok kimagyarázkodni,
ha tudjátok, hogy egy rongyos fillért
sem hoz a becsület?
A halottakat nem lehet zsarolni,
állj fel és vedd észre, hogy eljárt az idő,
énekelhetnének is,
hegyek nélkül beláthatjuk az egész
világot,
és felejtjük el okosan azokat,
akiket átharapott nyakkal
itthagynak a didergős reggelben.
Holnap újból összerakom a világot,
magamnak,
és választok.

Sáfrány Imre szövegrajza

A kannibál

Gál László

A z úgy volt, hogy én sohasem ettem emberhúst, ami a mi törzsünknel meglehetősen szokatlan dolog, szegény édesanyám váltig csóváltgatta is a fejét és haláláig azt hitte, hogy valaki megvert szemmel, vagy talán elátkozott a nagy To-Va-Bu, a törzs varázslója, mert egyszer bizony, akkor még nagyon szegények voltunk, erősen vizezett pálmabort vittünk neki hitközségi adó fejében.

Ifjúkoromban még szokásosak voltak minálunk az emberáldozatok. Többnyire a szomszédos baráti törzsekből raboltuk el az étlapra valót, ez ősi szokás volt mifelénk, ilyenkor azt mondtuk, hogy ez a nagy Mabavo parancsa, ő ugyanis isten volt nálunk, To-Va-Bu jól ismerte és gyakran közvetítette parancsolatait. Emlékszem, egyszer azt parancsolta, hogy a törzs minden harcosa egy-egy gyöngyházkagylót adjon To-Va-Bunak, aki nagyon mérges volt, mert egynéhány egyszerű folyami kagylót vittek a kunyhójába és az ilyesmi szörnyen bosszantotta a nagy Mabavot, ugyanis a folyami kagylónak sokkal kisebb volt az árfolyama. Egy jóképű tizenkét éves szűzlány kétszáz gyöngyházkagylóba került akkor, folyami kagylóban pedig ezret kellett fizetnünk, ezt mi inflációnak neveztük; de akkor még nagyon barbárok voltunk és elrejtettük a kókuszdiót, hogy az áremelkedés ne érjen bennünket készületlenül.

Ez, persze, nagyon régen volt, de én már akkor sem ettem emberhúst, voltunk ilyenek egynéhányan, én nem is tudom, hogyan kerültem közéjük és mi voltunk azok, akiket a nagy To-Va-Bu jóegynéhányszor kiprédikált, hogy nem tiszteljük a törzs hagyományait és nem hisszük, hogy aki emberi velőcsontot eszik pirított pálmáros ton, azt megszállja az elfogyasztott ember tudása, ereje és végső fokon igen magas pozíciót fog betölteni a másvilágon, kaciga lesz, adófőnök, vagy legalábbis gyepmester. Mi ezt valóban nem hittük, meg én a magam részéről nem is akartam gyepmester lenni, a kutyaakat szerettem és nem ettem kutyahúsból sem. Az öregasszonyok sokszor

kiköptek előttem és undorral mondták, hogy vegetáriánus vagyok, ami súlyos sértés volt törzsünkben és az ilyenek csak özvegyasszonyokat kaptak feleségül, de azokat is nagyon ritkán és csak akkor, ha hűsevő egyáltalában nem jelentkezett a szomorú özvegyasszonyok portáján.

Még azt is be kell vallanom, hogy fiatal koromban beiratkoztam az analfabéta-kurzusra is — ez szokás volt közöttünk, kik nem ettünk emberhúst — és megtanultam a rovásírást. Persze, ez nem tetszett a nagy To-Va-Bu-nak, a varázslónak, aki megbeszélte a dolgot az istennel, Mabavoval és aztán közölte a törzs nagjaival, hogy mi ettünk a tiltott kókuszdióból, ami határozottan megdöböntette Mabavot és ennek folytán mi államellenes egyedek vagyunk; pestis, kolera, vakbélgyulladás és más hasonló társadalmi betegség.

Ez régen volt, azóta meghalt a nagy To-Va-Bu és mi hatalmas lépéseket tettünk a civilizáció felé. Ma már a törzs nagyjai sem eszik meg ellenségeiket, a barátaikat is csak nagynéha. Az irodalmi élet is határozott fejlődésben van, bár most még inkább csak olyanok írnak, akik nem végeztek el az analfabéta-tanfolyamot, de ez senkit sem zavar, mert az olvasók sem tudnak olvasni. Gyökeresen rendeztük a nőkérdést, ma már sokkal olcsóbbak a szűzlányok, amellet plasztikus anyagból készült gyöngyházkagylót is lehet kínálni nekik, ezeket mi nem gyártjuk még, de kinek nincsen legalább egy rokona a szomszédos törzsek földjén, hiszen évszázadokon át ettük egymást és ez mifelénk annyi, mint a vérrokonság. Nálunk minden második üzlet kirakatában vannak ilyen plasztikus dolgok, és ezeket az üzletket úgy hívjuk: Bizo-Mány.

Persze, még kísért a múlt. Néha egyes kalibákból különös illatok áradnak szét, azt hinné az ember, húst sűtnek nyílt tűzön és ennek a húsnak olyan édeskés, kellemetlen illata van, mintha emberhús volna, bár ez lehetetlen, hiszen most már nem illik emberhúst enni és különben is tiltja a törvény. Két barátommal találkoztam tegnap este — minálunk barátnak hívják, aki csak hátunk mögött mond rosszat rólunk —, hatalmas zsíros csontot szorongattak a kezükben, a szájuk széle is zsíros volt tőle.

— Te most azt hiszed — mondta az egyik —, hogy mi lábszárcsontot szopogatunk?

A másik erőlyesebb volt:

— Valld be, te most arra gondolsz, hogy mi emberi lábszárcsontot szopogatunk!?

Be kell vallanom, hogy ezzel a két barátommal egy törzsrendszerhez tartozunk. Ők is vegetáriánusok — ez most nagy divat nálunk, bár valamikor ők verték a dobót a nagy To-Va-Bu viskója előtt és a mellükön ragyogott a Védjük-A-Régi-Rendet-Kitüntetés és a Törzsvédelmi Kereszt, a harci tomahawk-éki tménnyel. Most már nem verik a dobót, most furulyáznak, ami egy hangszer, jó tudó kell hozzá.

Az egyik barátom beleharapott a lábszárcsontba, aztán mérgesen rámézett:

— Teszünk róla, hogy ne rágalmazhass bennünket!

Dehogysis akartam én őket rágalmazni, hiszen barátaim és én tudom, hogy nappal sohasem esznek emberhúst, csak este sötétben, lehet, hogy nem is szeretik, ez csak megszokás náluk, így csinálta az ótata... én lényegében megértem őket és azt is, hogy undorodnak azoktól, akik sohasem ettek emberhúst; belátom, hogy ez valami szörnyű rendellenesség, az ember vagy vegye a kezébe az étlapot, vagy legyen rajta az étlapon — tertium non datur, így mondták a régi emberek.

Nem jelentettem fel őket.

Most kaptam az idézést a kerületi régészeti hivataltól. A barátaim feljelentettek, hogy emberhúst ettem.

Thomsonnak élnie kell!...

Debreczeni József

A Perry Thomson-ügy hónapok óta tartotta lázban nemcsak New Yorkot, hanem egész Amerikát. A New York Times és a Chicago Tribune ugyanúgy oldalakat szentelt ennek a bűnügynek, mint a legeldugottabb nevadai barakkváros helyi híradója. A „publicity” szülőföldje dőzsölt és tobzódott a Thomson-ügyben. Az Empire State Building negyvenedik emeletén éppen úgy, mint a metro gvötrön forró pullmanjaiban erről beszéltek az emberek. Amerika a Thomson-ügy jegyében élt és lélegzett, minden mozzanatot rádiók és távolbalátók százezrei bömböltek a yankee-fülekbe és szemekbe, melyek szomjasan itták a szenzációt.

+

Nézzük hát, miben állt voltaképpen a Thomson-ügy. Megkíséreljük a kérdéskomplexum lehető rövid összefoglalását.

Perry Thomson harminchat éves, okahamai születésű vegyész, előre megfontoltan megölte és kirabolta Hanne Perkins negyven éves gazdag new-yorki magánzónót, aki menyasszonya volt. Ezt a Thomsont egyébként a világ legcsendesebb és legszelidebb emberének ismerték a kevesek, akik egyáltalán tudták, hogy a világon van. A „The American Chemical Company” nevű vegyipari konszern szerényen fizetett alkalmazottja volt, magábavonult, hallgatag ember. Magánéletéről kartársai a semminél is kevesebbet tudtak.

Amikor a vasegészségű Hanne Perkinset egy téli reggelen holtan találta a néger szobalány, nyomban büntényt sejtettek. A gyanú csakhamar Thomsonra terelődött. A vizsgálóbírónak nem volt nehéz dolga; a fáradt tekintetű, egykedvű ember az első kérdésekre folyamatosan diktálta jegyzőkönyvbe vallomását. Azt a vallomást, amely a villamosságokat jelentette számára.

— Igen, megöltem Hanne-t. Nem volt különösebben nehéz dolgom, hisz naponta nála ebédeltem. A dolgot jóelőre megterveztem és a lehető leg-egyszerűbb megoldást választottam. Belladenált csempésztem a teájába.

— Mi az a Belladenál?

— Pillanatok alatt ölő mérég. Az American Chemical egyik új készítménye. A holttest nyakáról lekapcsoltam a páncélfiók kulcsait. Tudtam, hogy ott hordja egy platinalánc. Magamhoz vettem az ékszereket, készpénzt, értékeket és néhány köteg könnyen értékesíthető kötvényt. Hanne óvatos természet volt, jó üzletasszony; csupa elsőrangú papírt tartott...

A nyomozás pontról pontra igazolta a vallomást. Az ékszereket, a pénzt és az értékpapírokat hiánytalanul megtalálták Thomson lakásán. A lakásb-an egyébként a nyomozó közegek önálló kutatásokra alkalmas, kitűnően felszerelt laboratóriumot is találtak.

Arról azonban, hogy mire kellett a pénz, a bűnper minden szakaszában makacsul hallgatott. Dr. Hamond, a védő, az Egyesült Államok egyik legkiválóbb büntetőjogásza, kétségbeesetten fakadt ki az újságírók előtt.

— Ez az ember öngyilkos akar lenni. Azt hiszem, örült. Egyetlen szót se tudok kihúzni belőle.

✦

Az esküdtszék főtárgyalásán már mindenki tudta, hogy Thomson nem kerülheti el a villamosszéket. Nem is tárgyalás volt ez már, inkább drámai színház.

Az esküdtek verdiktje egyhangú: a vádlott bűnös. Az ítélet: halál.

A ügyész egykedvűen búcsúzott védőjétől. Egyetlen pillantása sem volt a kíváncsian borzongó arcok százai felé, mikor a fegyőrök között kivonult a vádlottak ringjéből.

A tárgyalást követő harmadik héten azonban, miután az Elnök végérvényesen elutasította a kegyelmi kérvényt, a halálraítélt magához kérte védőjét. Dr. Hamond ezúttal több óra hosszat tárgyalt védencével és szokatlanul felindultan távozott annak cellájából. Egyenesen az ügyészhez hajtott, majd mindketten az igazságügyminisztériumba mentek, ahol zárt ajtók mögött órák hosszat tanácskoztak.

A másnapi New York Times első oldalán közölte azt a tudósítást, mely a lavinát elindította. Eszerint a halálraítélt vegyész szaktekintélyekből álló bizottság kiküldését kérte az igazságügy-minisztériumtól annak megállapítására, hogy olyan találmányon dolgozik, amely alkalmas a világ képének megváltoztatására és minden időkre kizárja a háborút. A gyilkosságot is azért követte el, mert kísérletei befejezéséhez sürgősen pénzre volt szüksége, amit óvatos és takarékos menyasszonya megtagadott tőle. Hosszas viták következtek a szokatlan és izgalmas bejelentés nyomán. Végül megállapították, hogy az elítélt kívánságát teljesíteni kell. Az emberek egy pillanatra meghökkentek, de ezekben a napokban még senki sem akadt, aki komolyan vette volna Thomson bejelentését. Egy bomlott idegzetű ember káprázatának tartották a dolgot. Mindazonáltal fölülkerekedett a vélemény, hogy Thomsonnak joga van ahhoz, amit kér. Igazság mindenekelőtt! Az élettől búcsúzó kívánságát teljesíteni kell. Ezenfelül mint az egyik lap megjegyezte: a törvények a terhes asszony kivégzését is tiltják.

✦

Amerika legkiválóbb vegyészeiből alakítottak bizottságot és egyidejűleg átköltöztették a fegyházba Perry Thomson magánlaboratóriumát. Kétnapi szakadatlan ellenőrző kísérletek után a bizottság megszövegezte szakvéle-

ményét Thomson találmányáról, az ideiglenesen Thomsonitnak elnevezett halálsugarakról. A jelentés bizalmas jellegű volt, mégis órák alatt kiszivárgott minden részlet. Az emberek megdöbbenek, mert a jelentés minden tartózkodást félretéve korszakalkotónak, sőt világformálóan jelentősnek minősítette a találmányt.

— Thomson nem örült! — ordították a lapcímek.

— A Thomsonit igazán a világ urává teszi Amerikát!... Nincs többé háború!...

A lapok részletesen ismertették a Thomsonitot és rámutattak, hogy a találmány birtokában az Egyesült Államok minden államot sakkban tarthat, mert Thomson sugara egyetlen gombnyomásra, gyakorlatilag korlátlan távolságra rombol és bénít. Pontosabban, nem is rombol: egyenesen örül.

Az atom- és hidrogénfegyverek hadászati jelentősége — mint írták — valósággal eltölpül. A harcászati atomfegyverek és a különféle rendszerű irányítható kontinentális rakétalövedékek lélektani értéke egyidejűleg nagy mértékben csökken. A szakértők jelentése szerint ezek, bár elretenthetik az esetleges támadást, végleg vissza nem riaszthatják. Hatósugaruk korlátozott, alkalmazásukban tér és idő előreláthatatlan esetlegességeitől függenek. Nem szólva arról, hogy a feltételezett támadó is rendelkezik azonos elven szerkesztett fegyverekkel, míg a Thomsonit — monopólium.

Az újságok azt is kifejtették, hogy a Thomsonit végleg eloszlát minden háborús veszélyt. Nem kell kilőni, nem kell a térre bízni, határfoka anyag- és időtényezőktől független. Zárt helyiségből, egyetlen állandó pontról, időtlenül, anyagtalánul alkalmazható. A térben való haladás eszményi változatát valósítja meg: árad. Elméletben és gyakorlatban ezután világrészek tűntethetők el egy zárt szobában ülő emberi lény könnyed kézmozdulatára. Háborúra ennél fogva gondolni sem lehet! A felfedezés teljes: úgyszólván csak a végképlet hiányzik. A feltaláló a halálos ítélet végrehajtásának elhalasztását kérte, míg befejezheti kísérleteit.

✦

Íme, rövid összefoglalása a Thomson-ügy első szakaszának. A halasztásnak nem volt különösebb jogi akadálya és a siralomházban berendezett laboratóriumban a hallgatag vegyész három hónap alatt befejezte kísérleteit. A bizottság ekkor újabb látogatást tett Thomsonnál. A szakemberek lelkesedése tetőpontra hágott. A Thomsonit tökéletes volt. Annyi álhír és fantazmagória után ezúttal valóban megszületett a sugár, mely minden fegyvert értelmetlenné tesz. Megszületett az életmentő, az új ember békéjének örökös záloga.

Amerika tombolt. A hírek valóságában nem lehetett kételkedni, hiszen az Egyesült Államok tudományos büszkeségei írták alá a kísérletekről felvett, példátlanul elragadtatott hangú jegyzőkönyveket.

Közben s mindeme eseményekkel párhuzamban megtörténe az előkészületek Thomson kivégzésére. Talán meg se lehetne már állapítani, hol, honnan hangzott fel az első kiáltás: Ezt az embert, aki egy világot ajándékozott az emberiségnek, nem szabad megölni! Akkor se, ha gyilkolt!

— Thomsonnak élnie kell!... — Rádiók, újságok, filmek, fénybetűk üvöltötték egy hét múlva az új jelszót:

— Thomsonnak élnie kell!!! Washingtonban több százezer főnyi tömeg tüntetett a Fehér Ház előtt, Thomson szabadonbocsátását követelve. A jelszó nyomában ezután beszárgult az egész Földet.

A világ két pártra szakadt. Kialakult a jogpárt, amely körömszakadtáig vitatta a világ minden államában, hogy az igazságot nem lehet és nem szabad fejtetőre állítani, még ebben a rendkívüli esetben sem. A jogfogalmak, a megtorlás örök principiuma, a személybiztonság tudata épp olyan értéke

az emberiségnek, mint a Thomsonit. Hivatkoztak arra, hogy e jogkincs nélkül nem születtek volna meg az emberi társulás egetvívő eredményei. Kultúra, civilizáció elmerült volna az elszabadult ösztönök ingoványában. Kimondott és megerősített halálos ítéletet nem lehet visszavonni, az eltört pálcát nem szabad összeilleszteni. Am emeljenek márványszobrot Thomsonnak, a lángeszű feltalálónak, fajtánk megmentőjének, de könyörtelenül végezzék ki Thomsont, az egykedvű gyilkost.

A másik oldal a humanizmus érveivel dolgozott. Félre a dogmákkal, a múmiaparagrafusokkal! Új csoda támadt! Thomson, az élő Thomson az egész földé, tőke, amely a jövőben is kamatozik. Attól az embertől, aki a Thomsonit felfedezte, ki tudhatja, mi minden telik ki még?

A Fehér Ház hallgatott. Európa, Afrika, Ázsia kormányai hallgattak. Az igazságügyminiszter viszont kertelés nélkül kijelentette, hogy Thomsont feltétlenül villamoszékbe ültetik. A nyilatkozat után harmadnapra revolvergolyó fúródott a miniszter mellébe. Száguldó autóból küldték a halálos lövést abban a pillanatban, amikor a miniszter kilépett az igazságügyi palota kapuján...

Mégis megtörtént a kivégzés. A legnagyobb titokban. A lapok és a rádiók csak egy hét múlva adhattak hírt róla.

✦

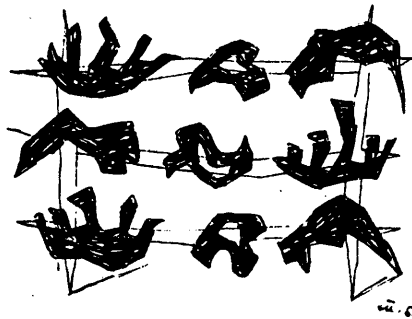
Okahama egyik mezővárosában ugyanekkor új gazdája akadt egy lakatlan farmnak, amelyhez emeletes villa tartozott. Titokzatos ember lehetett az új tulajdonos; sohase látták a szomszédok, pedig ilyen kis helyen kíváncsi természetűek az emberek. Mintha önkéntes foglya lett volna a rideg homlokú, örökké zárt redőnyök mögött borongó épületnek. Annyit is kevesen tudtak róla, hogy Tom Pearsonnak hívják, valami tudósféle és a házat éjjelnappal őrizteti. Különc.

— Érdekes — jegyezte meg a kocsmában Jim, a kövér csapos, amikor az új villatulajdonosról folyt a szó vasárnapi borozgatás közben —, Tom Pearsonnak hívják. Jó, hogy nem Perry Thomson a neve. Akkor ő ültetett volna villamoszékbe.

A farmerek nevettek a csapos szófacsarásán. Eszes fickó ez a Jim, hiába. Mit ki nem talál!...

✦

1965-öt írtak ekkor, időszámításunk kezdete után.

Gondolatkatonáim

Huszár Zoltán

*Gondolataim előrsként
járják a terepet,
s míg riadót nem fújnak,
rejtekhelyből figyelem
útjukat.*

*Fölsorakozva olyan csapat ez,
mely
éjjel-nappal menetel,
ha kell.*

*Nyugodt rendjét
nem bontja meg egy támadás sem,
rohamra rohammal felel,
mielőtt észrevennék.*

*Kár volna, ha hagynám, hogy e sereg
tétlenül heverjen,
mert nincs méltó ellenfele
a csatározásban.*

*Mégis letenném már a fegyvert
egy valóban erős had előtt,
mert úgy várom a békét,
mint akit sortűz ért
és épségben maradt.*

Előny vagy hátrány?

Huszár Zoltán

*Ot évvel megelőztek,
mert tovább álldogáltam
a választak előtt,
mint kellett volna.*

*Nem figyeltem a fűtlyentésre,
s nem láttam, ha fölemelték a zászlót,
hogy jobbra forduljak-e
vagy balra.*

*Igy hát lemaradtam,
de öt évvel fiatalabb vagyok,
mint azok,
akik előttem futnak.*

*Még porzik utánuk az út,
s könnyen utólérhetném őket:
csak le kellene ráznom
a vállatmról
a fölösleges éveket.*

Részeg hülye

Bodrits István

Szemben velem egy Reisinger-karikatúra etet egy színjőzan nőt. Ősz öregúr issza, issza a sörét. Szomorú, magányos ember. Éppen olyan, mint az az őszülőhajú férfi ott szemben a Bádél-likőr tükörben. Borozgat magában. Szép piros, vérpiros bor van a poharában. Issza, issza, issza. Miért? Issza. Szól a zene, szól a gépzene, szól az automatazene, az a rekedthangú néger énekes énekel, Brown vagy hogy hívják. Vegyes saláta, vegyes sült, sör. Ezt hozza a pincér a szomszéd asztalhoz, a pincér. Eszi az a fájdalmasan széphajú nő a vegyest. Ha-ha-ha-ha-hi-hi-hi-hi-hi — mondja amerikaiul a gépzene. Mondja. Miért ne mondaná? Mondja. A színjőzan nő rámnéz. Kemény szája van. Minden kemény rajta, csak a keble lötytyedt meg. Nem fiatal már. Szervusz. Koccintani kell valakivel. A Bádél-tükörben ülő őszülő — szegény őszülő — harminc évvel ezelőtt volt diák, zágrebi diák. Velem együtt emeli poharát, ő is iszik, ő is az ősz haját issza, ő is felejténé, hogy a duzzadtkeblű lányok már nem őt nézik. Minek is néznék? Akinek duzzadt a keble, az mást néz. Nem minket. A Bádél-tükör-férfit meg engem nem. Rekedt ez a néger Brown. Rekedt. Megrekedt. Ő is. Minek ez a rekedtség? Kell az is. Pirosodik a színjőzan nő arca. Nincs olyan szép haja, mint emennek. A csípeje sem olyan finoman domborodó, mint a trüszeorrúé. Csak tudnám, mit énekel a Brown. Ugyan már, minek is tudnám? Kinn hangtalanul, nem igazilul siklik a villamos. Érdekes! Hát nem az egész város ez a kocsmá? Délelőtt az óvárosban voltam. Harminc év óta megkoptak a szép lépcső fokai. Én is szép lépcsőfok vagyok? Harminc év óta én is megkoptam. Szomorú ez. Sírnivaló ez. Tizennyolc éves voltam, tizenkilenc. És megkoptak azóta a szép lépcsők. Lehet rajtuk jární, föl is, le is, de azért megkoptak. A lépcsők. Szervusz, Bádél-likőr-tükör-őszhajú-férfi-lépcső! Plávác. Így hívják ezt a bort, amit mi ketten, a Bádél-likőr-tükör-őszhajú-férfi és én iszunk. Egy gusztusunk lehet. Miért fintorít a színjőzan nő? A

Reisinger-karikatúra udvarol neki. Nem tud udvarolni. Én tudnék. Hát ki más tudna? Furcsa, hogy csönd van. Meghalt a gépzene. Elhalálozott. Nyugszik a csendes temetőben, szemét lezárta a halál. Hülyeség, a zenének nincs szeme, csak füle. Se szeme, se füle. Se füle, se farka. Fölrobbant a tükör! Villámok cikáznak rajta. Ráfestették a villámokat, és most szüntelenül robban, cikázik. Hopplá-hopp! Polkáznak már a gépzenében, szlovénül polkáznak. Juhú! Jódlíznak is. Vigan vagyunk, ki bír velünk? Valamit énekelnek is hozzá, a polkához, csak nem értem, pedig tudok szlovénül. Paszszívu tudok szlovénül. Értem, de nem tudok beszélni. Ez is tudás. Az. Hasznát veszem. Olvasok szlovénül, de nem tudok beszélni, csak ha köztük vagyok legalább egy hétig. Hétig. Hét napig. Hét nap alatt teremtette isten a világot. Azután megpihent. Megpihent. Megpihent? Az isten is elfárad? Hát miért isten? Miért nem parancsolja meg önmagának, hogy ne legyen fáradt? Szép haja van a széphajú nőnek. Szép. Karcsú a dereka. Vékony, karcsú. Jókai azt írta az ilyen nőről, hogy silphidi. Nevet ezen a néger Brown. Hahhahahaha-hihihihihhi! Két hával minden szótag között. Szótag: ahány magánhangzó, annyi szótag. A szerbben a r is lehet szótag, a magyarban nem. Egy román nő is énekel, azt mondja — hihih — gyári gép. Hát milyen gép legyen? Kórházi vagy iskolai? Tetszik nekem, hogy írok. Már tetszik. Hahahaha-hihihihhi. Már megint villamos. Ki tudja? Hangja nincs. Csak egy fénycsík siklik el az ablak előtt. Nem is tudom, hogy hívják az operaház rendezőjét, lehet, hogy ő csinálja. Elhúz egy fénycsíkot az ablak előtt, s azt mondja, ez a villamos. Nem kell felülni neki, akkor sem, ha zúg is közben a fénycsík, meg csönget is. Á, nem kell bedölni neki! Vegyes hús, vegyes saláta. Biztosan van titokban vegyes villamos és vegyes néger Brown is. Az ilyesmit nem lehet tudni. Csúnyán mosolyog egy Ló-reley-hajú — ez szójáték volt! — nő. Holnapután, holnapután! Ezt a sorsjegyáros mondja. Selyemöv van a derekán, kackiás, fekete selyemöv, kígyós csattal. Apámnak volt ilyen kígyós csatja. Holnapután, holnapután! Mit akar ez a holnapután? Mikor van az! Ma van ma. Ma van a világ. Csak a villamos nincs ma. A néger Brown is van. A színjózan nőnek karórája van. Mije van még? Ami kell neki, van neki. Csak a melle löttyedt. A Bádél-tükör-férfi meg én iszunk egyet. Miért iszunk? Iszunk. Érdekes. A Bádél-tükör-férfi — hülye — ő is megcsóválta a fejét, amikor én csóváltam. Utánoz. Nem eredeti, egyáltalán nem eredeti. Az öreg sörivő eltűnt. Furcsa, az előbb még itt volt. „Mexiko... Mexiko...” Azt hiszem fisztulázik ez a mexikói hang. Ez nem az a fisztula, ami az embernek a rossz foga tövében lesz. Ez más fisztula. Mexiko-fisztula. Nem is fáj úgy, mint a fog-fisztula. A széphajú-nő — a jóistenit, miért fáj a széphajú nő? Szép, puha, meleg pihék vannak a nyakán. Szép, puha, meleg, szőke pihék. Hogy lehet szőke pihéje, amikor barna? Lehet. Én úgy akarom, akkor lehet. Szőke pihe a Tiszának... A nóta is így tudja. Hiteles! No lám. Mindig csak ellenkezel. Bandi is mondta. Veszekszel, veszekedős vagy. Nem vagyok veszekedős. Siklik a villamos. Nem vagyok! Miért volnék, amikor nem vagyok? Sok villamos siklik. Kettő. A józan, színjózan nő egészen megszépült már. Vannak ilyen furcsa dolgok. Görbehátú, sovány lány ciklámenvirágot árul. Ciklimentót. Így mondta egy lány, Rózsi volt a neve. Meghalt. Megölték a németek Auschwitzban. Ő mondta: ciklimentó. A Bádél-likör-férfi is vesz. Szatyor van a görbehátú lány karján. Szatyor. Vén szatyor a Bádél-likör-férfi. Pedig ő is iszik. Vöröshajú nő is van már és alacsony, félvállú, sánta férfi. Csendesül a gépzene, pedig bugi-vugit mond, mint a szombatesti ifjúsági összejöveteleken a Pilci nevű fiatal újságíró, de neki nem duzzad két góliátkelés a mellén, mint a vöröshajú nőnek. Mit is csinálnak ezek a nők a keblükkel, hogy akkora? És a válluk tetején nő. Izgatás. Közizgatás. Egy hülye kezetszókol egy ellenkező neműen lévő hülyének. Hol van a nem? Azt mondja egy férfi a gépzenének, oroszul mondja: Az anyá-

dat, azt az orosz anyádat, miért gajdolsz oroszul? Gajdolj otthon, de legjobb, legeslegjobb, ha nem gajdolsz sehol, ha elől-hátul befogod a szádat. Egy kislány is van már, négyéves. Biztos, hogy négyéves. Anyja már több, látszik a mellén nőtt két kelésről. Penicillin. Az jó a kelés ellen. Kellés. Két lö. Két kellés van, két lö. Repülőtiszt és kockás szoknya. Nem egy emberen van a repülőtiszt és a kockás szoknya. Kettőn. Különbön is kimentek. Nincs hely. A Bádél-tükör-férfi meg én két asztalt elfoglaltunk, egymagunk. Másnak már nem is jut hely. Hogy is jutna, mi ketten vagyunk. Sokan, többen, mint a színjőzan nő. Ő egyedül van. Mi ketten vagyunk. Legalább. Nyávog a gépzene. Nyávog, nyafog, nyivákol, nyarvog, miákol. Ezek szinonimák. Vagy homonimák? Elmegy a szép haj. Szép a csipője is. Az is elmegy. Vele. Jókedve van az amerikai néger Brownak. Már megint nevet, mondja: hahhabha-hihhihi. En, én nem mondom. En nem vagyok amerikai néger. Rekedt néger. En nem vagyok rekedt se. Se gyári gep. Magas szakkepzetségű gép vagyok. Pöfögök. Persze. Rá kell gyújtani, mert pöfögni kell. Sok mindent kell csinálni az életben. Fekete nyakkendő — gyász jele. Minek jön ide a gyász? Ha gyász, minek jön ide? A bor is tekededik tőle. Színjőzan a színjőzan nő. Csak az arca pirul ki, miközben a nyolcadik étlap-papírra írom magyarul, hogy 8. Magyarul van a 8. Rámnézett a színjőzan nő. Megint. Vagy az előbo volt? Johnny guitar... Azt mondja a Peggy Lee: my man. Tudok én angolul is, nemcsak szlovénül. Azt jelenti, hogy: én emberem. En vagyok a Peggy Lee embere. Jó neki. Ilyen embere van. A Bádél-likör-férfi már nem ilyen. Ilyen csak egy van. Római számmal: I. Ez már nem magyar szám. Peggy Lee lelépett. Miszter Brown reked már megint. Erdekesen reked. Pénzert reked. Sok pénzért. Autoóért is reked. Jó rekedés. A pincer hozza az étlapot. Folyton hozza. Nem a vegyes hús miatt, nem a vegyes saláta miatt. Irok rá. Irok az étlapra. Rá. Az étlap hátára. Van háta. Külön csinálnak neki hátat. Szőke a négyéves kislány mamája, anyája, anyukája. Közben a Bádél-likör-tükör-férfi nagyokat pislog. érdekes, az ő szemét is marja a füst. Biztos, hogy neki is coniuivitise van és ő sem ment szemorvoshoz. Szokatlan ez a csönd. Csak az opera rendezője siklatja, huzigálja ide-oda a villamost játszó fényt meg zúgást. Olyan, mint amikor a stukák zuhantak ránk, csak a villamosok nem pottyantanak bombát. Semmit sem pottyantanak. Mit csinálnak a pottyantánivalóval? Cigarettaíz a szőke anyuka. A színjőzan, az barna és nem cigarettázik. Csak beszél. Hallottam már olyat, hogy valaki berúgott a saját hangjától. A Bádél-tükör-férfi sem beszél. De gyanús is nekem már régen. Olyan spicces formája van, spicces már egy kicsit az öreg fiú. Megszivta magát, nem is tett ékezetet az á betűre, úgy írta: magat. Pedig így nem lehet elolvasni. Fehér tarkója van a nőnek, aki bejött és mongol arca, mongol fara. Milyen egy mongol far? Biztos, hogy ilyen. Ünnepe van Afrikában! Szólnak a dobok a zenegépben. Biztos, hogy Afrika is benne van. Finoman szólnak a dobok: tam-tam-tara-tam-tim! Ott van a sarokban az Afrika. Onnan dobol. Sose tudnám ezt a ritmust kivenni. Afrikai ritmus ez. En pedig európai vagyok. Kaukázusi embertípus, csak nincs szakállam, mint a termszetrájsban. Ott sem nekem volt, hanem a fehér embernek. Az sem dobolt. Csak Afrika dobol. Szervusz, Bádél-tükör-férfi! Piros már a szemed, holnap hunyorogsz majd, ha reggel kinyitod a csipád és beleharsog a napfény. Miért nem fekszel már le? X-szel. Miért nem fexel már le? Nem való az ilyen éjszaka öreglegénynek. Öreg lépcsőknek, öreg lépcsőknek. Harminc év alatt sokat kopnak a lépcsőfokok, még akkor is, ha vörös kőből vannak, hát még ha csak vörös húsból, vörös vérből vannak az öreg lépcsőfokok. Miből vannak a kelések? Illatos bőrbe csomagolt, fehér, puha, rugalmas, finom húsból. Tust húz a gépzene, nem lehet tudni, miért. Csak tust húz, nevet is, ujjong is. A Bádél-tükör-férfi nem húz tust,

nem is nevet, mint a gépzene: hahhahahaha-hihhihhihi. Nem is ujjong. Jóképű öreglegény, megfordulnak még utána a kelléses mellű lányok. Igaz, ő már több után fordul meg, mint ahányan ő utána fordulnak, pedig azelőtt nem így volt. Harminc év előtt nem koptak még meg a lépcsőfokok. Kemény vörös márványkőből volt az egész világ. Részeg a Bádél-tükör-férfi. Részeg hülye.

Teázó rendőrök egy magánképtár árnyékában

Saffer Pál

Sütött a nap és vasárnap délelőtt volt. A csendbe néha süketen, néha jólesően harangszó kondult. Közele és távoli harangszó, mintha a Dunáról hozta volna a csipős, acélos hűvösségében is barkák bársonyát ígérő januári szél.

— Gyere velem képet nézni — mondta Jóska és én rábólintottam, pedig valójában nem adtam volna ezt a napsugaras, szeles, vért ajzó, ifjító, csendet és harangszót görgető téli délelőttöt a világ minden festményéért együttvéve.

Elindultunk. Kopogtatásra egy sokablakú sorokház valamelyik ablakán kinyúlt egy öreg asszonykéz és kiadta a kapukulcsot. Azután egy pillanatra mindent elborított a homály:

Igy épült valamikor Bácskában minden vidéki úriház. A hosszú, fedett, sötét és hideg kapualj most az út végén, úgy látszik, rendeltetésére talált. Hosszában elférnek: a sok ízléstelen színes üveggel borított kredenc és szekrény, az ócska, felesleges székek és asztalok, a Páris, Nizza, London, Róma és Berlin hotelcímkéivel díszített megfáradt öreg bőröndök, egy alkonyatbahajló, zátonyrafutott élet minden haszontalan limlomja. Ócskásnak nem kellene, s a tűzbe vetni őket kár, mert megkopott testükön talán egy kéz tapintását őrzik, s vaksi üvegszemekkel tanúi voltak talán egy kedves pillanatnak...

S most ijeszten eltorlaszolja a sötét bejáratot.

Az ajtóban mosolygós, hervadt öregasszony állt:

— Örülök, hogy eljöttek. Mindig szerettem az okos emberek társaságát. Én voltam a magam korában Bácska egyik leggazdagabb eladó-lánya, de azért mindig tanultam, nyelveket, zenét, mert szerettem, kérem, a művészetet és a tudományt. Érdek nélkül, l'art pour l'art. De üljenek le, foglaljanak helyet, csak beszéljek itt, ahelyett, hogy leülteném magukat...

* * *

A mély régi fotójból jól látni a szobát. Faragásos szekrények, magastámlás székek, nagy, súlyos ebédlőasztal, hevero, kisasztalka, íróasztal, zsuroltan, mintha hat szoba bútorából válogatták volna össze. A falakon mindenütt képek. Tökéletes egyenjogúságon keveredik itt kincs és szemét.

— Hozok maguknak valami harapnivalót — mondja a szürke öreges szempár tulajdonosa és kitipeg.

Jóskára nézek és riadás kél bennem az elvesztett napsütés után, de Jóska csak int, hogy maradjak.

— Tessék, kostolják meg, magam sütöttem. Többek között diplomált cukrász is vagyok. Bármilyen gazdag voltam is, mindig dolgoztam. Megboldogult férjem is ezt becsülte bennem. Igazi gentleman volt a férjem. Akarják, hogy elmondjam, hogyan ismerkedtem meg vele? Kész regény...

* * *

Két nagy kép lóg szemben a falon. Mind a kettőn a tenger. Az egyik szürkés tónusú, a másik vad kék, mint valami turistacsalogató prospektus. Az öregasszony azt mondja, hogy ezt szereti jobban, mert ez a tenger igazi színe.

Ki hogyan látja. En láttam alkonyatkor, amikor vörösös volt és szürke. A szálló parkjában akkor két fiú ült csak és két lány. Az egyik fiúnak gitár volt a kezében és énekeltek. Azután a bejárathoz kanyarodott egy fekete „Buick”, kiszállt belőle egy Lady és egy Gentleman (vagy fordítva volt, már nem emlékszem), odamentek a fiatalokhoz és leültek szembe velük.

A fiatalok tovább énekeltek. Amikor befejezték, felállt a Lady és a Gentleman, diszkréten tapsoltak, a libériás sofor kinyitotta előttük az ajtót, és a fekete „Buick” hangtalanul, ahogyan jött, elkanyarodott a bejárat elől.

Jól emlékszem, a tenger akkor határozottan szürke volt.

* * *

— Úgy kezdődött, hogy engem tizenkilencben Pesten talált a fehér terror. Haza akartam jönni, mert itt volt a vagyonom. Beutazási engedélyért mentünk, és ő volt akkor az SHS budapesti képviselője. Ott ismerkedtünk meg. Tudják, nagy dolog volt az akkoriban, hogy egy fiatal úrlány... egyszerűen shoking, ahogy az angolok mondják. De én mindig józan gondolkodású és demokrata voltam. Én például nem szerettem az üres lipótvárosi társaságot. A kommün alatt volt egy ismerősünk, egy rendőrtiszt, gyakran járt hozzánk, ezt csak azért említem, mert miatta fenték rám a fogukat a fehér terroristák. Amikor azután egy éjszaka értem jöttek, sikerült telefonálnom Péronak, és ő jött is azonnal tizenkét szerb katonával és megmentett. Képzelmék, kijelentette, hogy a menyasszonya vagyok, pedig akkor még nem is voltam az...

* * *

A heverő fölött egy francia festő képe lóg a falon. Az egész kép csupa zöld és arany-szín napsütés. Nincs benne éj és rémület. Odakünn is süt a nap. Egy fénynyaláb belopakodott az ablakon és lassan észrevétlenül kúszik a karosszék támláján az arcom felé.

Valaki mesélt nekem egyszer Orgoványról, szadista gyilkosokról, vérgőzös ájult éjszakákról, amelyeken nem tudott áttörni az élet reménysege, ártatlan asszonyok sikolyáról, akiknek beteljesült a sorsuk, mert sem SHS, sem más gentleman nem volt a vőlegényük. Pedig állítólag csak egy erősebb szavukba került volna az entente-gentlemeneknek. De, úgy mesélik, én nem tudom, a diplomáciai karnak akkoriban sürgős vadászata volt. Elvégre a nyulak vére nem fröcsköl a lelkiismeretig.

Jó tudni, hogy volt legalább egy, akire egy asszony úgy emlékezik, hogy nem ment el vadászni.

***

Így lettem én kérem Krstić Pero menyasszonya. Otthagytuk Budapestet és itt Beográdban megesküdtünk. Később állandóan a külföldet jár-tuk, a férjem diplomáciai szolgálatban volt, ide csak nyaranta jöttünk el néha — ki a tanyára. Így volt ez egészen addig, amíg Stojadinović nem került hatalomra. Akkor felszólították a férjemet, hogy nyilatkozzék a kormány mellett és amikor ezt megtagadta, nyugdíjazták...

***

A napsugár most már arcomig ér, süt, perzsel. Gyönyörű lehet odakünn. Még két sajtos sütemény maradt a tálcán, egyikünk sem nyúl utána. Helyet kell cserélnem, mert megvakulok. Így legalább nem nézem tovább azt a három szörnyű mázolómat a ruhásszekrény fölött és nem töröm tovább a fejem azon, hogy hogyan kerültek ide.

Arra a választásra pedig én is emlékszem, igaz, már kissé homályosan. Sötétedő őszi, vagy koratavaszi délután volt, amikor a szomszédban egy orosz emigráncsaládnál a rádió hangosan bömbölte a választási eredményeket. Az apám az udvaron állt a barackfa alatt és Vragelről dörmögött valamit az orra alatt. Később hallottam, hogyan jártak egyesek, akik nem nyilatkoztak az új kormány mellett. Nem nyugdíjazták őket. En utána még sokáig törtem a fejem, hogy miért emlegette az öreg Vragelt a barackfa alatt, de nem mertem tőle megkérdezni. Később magamtól is rájöttem...

***

— Már annyi újságírónak elmondtam az életemet, de még egyik sem írta meg. Pedig igazi kálváriánk csak akkor kezdődött, amikor bejöttek az ejtőernyősök. Az itteni emberek, akik ismertek bennünket, nem bántottak volna. Szerettek. Volt itt egy szolgabíró, az kijelentette, hogy amíg ő itt van, a hajunk szála sem fog meggörbülni. Később leváltották. Akkor ide-raktak a sarokra egy rendőrt, annak az volt a feladata, hogy bennünket figyeljen. Ősz volt, esett az eső és úgy megsajnáltam szegény embert... Küldtem neki a szakácsnőtől egy csésze teát. Én mindig jószívú voltam. Azután majdnem elcsapták a tea miatt.

És képzeljék, később elvittek bennünket Sárvárra. Amikor vittek, megkértem őket, hogy álljanak meg egy ismerős orvos háza előtt. Képzeljék, kijöttek, pedig akkoriban az veszélyes dolog volt, és magukhoz vették a gyerekeinket. Mikor megérkeztünk Sárvárra, az átvételi irodában legnagyobb meglepetésemre az én rendőröm fogadott. Azt mondta: Tudom én, hogy maga ártatlan, ne féljen semmit, amíg engem lát. Este hoztak pokrócokat, kenyeret, konzerveket, vajat. Jaj, tudja, ott Sárváron remek vaj van. És tudják, hogyan szabadultam ki onnan?

Tudt nekünk egy szegény ismerősünk. Amikor megnősült, mondom én a Peronak, te Pero, segítsünk mi valahogy ezen az emberen. Kitaláltunk neki egy állást: rábíztuk a budapesti házaink központi fűtésének felügyeletét. Rendes ember volt, hamarosan önállósította magát, vagyont is szerzett a vízvezeték és központi fűtés szakmával. Amikor meghallotta, hogy bezártak bennünket, összeköttetésbe lépett Szálasi szeretőjével. Nem tudom, mennyit fizethetett neki, de egy szép napon megjelent Sárváron a nő, az irodában a nyakamba ugrott, persze én azonnal feltaláltam magam, megöletem és a fülembe súgta, hogy három nap múlva szabadon engednek. Így is volt. Sajnos, haza már nem jöhettünk, mert ide néhány nap múlva bejöttek az oroszok és így Budapesten át kellett még élnünk az ostromot...

Oldalt a falról Pero képe néz le rám életnagyságban, Paja Jovanović műve, de befejezetlen.

Én nem jártam Sárváron, csak Cegléden, meg Aszódon, és nem tudom, hogy milyen volt ott a vaj. A háború után jártam az auschwitzi múzeumban, hallottam mesélni Ravensbrückről és Buchenwaldról, és most már nem tudom, mi a szörnyűbb, illetve, hogy mindezek után van-e még egyáltalán felmérhető értelme ennek a szónak, hogy „szörnyűség”. Hiszen csak Auschwitzban négy millió olyan volt, aki nem küldhetett a szakácsnőtől a rendőrnek teát és nem bízhatta rendes emberre házaiban a központi fűtés felügyeletét. Közöttük volt az apám és az anyám. És most már nincsenek.

Úgy látszik, mindenki magánosan hordozza a saját borzalmát. Talán ezért is születhetett ennyi borzalom a világon...

* * *

— Egyék meg ezt a süteményt. Van még, ha elfogy. Mikor rendeznek megint képkiallítást, Józsi? Ha kell, adok ismét képet szívesen. Maga olyan kedves, jó ember. Tudja, azt a képet, amit levitt Noviszádra, olyan szépen rendbehozták. Kár, hogy nem engedik kiszállítani. Ha ismét Noviszádra megy, elvihetné azt a másikat is. Magára hallgatnak ott a műemlékvédő intézetben. Hátha megengedik, hogy azt küldjem Amerikába. Elvégre nekem is élnem kell valamiből...

* * *

Odakünn delet harangoztak. A nap már teljes erővel betízött az ablakon és pásztyájában aranyszín porszemek csillogtak. Jóska elhúzta a száját és készülődött.

— Megyünk? — villant rám és nem válaszolt az öregasszonynak.

— Ne menjenek még, hova sietnek — fogott le egy csontos, öreg asszonykéz. — Azt még nem is mondtam — magát ez bizonyára érdekelni fogja —, levelezek egy neves angol regényíróval. Képzeld, elküldte a könyvét és engem hatalmazott fel egyedüli fordítójául. Már le is fordítottam a könyvet, csak kiadót nem találok. Zágrebben él egy unokatestvéremnek a rokona: Kovačević Ivan, nem ismerik? Pedig irodalmi körökben ismert név. Elküldtem neki a kéziratot, de nem tudta elhelyezni sehol. Mondják, ott maguknál Noviszádon nem lehetne valamit tenni?

Zavartan vállat vontam.

— Köszönjük a finom süteményt — mondta Jóska.

— Kár, hogy nem lehet semmit tenni, pedig olyan szép regény...

— Nézzék, mennyi bútor hever itt künn, csupa antik dolog — próbálkozik a folyosón még egyszer az öregasszony. — Nem lehetne ezt valahogy eladni?... No, jöjjenek el máskor is. Szívesen látom magukat...

* * *

A félhomályból még búcsút intettek a londoni, párizsi hotelcímkek, azután az ablakon kinyúlt egy kéz és visszavette a kapukulcsot.

Dél volt. A Duna felől még melegebben, még tavaszizübben fújta a szél. Jóska hallgatott.

— Miért hallgatsz? — kérdeztem.

— Nem vagyok se teázó rendőr, sem gőzfűtésfelügyelő — morogta.

— Én sem — mondtam —, csak annak nézett. De azért a festmények szépek.

— Szépek — morogta ismét kedvetlenül.

Már a harmadik utcában jártunk, amikor hirtelen felnevetett:

— Odanézz! — mondta és egész karjával előre mutatott.

Milicista állt a sarkon és arcát hunyorogva fűrösztötte a ragyogó napsütésben...

A szocialista realista regény

Bori Imre

Valentyin Ovecskin regénye, a Tavasz szél, nem nagy és nem értékes alkotása a mai szovjet irodalomnak. Az átlagtermés szürkeségét árasztja maga körül, de éppen ezért mint tipikus alkotás igen jó bevezetőnek kínálkozik a szocialista realista irodalom egész kérdéskörébe.

Mert minket a szocialista realizmus jellegzetességei inkább érdekelnek, mint Ovecskinnek ez a regénye, amelyet most fel szeretnénk bontani jellemző jegyeire, megvizsgálni a gyakorlat tükrében, milyen is az a szocialista realista regény; e módszer milyen következmények levonására készíti az író, a valóság milyen foka, az emberi kérdések milyen összetettsége nyilatkozhat meg benne, milyen módon tükrözi a szovjet emberek mai életét, mennyit és mit mutat és mutathat be ebből az életből, az élet melyik arcát fordítja felénk, helyezi előtérbe, és mi

az, ami háttérben marad, ami nem kap fényt.

A szocialista realizmus ugyanis kísértetként járja a világot és léptei nyomán szemmel látható a pusztítás, az élet irodalmi ábrázolásának elszegényesedése. A módszer súlyos teherként ül az írón, a témáján, hatására deformálódik az írói szemléletmód és a tükrök, amelyet az emberek élete elé tart, görbetükkörré torzul. Mi már kiláboltunk a szocialista társadalmi rendszer kezdő szakaszának e gyermekbetegségéből, legalább tízéves távlatból szemlélhetjük, tehát immár sokkal objektívebben, mint évekkel ezelőtt, irodalmi jelenségként és a megismerés vágyával. Ezért nyúltunk Ovecskin regényéhez is, hogy megvizsgálhassuk ez irodalmi látásmód, módszer jellegzetességeit.

S hogy éppen Ovecskin regényét választottuk, azt a mű átlagosságával magyarázzuk. A remekmű ugyanis egy

pillanat telitalálata, és mint ilyen, kivétel is, ilyenkor az író üli győzelmét anyaga és a módszer felett. Az átlagműben a módszer nyomul előtérbe, az vezeti az író kezét, szerepe sokkal nagyobb, tehát bordázata is jobban kidomborodik. Ovecskin pedig, hitünk szerint, a Tavaszai szél-ben iskolapéldáját, és ezen a téren „klasszikus” alkotását teremtette meg a szocialista realista regénynek. Lelkesen kiszolgálja a módszer és az irodalompolitika követelményeit (hisz könyve megjelenésekor sem irodalmi műként bírálták, hanem politikai jegyeit taglalták) és következetesen végigcsinálja mindazt, amit a szocialista realizmus megkövetel. Ezért tipikus az alkotása.

És ezért kérészerű is. Általában a mai szovjet irodalom a rövidéletű művek halmaza, a szürke egyhangúság irodalma. Ami nagy és időálló alkotás született, az a szocialista realista módszer ellenére keletkezett. Solohov „partatlan” realizmusa például egyenesen tagadása a szocialista realizmus „partos” irányzatának, Leonov Dosztojevszkij tanítványának vallja magát és a lélektan felé közeledik. Fagyjev a múlt század romantikáját ébresztgette, a húszas évek nagy nemzedéke (Babel, Pilnyak például) kiesett a köztudatból. Gorkijt csak a szovjet irodalomirányítók sajátították ki teljesen maguknak, hiszen sokkal nagyobb író volt, semhogy a szocialista realizmus szűk kereteibe beleférhetett volna, mint ahogy Solohov vagy Leonov sem fért bele. Ovecskin alkotása belefért a módszerbe, s mintegy a módszer tükrévé, szolgáljává vált. Ezért szolgálhat tanulssággal e mű részletesebb elemzése.

EGY KIS ELMÉLET

Illik talán, hogy még itt, a bevezető során, ha csak röviden is, idézzük a szocialista realizmus néhány jellemző sajátosságát. Idézzünk tehát:

„A szocialista realizmus, amely a szovjet szépirodalom és az irodalmi kritika alapvető módszere, a művésztől azt követeli, hogy valószerűen, történelmileg konkrétan, forradalmi fejlődésében ábrázolja a valóságot.”

(A Szovjet Írók Szövetségének alapszabályaiból.)

„A szocialista realizmus magaslátán állni annyit jelent, mint átfogó ismeretekkel rendelkezni az emberek igazi élete, érzelmi és gondolatai felől, a legnagyobb érzékenysé-

get tanusítani élményeik iránt, tudni bemutatni minden megkapó, közérthető, a realista irodalom alakjaihoz méltó művészi formában, s adni mindezt annak a nagyarányú harcnak kellő tudatában, amelyet a munkáosztály és az egész szovjet nép az országunkban megteremtett szocialista társadalom további megszilárdításáért, a kommunizmus győzelméért folytat.”

(A Szovjetunió Kommunista Pártja központi bizottságának üdvözlötte a Szovjet Írók II. Országos Kongresszusának.)

„A művészi ábrázolás valóságosságának és történelmi konkrétitásának párosulnia kell a dolgozók nevelésével és ideológiájuknak a szocializmus szellemében való átférfalásá-
val.”

(A Szovjet Írók Szövetsége szervezeti szabályzatából.)

„... a szocialista irodalomban a legfontosabb – az életigazság a maga fejlődésében, a kommunizmus felé való haladásában. Ez az elv egész esztétikánk alapja, ez határozza meg esztétikai kritériumainkat. A szép – a mi esztétikánk nézőpontjából – elszakíthatatlan összefügg az igazsal.”

(V. V. Jermilov: A szocialista realizmus elméletének néhány problémája.)

Ezek az elvek természetesen eddig még egyetlen egy irodalmi alkotásban sem valósultak és nem is valósulhatnak meg teljes mértékben. Torz formáival azonban majdnem minden mai szovjet regény lapjain találkozunk. A torzulás, az élet lételemné válása a legkülönbözőbb formákat öltheti fel: a hősök emberfeletti emberekké nőhetnek, amikor a romantika kerül előtérbe, papírfigurákká aszalódnak, amikor az író a pártosság elvére helyezi a fő súlyt. De valóságos élettel nem tud megtelni, a valóság embereinek érzéseivel, szenvedélyeivel, egész emberi mivoltával nem tud regényé, cselekményé formálódni. Az író nem az élet parancsait teljesíti, hanem az elmélet előírásaira figyel, nevel és leír akkor is, amikor ábrázolnia kellene. Ezért válnak a szovjet regények, legalábbis a legnagyobb részük, bábszínházzá, amelyben bábok mozognak léttel teli emberek helyett.

Az előbb idézett elméleti megállapítások korlátozó, gúzsbakötő szerepe természetesen irodalom- és ezzel már életellenes is. Ovecskin regénye szépen példázza a szocialista realizmus nyomán támadt ilyenjellegű tendenciákat is. Ebből pedig végső fokon az következik, hogy az élet és irodalom, ember és társadalom várt harmoniája helyett ezeknek éles ellentétével találkozunk.

A CSELEKMÉNY HAJTÓEREJE

Ovecskin regényének cselekményét a politika, pontosabban a párthatározatok viszik és hajtják előre.

A regény első fejezete állókép. Megismerkedünk a regény néhány szereplőjének nevével és két állásponttal: az egyiket Martinov képviseli, a kerületi pártbizottság másodtitkára, a másikat Borzov, az elsőtitkár. Két emberben megtestesült elvnek összecsapásával indul a regény.

Martinov az SzKP Központi Bizottságának 1953 szeptemberi ülésén hozott határozatok szellemében gondolkodik. A könyv magyar fordítója például ezt a megjegyzést fűzte a regény e soraihoz: „Ezenkilencszázötvenhárom szeptemberében a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága teljes ülést tartott, amely az egész ország figyelmét a falura irányította.” — „Az SzKP Központi Bizottságának 1953 szeptemberi plenáris ülésén hozott határozatok gyökeres fordulatot hoztak a Szovjetunió mezőgazdaságának fejlődésében. E határozatok alapján megkezdődött a szűzföldek megművelése az ország keleti részén; több százezer képzett mezőgazdász és pártmunkást küldtek a kolhozok megerősítésére; megindult a kolhozok állattenyésztésének erőteljes fellendülése, és számos más, a mezőgazdaság fellendülését célzó intézkedést hajtottak végre.”

Ebből kifolyólag a regény főhőse ösztötközésbe kerül Borzovval, az elsőtitkárral, aki a vezetés régi módszereit testesíti meg, és azokkal, akiket a rövidség kedvéért borzovistáknak nevezhetnek. A cél: megvalósítani egy terület kolhozaiban a párthatározatokat. Hogyan valósulnak meg Martinov munkája nyomán ezek a határozatok, hogyan szelídül egynéhány borzovista-bürokrata szelíd és dolgos baránná, hogyan kerül érintkezésbe az élettel, hogyan akarják megakadályozni a „kispolgári” elemek a határozatok végrehajtását, erről szól a regény.

Alapeszméjében és a cselekmény menetében Ovecskin szorosan ragaszkodott a szocialista realizmus elméleti megfogalmazásaihoz: ábrázolja az író a szovjet falu valóságát „valószerűen, történelmileg konkrétan, forradalmi fejlődésében”. Ebben már az is benne van, hogy az író „kellő tudatában van annak a nagyarányú harcnak, amelyet a munkásosztály és az egész szovjet nép az országunkban megteremtett szocia-

lista társadalom további megszilárdításáért, a kommunizmus győzelméért folytát”. Világosan következik tehát ezekből, hogy Ovecskin teljes mértékben megvalósítja majd azt a pedagógiai elvet is, amely nem kevésbé fontos része a szocialista realizmus elméletének.

A Sors szerepét a párthatározat veszi át, és ez fejleszti tovább az emberek jellemét, vagy legalábbis ez kényszeríti őket nyílt színvállásra. Ez a kívülről történő beavatkozás egyúttal a deus ex machinája a regénynek. A kérdést nem az emberek vetik fel, s nem azok oldják meg, hanem a párthatározat, amit a hősöknek csak végre kell hajtaniok. Az író az emberség skáláját is ennek alapján teremti meg: mennyire és mennyiben tudnak azonosulni a határozattal, annyira és annyiban jó és elvű emberek.

A REGÉNY BELÜLRŐL NÉZVE

A regény cselekményének színhelye egy kerületi székhely, ahol Martinov lett a párttitkár, miután Borzovot felmentették tisztsége alól, mert „bürokrata” volt.

„Martinov kerületében harminc kolhoz volt.

A helyzet a kerületben nagyon változatos képet mutatott: óriási különbségek voltak az egyes kolhozok jövedelme, valamint a munkaegységekre kiadott járandóságok között.

A kerületben volt öt valóban élenjáró, gazdag kolhoz: a „Szovjethatalom” (elnöke Gyemjan Vasziljevics Opjonkin), a „Vörös Október”, a „Pirkadat”, a „Bolshevik” és a „Szpartak”. Ezeknek az elnökei ugyancsak régi, tapasztalt gazdák, akik szívvel-lellekkel dolgoztak a közös gazdaságban. Virágzásnak indult a „Haza” kolhoz is, amelyben a kerületi pártbizottság javaslatára a volt erdész, Dorohovot választották meg elnöknek; jobban mondván, a tagok kérésére a kerületi pártbizottság visszahozta őt régi helyére. A legjobbak közé kezdtek számítani a „Molotov” kolhoz is...

„Közepes kolhoz mintegy tizenöt volt a kerületben. Elnökei becsültek, józan emberek, de több segítségére lett volna szükségük, meg kellett volna tanítani őket a legjobb kolhozokban már bevált különféle újításokra...”

„Még így is maradt hét olyan kolhoz, amelynek a vezetőségét haladéktalanul meg kellett erősíteni, elnökét le kellett váltani. Hét kolhoz — a kerület szántóterületének és lakosságának számottevő része — még mindig hektáronkénti négy-öt mázsás termés hozamon tengődött. Ezeknek a kolhozoknak sohasem volt pénzük, nyakig úsztak az adósságban, tehát valamilyen radikális intézkedésre volt szükség, hogy kiküccmeregessenek nehéz helyzetükből.”

Martinov ilyen állapotban vette át a kerület irányítását elődjétől, Borzovtól. Azután munkához lát: sorra látogatja a kolhozokat, megvizsgálja a gépállomások munkáját, embereket cserél ki és egy nagy, ottani viszonylatban hatalmas lépésre szánja el magát. A plénum határozatainak szellemében meg akarja erősíteni kerülete kolhozait vezető emberekkel és széthelyezi, széthelyeztetni a városba húzódot szakembereket: valamennyit kolhozelnökké üti. Majd e nagy tett után az író (nem világos és nem logikus okokból) körhöz küldi. Nem élvezheti munkája és tettei dicsőségét, a meginduló munkának csak a híre jut el hozzá, és amikor felgyógyul, lemond tiszttségéről, hogy átadja a helyét a közben feltűnt jobb személynek, és egy másik kerületbe kéri áthelyezését.

A cselekmény tulajdonképpen ennyi. A regényt elmélkedések, narratív részek és konferenciák töltik ki. Ha jellemző részeit keressük, ilyen fejezetekre bukkanunk:

„— Szabad egy szót, Pjotr Illarionovics? — emelkedett fel üttétől Nyikolaj Berezsnoj brigádvezető. — Mást is el kell itt mondani. Maga beszélt nekünk az olesenkai gépállomás traktorosáról, Kosztja Jerszovról. Az a fiú helyesen magyarázta, miért keres nálunk jó gabonatermés mellett kevesebb munkaegységet a traktoros. Amondó vagyok, hogy másképpen kellene nálunk a munkaegységet számítani. Nemcsak a végzett munka mennyiségét kellene alapul venni, hanem a termést is. És a gépállomás igazgatójának több jogot kellene adni, hogy ott, ahol kell, a földtől és a terméstől függetlenül emelhesse az üzemanyag normáját. Különbözik a traktoros akarva-akaratlan rapszodik, sekélyen szánt, kelletnél jobban takarékoskodik az üzemanyaggal, azért, mert másutt; nehéz talajon, vagy ott, ahol az aratógép csak negyed szélességgel végrehajtható, már több üzemanyagot fogyasztott a megengedettnél. Volna még néhány szavam a gépállomás havi fizetési alkalmazottairól is: a főagronómszról, a főmérnökről, a besorozott agronómszról, a szerelőkről és magáról az igazgatóról is.

— Mondja, Glotov elvtárs — fordult Martinov az igazgatóhoz —, mit kaptok ti, ha jó a termés?

— Semmit — felelte Glotov —, csak a diplomáért és a szolgálati időért jár bérpótlék.

— Eszerint egy diplomás régi igazgató, még ha rosszul termel, akkor is több fizetést kap, mint a jobban termelő nem diplomás, aki már régóta igazgató?

— Így van ez.

— Hát igen... Ezen változtatni kellene — mondta Martinov...”

Majd tovább:

„Martinov felkelt a priccsről, az ablakhoz lépett. Kint sűvőtűt; a hóvihár. A titkár megkaparta a jégvirágos ablaküveget, azután visszafordult Berezsnojhoz:

— Mióta dolgozol traktoron, Nyikolaj Petrovics?

— Amióta szövetkezeteinkben megjelentek az első Fordson-traktorok, vagyis ezerkilencszázhuszonöt óta.

— Szóval huszonhét éve.

— De négy évet le kell vonni. Négy évig ugyanis harckocsin voltam.

— Tiszt vagy?

— Tiszt.

— Miért nem kerestél a leszerelés után valami tisztább munkát magadnak? Miért tértél vissza a brigádba?

— Az a munka tiszta, amit az ember szeret. En szeretem ezt a munkát, Pjotr Illarionovics. És a földet is szeretem — paraszt vagyok, földműves, de a munkásosztályt is szívem mélyéből szeretem... Így aztán el sem kellett hagynom a szülőfalumat, mégis beléphettem a munkásosztály soraiba, hiszen a gépállomáson dolgozom. És a rangom sem lett alacsonyabb: ott öt harckocsim volt, itt öt gépem van.

— Igen, a traktoros valóban érdekes ember a faluban — mondta elgondolkozva Martinov. — Egy személyben kolhozparaszt és munkás...

— Ez már csak azért is jó, mert a kolhozelnök is, meg a gépállomás igazgatója is szídhajtja — jegyezte meg nevetve az egyik traktoros. — Két oldalról üthetnek a fejükre...”

Nem véletlenül ragadtuk ki ezeket a részleteket. A regény egész anyaga ilyen beszélgetésekből, elmélkedésekből áll. Ez a rész egyaránt bemutatja a problémakört, amelyben a regény hősei mozognak, és a módot is, ahogy az író megközelíti a „konkrét valóságot”. De nagy helyet kapnak a regényben a konferenciák is. A 416 oldalas regényben összesen 12 jelentősebb pártkonferenciával foglalkozik az író. Hozzávetőleges számítás szerint tehát minden 36—37. oldalon esik szó egy-egy konferenciáról, vagy úgy, hogy hosszú elmélkedések kapcsán értesülünk az ott történetekről, vagy pedig olvasva a művet, cselekvő részvevői vagyunk a megbeszéléseknek. A regény problémaköre a fentiek következtében kívülről kerül a regénybe, szinte erőszakkal. Feltűnő a konferenciák nagy szerepe ebben a regényben. Az emberek nem az ember síkján kerülnek egymással viszonyba, hanem — mintegy legfontosabb életfunkcióként —, a konferenciák a teljes élet látásmódjával uralkodnak a hősökön, az események sodrán és végül a regény egészén, sőt az író látásmódján is. A politikának ez a szerepe természetesen nem véletlen Ovecskin e regényében, mint ahogy nem véletlen a többi szovjet regény ilyenjellegű tendenciája sem. E sorok írója nem tagadja a politika fontosságát a mai ember életében, de az élet többi jelenségeinek elhallgatása vagy háttérbeszorítása az irodalom területén súlyos következményekkel jár: a mű értéktelenné válik, az ember élete hamis, a jellemek ferde megvilágítás-

ban jelennek meg, tehát végső soron az irodalmi mű *irodalmi jellege* csorbul meg vele.

A politika döntő benyomulásának (Ovecskin regényében konkrét megjelenési formát a pártkonferenciák különféle alakjaiban nyer), motorrá, a cselekmény rugójává válásának következményeit a regény szinte minden lapján megfigyelhetjük. Felbukkan például egy hős, aki csak azért jelent meg, hogy hordozója legyen egy politikai tézisnek. Így beszélgeti az író Jersovot, a traktoristát, hogy annak gondolataikat elmondhassa a kolhozok és gépállomások rossz kapcsolatainak, a gépállomások rossz munkájának politikai bírálatát. Jersov különben egyáltalán nem játszik semmiféle szerepet a regény folyamán, a párttitkárral folytatott beszélgetésnek sincs semmi következménye az események további folyásában. Pedig ez az „epizód” elfoglalja a könyv kilenc oldalát. Többek között ilyen elmélkedéseket találunk itt:

„Nem állhat ott az ember minden traktoros mellett – gondolta a titkár. – Talán a barázdát méricskéljük, a „kompressziót” ellenőrizzük és az ekét állítsuk folyton mélyebbre? Így nem megyünk semmire. Az ilyen Jersovokat, úgy látom, csak rubellel meg kilóval lehet jobb belátásra bírni... Pedig ez a tüzvonal! a gépállomás! Tőle függ a termés! Egy traktorostól az emberek százáinak sorsa függ. Ha akarja, annyi gabonát termel, hogy nem fér be a magtárba, de ha akarja, akkor gabona nélkül marad a kolhoz. Akárhogy trágyáznak és fejtrágyáznak is, ha az ilyen „fiskális” nem szánt, csak kapirgálja a földet, akkor ugyan várhatják a jó termést! Annyi termés lesz annak a földnek, amennyi teje a bakkecskének!”

„Persze, nem lehet csupán az emberek lelkiismeretére építeni. Nem anygálokkal van dolgunk – hanem emberekkel. Nevelni kell őket. Sok munka lesz még velük! De a bérrendszert is meg kell változtatni. Ezen gondolkodni kell. Ki kell, és miért ne lehetne kidolgozni olyan rendszert, amely biztosítja, hogy minél nagyobb a termés, annál többet adnak a munkaegységrel...” stb.

De végigtekintve a regény hősein, egyik sem viszi előbbre a cselekményt, egyiknek sincs elhatározó szerepe a regény menetében. Még a regény főhőse, ha egyáltalán főhősnek nevezhetjük, Martinov, a párttitkár is csak epizód-szerepet játszik az eseményekben, amelyeknek továbbhaladását csak a pártkonferenciák kilométerkövetvel mérhetjük. Az embereket a mindenütt jelenlévő párthatározatok mozgatják.

Nincs élet a regényben, az emberek nem élnek, hanem elmélkednek és párthatározatokon gondolkodnak, Martinov és Borzov volt felesége, aki kü-

lönben fülig szerelmes Martinovba, így beszélgetnek, amikor Martinov Marja Szergejevna Borzovát végleges lak- és munkahelyére, a szemidubovkai gépállomásra kísérté:

„– Ha kimégy a földre a traktorosokhoz vagy a kolhozparasztokhoz, mindig aggodalommal közeledj hozzájuk, félj tőlük.

– Miért féljek?

– Ne érts félre, talán nem egészen jól fejeztem ki magam... nem találok a kellő szavakat... Ne tőlük félj, hanem magadtól. Légy nyugodt, de azért szívódobogva közeledj; tudok-e úgy beszélni az emberekkel, hogy ne mondják rám: „fecsegő”, és hogy tartós nyoma maradjon lelkükben annak, amit mondok. Ertesz engem?

– Azt hiszem, igen...

– Nekünk, pártmunkásoknak látszólag nem nehéz a feladatunk. Nem vagyunk orvosok, sem agronómusok, sem mérnökök. Egyszóval nem vagyunk szakemberek. Az íróasztal mellett sincs más szerszámunk, csak toll és tinta... Mégis, mivel dolgozunk? Egy fegyverünk van: a szó... stb.

– Amikor traktoros voltam – mesélte Marja Szergejevna – láttam én olyan vezetőket, aki igazán félt az emberektől. Megérkezett a kerületi központból, elment a hálokocsi mellett, ki a mezőre, messze, ott leterített néhány kalászt, szétmörzsölte a tenyérén, vizsgálta a szemeket, majd magához intette a brigádírnokot, kérdőzködött tőle a napi teljesítményről, az adatokat feljegyezte, aztán olyan érdeklődéssel bámulta egy órán át az ekéket, a kultivátorokat, mintha még sohasem látott volna ilyesmit. Mi, traktorosok meg dühöngtünk: miért menekül tőlünk, élő emberektől a holt vasdarabokhoz?

– Az emberi lélek mérnökei... – jegyezte meg Martinov.

– Kikről beszélsz? – kérdezte Marja Szergejevna.

– Rólad és magamról. A pártmunkásokról. Ők az emberi lélek mérnökei.

– Ha jól emlékszem, ezt az írókra mondták.

– Nem baj. Az írók nem sértődnek meg, ha megosztóznak velük ezen az elnevezésen, mert ránk is illik. Mindenesetre a pártmunkásoknak az emberi lélek mérnökeinek kell lenniük!...” stb.

Az idézetből már kiviláglik az is, hogy a regény szemhatára nem terjed túl a legegyszerűbb politikai, tegyük hozzá, napi politikai kérdéseken. Nem tendenciózusan kiválasztott részek ezek, Ovecskin regényének alapanyagából merítettünk. Az egész művet átható, a mindent mozgató, mindent befolyásoló politikai irányzatosságból következőleg sem Martinov, sem a többi hős nem kap emberi teljességet, arcélt, sokoldalú megvilágítást. Amilyen a regény alapanyaga, olyanok a hősei is: a napi politika szemellenzőjével járnak az életben, életfunkciójuk csak egy: politizálni és elmélkedni, a figyelmet egy cél és egy feladat szolgálatába állítani.

A HOMO POLITICUS

A hősök sem tetteikben, sem gondolataikban nem plasztikusak, nem egyéniségek. A napi politikára redukált szemléletük megakadályozza őket az élet élésében és az író az élet látásában. A politika látóhatárt tágíthat, az emberek cselekvésének rúgóit megvilágíthatja, az élet és az emberek jobb megértéséhez segíthet. De ha rosszul értelmezi a politikának az irodalomra ban” kell keresnünk. További, az iroéppen ellenkező hatást vált ki. Így van ez Ovecskin regénye esetében is. Ha annak az unalomnak, amely a mai szovjet regényekből felénk áramlik, okait keressük, feltétlenül a rosszul értelmezett és felfogott „irodalmi politizálásban” kell keresnünk. További az irodalomban észlelhető nyomait ennek a hősök jellemében szemlélhetjük. Élő emberek helyett Ovecskinál — és a szovjet regények legnagyobb részében — a homo politicus papírfigurája nyomul előtérbe, mesterségesen, lombikban kitenyészve. Elsősorban az úgynevezett „pozitív hősök” ilyenek.

Martinov kétségtelenül központi hőse Ovecskin regényének. Jellemében semmi fejlődést nem találunk. Statikus, megállapodott jellem, maga a megtestesült erény, politikai tapintat és előrelátás, a testet öltött új idő, a központi vezetőség plenumának határozatából feltámadt szellemiség, aki megjelenik a kerületben, rendet teremt, a párthatározatok szellemében újjászervezi a kolhozok és a gépállomások munkáját, azután távozik önzetlenül, önfeláldozóan, hogy máshol újra kezdje a munkáját. Most újságíró, csipős cikkekben leleplezi a vezetés visszasságait, csupa megvesztegethetetlenség, igazmondás, szókimondás. És ezért örökké vándorolni kénytelen. Megírja bíráló cikkét és megy tovább, mennie kell. Elve: „A szegényember könnyen szedi a sátorfáját! Az a fő, hogy el ne add a lelkiismeretedet a jó lakásért, a nyugodt életért!” A felesége is ilyen, csak annak egész egyénisége háttérben marad. Fel-feltűnik ugyan a regény folyamán, de közelebbit soha nem tudunk meg róla. A Martinov-család előbbi életére nagyon jellemző a következő rész, amely egyben a feleség jellemére is némi fényt vet:

„Nagyvezda Kirillouna csengő hangon felnevetett.

— Emlékszel, hogy az egyik kerületben, azt hiszem, a szizoviban, milyen nagy vendégszeretettel fogadták bennünket?

— Persze, hogy emlékszem. Eppen csak a harangokat nem húzták meg a tisztele-

tünkre. Micsoda szenczió: a kerületi újság különtudóstója nálunk telepszik! Vigyázat, veszélyes ember!... A kereskedelmi vállalatok vezetését ugyanis gazemberek kaparintották a kezükbe, aztán le is lepleztem egy nagy szélhámossgát. Egy téli napon érkeztek meg teherautóval, feleségettem tettem az új lakásban, leraktuk a holminkat, én meg egyenesen a postára siettem, hogy elküldjek az újságnak egy sürgős anyagot. Hazaérve látom, hogy az asszony ül az üres lakásban és pityereg. „Mi történt?” — „Tudod te, hogy mi volt itt? Vagy húszan jöttek érdeklődni, hogysmínt szolgád az egészséged. A kereskedelmi igazgatóság egyik alkalmazottja itt akart hagyni egy kosár ételmiszert. Egy másik a fogyasztói szövetkezetből jött: „Bizonyára megéheztek az úton, hoztunk gyomorerőstőt és hozzá egy kis harapnivalót”. Egy fuvar tüzelőt is hoztak közben. Megkérdeztem: „Mennyi jár érte?” — „Semmi — felették. — Csak úgy tiszteletből hoztuk. Gondoskodunk az új lakókörül”. . . Ül az asszony a padlón törökülésben — a lakásban még egyetlen bútor darab sem volt — és bög, mint a vadzsamár. „Nem bírtam türtőztetni magam — szizogott —, ha jól emlékszem, valamelyiküket pojón is vágtam.”

De még így sem teljes emberek. Hiányzik a levegő körülöttük, az az emberre annyira jellemző légkör, emberi vonás, amely kitörölhetetlenül az ember agyába vésődik olvasás közben. Miért? Mert Martinov sohasem kerül olyan helyzetbe, hogy kiviláglanék jellege. Az író egyetlen területet ismer csak, ahol főhősét bemutatathatja, s ez a párttitkárság irodája vagy a kolhozokba vivő út. Ellenben otthonába már nem meri elkísérni, feleségével nem meri beszélgetni, csakis egy harmadik ember jelenlétében. Martinov „privát” emberi élete nincs megírva a Tavasz szélben. Mintha egyénisége elveszett, megsemmisült volna a hosszú, lélek- és szellemölő konferenciákon. Így történhet meg, hogy a „pozitív” hősök közül egyetlenegy sem meoformált, egész jellem, egyik sem ember. Elsikkadtak az író kezén. De nem szabad elfelednünk, hogy ez szorosan összefügg a szocialista realizmus elméletével és mintegy annak következménye a regényben. A „pozitív hős” ugyanis már nem ember, hanem a megtestesült eszmeiség, politikum. Az író dilemmája kétségtelen: vagy az emberen esik csorba, vagy az eszmeiségen. Ovecskin itt is, mint általában mindenhol, inkább az irodalmi jegyeket áldozza fel, mint hogy csorba essék az elméleten. Ezért lesz Martinov és a többi pozitív hős is mind papírfigura, akibe az író nem tud életet lehelni. A szovjet regények homo politicusai nem emberek, sem a szó társadalmi, sem irodalmi vonatkozásaiban. Szívük helyén békasó van.

Amikor azonban Borzovról kell írnia, Ovecskin fellelegzik. Azon a pár oldal-

lon, amit neki szentel, több élet van, mint a többi hősből és hős körül együttvéve. A negatív Borzov így válik a regény egyetlen irodalmi értelemben vett pozitív alakjává. A néhány vonással megrajzolt emberi portré adja meg többek között Ovecskin frói hitelét is. Borzov alakja nélkül a regény „irodalmiasított” párttáborozat, és pártprogram benyomását keltené.

Borzov a megtestesült rossz, magában egyesíti mindazt, ami ellen a párt plenáris vezetőségi ülése határozatot hozott. Ime Borzov belépője:

„Martinov a lépcsőn megpillantotta Borzovot. Ereznél lehetett magabiztos léptein, hogy ő itt a gazda. A középtermetű, zömök, betegesen sárgás arcború kerületi párttitkár hosszú, majdnem bokáig érő bőrkabátot viselt.”

Azután itt egy beszélgetés róla:

„— Mondja már el, Pjotr Illarionovics, ha nem titok, miért váltották le Borzovot? — kérdezte Vaszilij Satohin.

— Olvashattatok az újságban — felelte Martinov, s magára vetette bundáját.

— Az újságban csak annyit írtak: a kritika elfojtásáért.

— Azért. A kritika elfojtásáért.

— Mi pedig azt hallottuk, hogy a pártaktív gyűlésén felszólt ellene egy kommunista, mire állítólag Borzov másnap telefonált a rendőrségre: „Nincs valami, akármilyen vacak kis vád a felszóló ellen? Ha nincs, akkor találjatok!”

Órula elhisszük, hogy rossz, hogy jellemtelen, hogy nem-ember. De milyen paradoxon egy irodalmi műben az (és nemcsak egy műben, hanem majdnem egy egész irodalomban), hogy a nem-ember az egyetlen, aki ember, aki jellem, aki teljes irodalmi és társadalmi vetületében. Ilyen módon Ovecskin regényében is a szocialista realizmus „pozitív hős” követelménye bumeranggá válik. Az irodalmi műbe beleágyazott frói és politikai szándék éppen annak fordítottját váltja ki. Ha a regényben Martinov győz is, az olvasó csak Borzovra emlékezik. Az árnyék ilyen esetekben ráno a fényre, és elhomályosítja.

KÖVETKEZMÉNYEK

Az elmélet, a gyakorlat és az eredmény hármában vizsgálva a regényt, szólunk kell a következményekről is.

Az író torzítani kényszerül, és a hősök, valamint a mű logikája, sőt az élet logikája ellen is dolgozik. Ovecskin regénye például idillikus háromszöggént indul. A Borzov-Borzova-

Martinov szerelmi háromszög — tulajdonképpen négyyszög, mert Borzov egy másik városba jár udvarolni — végső fokon alkalmas lehetett volna a négy ember drámájának alapjául. A regény indulásában ezt is ígéri az író, de érthetetlen módon elsimítja ezeket az érzelmi ellentéteket. Mindegyik, az egy Borzovot kivéve, elnyeli, elsikkasztja érzelmeit. Borzova szereti Martinovot, vágyik utána, Martinov is rokonszenvezik Borzovával, de egyik sem nyilatkozik, és az idill végül is Borzova anyai csókjával végződik, ami Martinov homlokán csattan.

Azután újabb drámái összeütközés nyomul előtérbe Martinov és Dolgusin, az egyik gépállomás igazgatója között s ismét egy regény-váz lehetőség csillan fel. Az író ezt is elveti, holott tulajdonképpen ez volna a regény dereka. Jellemző azután rá, hogy a legfontosabb esemény előtt Martinovot kivonja a cselekményből: autószerencsétlenséget rögtönöz, Martinov a kórházba kerül és tetlenül nézi, mivé válik, amit elkezdett.

Ezek a kiterők, a regény koncepciójának állandó megváltoztatása, a súlyponteltolódások arra vallanak, hogy Ovecskin igyekezett az élet tényeit politikai téziseihez idomítani, amelyeknek illusztrálására megírta ezt a „pedagógiai” regényét. Ezért nem merte a hőseket lábukra sem állítani. Inkább a közvetett jellemzés módszerét választotta. Ennek pedig az a hátránya, hogy a cselekmény, a hősök veszítenek emberi hitelükből, sápadt, távolba vesző figurákká válnak.

A regény epizódok halmaza. A lazán összefüggő, egymáshoz nem szorosan kapcsolódó részek füzéréből (egyszeres koncepció híján, a nem életből alkotott hősök miatt) a szovjet élet egyoldalú, torz képét kapjuk. De ha hinni lehet a regény politikai elmélkedéseinek (a regény tisztán politikai, közgazdasági vonatkozásaira térünk ki, mert ez messze vitt volna bennünket eredeti feladatunktól), akkor a regény — és általában a szovjet regények — immár krónikus hibáinak is ott kell gyökereit keresnünk. Az abból kibontható kép igen sötét fényt vet a szovjet társadalom életére. De ez külön tanulmányt igényel.

A szovjet irodalom válságát említettük ebben az írásban. Elemzés közben néhány fontos mozzanatra szeretnénk volna rámutatni, amelyek a válság következményei, és arra is, hogy mi okozta ezt a válságot. Összefoglalóul

két, egymással szorosan összefüggő ellentét-párt emelhetünk ki ennek kapcsán: a politikának és irodalompolitikának meg az irodalom belső törvényszerűségeinek ellentétét, továbbá az életnek meg az irodalomnak ellentétét. Ovecskin regényében ezek a széthúzó erők szétrombolták a regényt, meghamisították, élettelené tették a hősöket és megfosztották a művet irodalmi jellegétől. Mert a gyakorlat Ovecskin ese-

tében sem tudja igazolni a szocialista realizmus elméletét. Ovecskinnak erőszakot kellett elkövetnie az irodalmon, az embereken, hogy hű maradhasson az elmélethez és az előírásokhoz. Az élet és irodalom ígért összhangját nem találjuk sehol. Élet és irodalom talán sohasem volt olyan messze egymástól, mint éppen a szocialista realista irodalomban. Ovecskin regénye, a Tavasz szél, iskolapéldája ennek.

Emberek tűzvészben

Bori Imre

Rendezzük régi számláinkat, tisztázzuk a helyzetet...

Nagy a mi háborúnk. A pusztítás bennünk még nagyobb. Magunkkal háborúzunk. Mindnyájan harcolunk, szerencsétlenségünknek mértéke és vége nincsen... M. Bulatović

EGY LÉPÉSSEL TOVÁBB

Miodrág Bulatović nemrég megjelent könyvében határozott léptekkel halad egy új műfaj, a keretes elbeszélés és a regény határán álló regényesített elbeszélés-műfaj megvalósítása felé. Ha az évekkel előbb megjelent könyvének, a Djavolj dolaze-nak határozott elbeszélés jellege volt, ebben a kötetben minden a változás, a fejlődés, a műfaji túlgulás irányába tör. Nemcsak azért, mert az egyes elbeszélések hősei érintkeznek egymással, az elbeszélések szereplői azonosak, hanem azért is, mert az író koncepciója egységes, táguló szemléletmódja egy nagyobb egész távlatából is át tudja fogni az eddig atomizáltan élő hősöket.

A könyv tehát a nagytehetségű író fejlődésének egy újabb állomása, minden tekintetben újszerű és meglepően érdekes. Csupa nyitott kérdést hagy

maga után, izgalmas nyomozás eredményeként tárulnak fel az olvasóval bújócskát játszó emberi sorsok és arcélek, hangulatok. Bulatović sokat tanult a mai nyugati irodalom regénytechnikájától, az események fejlesztésében, a hősök jellemének kibontakoztatásában nálunk egészen új módon jár el. A hősök a sötétségben botorkálnak, azután egyszerre éles fény vetődik rájuk, megállnak, hunyorognak, hogy azután ismét elnyelje őket a sötétség, eltűnjenek a regényes történetből, kihullanak az író fényszórójának köréből.

Ez a módszer azonban kétélű kard. Kétségtelen előnyei mellett van egy negatívuma is: az írot akkor is absztrahálásra kényszeríti, amikor ez nincs szándékában, a hősökről lehullanak társadalmi meghatározottságuk bélyegei, alaktalanná válnak, egyértelművé, emberi zsákutcává. Ennek folytán a mű eszmei mondanivalója is elveszti határozott jellegét, az íróhoz kapcsolódó mivoltát: a forma a kelléténel talán egy kicsit jobban befolyásolja a műnek és benne a hősököknek a jellegét, mint amit a születés szándéka szabott neki. Az írot felszabadítja a széles epikai ábrázolás, a részletek bilincse azonban újabb megkötöttségekkel akadályozza; a hősök nem a valóság, hanem az elképzelés talaján mozognak. Élő embe-

rek helyett árnyak mozognak az író fiktív színpadán. Ilyen árnyakkal telítettek Bulatovič művének a hősei is, a műfaj kétélűségének, kétarcúságának, határterület-jellegének a nyomatit viselik magukon: sok bennük és rajtuk a reálisan emberi, de igen sok a fiktív vonás is, fej helyett kőd ül a vállukon.

MÓDSZER UTÁN EGY KIS FILOZÓFIA

Bulatovič művének van egy egzisztencialista ere is, amikor az emberről esik szó, az emberek egymáshoz való viszonyáról. Mert éppen itt lelhető meg a regény igazi problémája, amikor az emberekről beszél, az emberi létről. Bulatovič sötét és mélyen pesszimista képet rajzol az emberről. Olyan emberek a hősei, olyan emberek érdeklik, akikben a háború elszabadította az embertelenséget, akik egy különös sors démonjaivá váltak, égnek abban az emberi pokolban, amivé a békés crnagorai városkát a háború változtatta, a tűz rőt fényében mozognak, és az embertelenséget választják maguknak életformául. Mintha csak Sartre-t olvasnánk: *„Jobb volna, ha a fal túlsó felén lennék, az emberekkel. De mit kezdjek én az emberekkel, lázadoztam. Reménytelen az én szeretetem irántuk: idegenek nekem, s én idegen vagyok nekik. Még saját testemhez is nehezen nyúlok; nyomorúságosak vagyunk, penészesek, rothadtak, pestisesek, élőhaltak.”* Egy másik helyen ezt a megállapítást találjuk: *„Úgy állunk egymással szemben, mint a kések, mint ezek az imaházak, mint ez a templom a mecsettel szemben és fordítva, mint ezek a kövek, amelyek nemsokára égni kezdenek.”*

A Bulatovič teremtette poklot a háború, a gyűlölet szenvedélye hevíti, égnek a házak és égnek az emberi szenvedélyek, az érzelmek megvadulnak, a hő izzásba hozza a szíveket, lepatog a máz, lepörkölődik az emberség: mezeten lelkek égnek és dideregnek egyszerre a maguk embertelenségében. Mennyi rosszat hordoz magában az ember! Már nem is lehet ráismerni arcvonásaira: alaktalan tömeggé vált a városka népe, a rosszaság üli diadalát. Farkasokként tépik egymás lelkét az emberek. Csak farkasok vannak és bárányok, tépő, marcangoló farkasok és

tépett, áldozatra vitt gyöngé bárányok, sötét lelkek és ártatlan, égő játékbabák és galambfiókák.

Ez a kérdés Bulatovič filozófiájának a sötét kérge, az emberek ilyennek meglátott viszonya érdekli. Az emberi sorsnak ez a sötéten és csak embertelenségében felfogott mivolta ráveti árnyékát az egész könyvre. Két síkon is méri Bulatovič a rossznak e dühöngését: az emberek önmagukban is rosszak és egymás közötti viszonyukban is. Fejük felett ég a ház, égnek a hegyek, égnek a lelkek, és az emberek nem mentik önmagukat. Saját sorsukkal vannak elfoglalva, önmagukat elemzik és lelkük förtelmeiben gyönyörködnek. A szenvedés e könyv lapjain nem kín, fájdalom, hanem gyönyörűség, egyfajta kéj, egyfajta beletemetkezés, belerévülés a lélek rothadtságába. Évszázadok érlelte gyűlölet csap fel, az emberek egymást marcangolják, nincs egy jó szavuk egymáshoz, mindenki mindenkinek az ellensége, mint ahogy mindenki önmaga ellen is tör. Ha érintkeznek egymással az emberek, csak rossz szándékkal közelednek egymáshoz, és ha találkoznak, csak rosszat tehetnek egymásnak.

Nem véletlenül mondja az egyik szereplő a következő gondolatot: *„ha egyáltalában létezik valami a világon, akkor az csakis a pokol”,* majd így folytatja: *„Ha valami történik a lelkemmel, és van-e egyáltalán lelkem, hát csak az, hogy a pokolba jut: nem a képzelt és hamis pokolba, amellyel ijesztgettem a kényelgőket, a romlottakat, a gyilkosokat, erőszakosokat, vérszopókat és tolvajokat és azokat, akik megkínzott testüket szurkálták és vagdoszták, mert csak ebben találtak már élvezetet és gyönyörűséget; hanem a legközönségesebb földi pokolba, abba, amelyik itt forr a mecset körül, amelyben a véreskezű testvérek élnek különféle jelvényekkel sapkájukon... ezeket az embereket, akik véresek, sebzettek, szerencsétlenek, egymástól menekülnek, és mindannyian futnak a rettenetes és forró földi tűz elől, amely mindent megpörkölt és értéktelen hamuvá változtat.”* És még egy gondolat a hodzsza elmélkedéséből: *„Énekével azt akarta hirdetni, hogy senki sem menekülhet, hogy Allah többé nem az egyedüli isten, hogy nincsenek már istenek, hogy ha egyáltalában valaki a világon, akkor az emberek ezek az istenek, akikről a szent dalok beszélnek, de az isteneket a tűz ostromolja és most beszorultak a pokolba.”*

Mondanunk sem kell: a pokol maga az ember és az a világ, amit az ember teremtett maga körül.

AZ EMBEREK

Minden kommentár nélkül idézünk, hogy előcsaljuk Bulatović hőseit, filozófiájának megtestesültjeit a ködből, a füstből, a tűzből, a pokolból. A Tüzes almák című fejezet kezdetén ilyen seregszemlét találunk: „Csodával határos módon történt ez egyszerre, egy pillanat alatt, amikor az emberek kibújva a hamu alól, amely még a szürkület előtt permetezni kezdett valahonnan, levették a féligihalott öreget a rácsokról; amikor lenn a diákok, a pék és a jövevény vagy századszor töltötték meg a poharukat vízzel, hogy kicsalják a Napot a vöröses ködből, a tűzből, mert úgy látszott, mintha az is égne; amikor a puskások, az a három különböző ember odament a gyerekekhez, aki lepisálva a kerítést és a bokrokat, almát majszolt és nézte őket nem sejtve semmit, szinte szerette őket, mert emberek voltak és puskájuk volt, és nem tudta, hogy majd elviszik és levágják kiskecskéjét; amikor az a hosszúorrú, szakállas és csodálatos ember integetett az ablakból és hívta társait, akik már nem voltak a koldusok égő országútján; csodálatos módon történt minden azzal az öreggel, akinek ritkás kecskeszakálla volt és a bokorban bujkálva óvatosan félrehajtotta az ágakat, a hajtásokat és vesszőket, hogy meglesse a szarkát, a tolvajt. Csodálatos öreg volt.”

Kiegészítésül pedig még ezekhez a hősökhez kell számolnunk az újságárust, aki bódéjába zárkózik a világ elől, két fiatal kalandort és egy prostituált szobalányt, egy öregasszonyt, két hodzsát és néhány névtelen gyereket.

A TARTALOM FELÉ

Ez a regény felé hajló történet sorozat Crna Gorában játszódik a háború idején. Ég a kisváros, bombáznak a repülőgépek, a hídon nagy a torlódás, a katonaság váltakozik, olaszok, csetnikek, partizánok és saját szakállukra dolgozó rablóbandák, katonaszökevények vonulnak át a városkán, az égő házak ropgását néha elfojtja a hegyekben dúló

harc zaja és a repülőgépek zúgása. Amikor a legnagyobb a fejetlenség, akkor érkezik haza messzi vándorútjáról egy megöregedett lakója, az ismeretlen koldus, aki keresi gyerekkora emlékeit és megpróbál áttörni a tűzgyűrűn ki az erdőbe, ahol hozzátartozóit sejtí. Találkozik egy kecskét legeltető sánta kisfiúval, hallja a minaretben imádkozó hodzsát, látja a lógó öreget a rácsokon, találkozik a puskás emberekkel, belevegyl a tömegbe, néz, szemlélődik, lesi, figyeli a poklot. Aztán egymás után vonulnak fel a könyv hősei, mindegyiket bűn súlya nyomja, valamennyien az élet koldusai. Olvasás közben egészülnek ki az élet-adatok, kapja meg az ember a múlt távlatát. Az égő házak tüze bevilágítja a sötét emberi lelkiismeretet is, bevilágít a múltba, ahol ennek a könyvnek minden hőse valamit álmódott, szebbet remélt, azután elbukott, elsodorták az örvények, minden tisztaság piszokká, bűnné változott. És menekülni akarnak önmaguktól, elveszni a világégésben, a régi világ égésében, megtisztulni a perzselő hőben. Loptak, csaltak, gyilkoltak, hazudtak, koldultak, nem éltek emberi életet. Ezt a múltat öleli körül a tűz, ezt akarja kimarni az emberekből, ekkor akarnak azok megszabadulni régi éniüktől, akár a halál árán is, mint a hosszúorrú szarkaleső öreg, akit végigkísért az életen egy fiatalkori emléke, egy hajdú halála, és most ott sül ő maga is ennek az emléknek a rémével szemében. Vagy van, aki el akar zárkózni pókhálós lelkének mélyébe és sötétségébe; van, aki most találkozik fia gyilkosával; van olyan ember is, akinek szívében éppen most ébred fel a bűnbánat és csillan meg a remény, egy új élet reménye, felébred az embertelenségben az ember. Az egyik hős elpusztul, a másik megfosztottan bámul a semmibe; vannak olyanok is, akik fázós és üres lélekkel várják a jövőt, amely majd a felperzselte földből nő ki, a romokból, az üszkös emberi lelkekből.

Különösek és csodások Bulatović történeteinek hősei: mintha valamennyi emberi élet, az emberi sors alvilágából merült volna fel, a volt társadalom számkivetettjei, a valóságos élet volt emberei mozognak a tűz fénykörében, és nem is érzik magukat olyan rosszul ebben a feltámadt pokolban. Mintha az életnek nem lett volna más sükja, csak az, amit a pincelakások, kunyhók, vermek szük nyílása megmutathat, csak szenny, piszok, bűn és lel-

ki förtelem jegyeit ismerné a lélek, és csak egy állapot létjogosultságát fogadná el: a szenvedését. Bulatović a társadalom legmélyéből merített ebben a könyvében is, a lélek legalját, a leülepedett embertelen vonásokat kavarja fel újra és újra történeteinek változataiban. Embereket mutat be, akik háttal állnak a jelennek és fitytyet hánynak a jövőnek.

Ez a lélek háborúja. De folyik kinn is a küzdelem, a valódi társadalmi harc, az igazi emberi küzdelem, amelynek valóságos vonatkozásait ugyan nem látjuk Bulatović művében, de világosan érezzük, hogy az a harc olyan világ ellen folyik, amely ilyen embertelenné, kegyetlenné, pokollá változtatta az emberi életet. Ha a végső benyomás, amelyt e mű kelt, mégsem sötét pesszimizmus és kegyetlen kietlenség, hát az éppen e harc láthatatlan jelenlétének, vagy csak pusztá visszfényének is köszönhető. Mert Bulatović érdemének van egy másik oldala is .

AZ ÉREM MÁSIK OLDALA

Bulatović első kötetében zárt ajtókat talált maga előtt az olvasó: teljesen elhatárolt, sötét, romlott világot, amelybe a remény egyetlen szikrája sem tudott egy kis világosságot lopni. Bulatović eszmei fejlődésének ez újabb szakaszában eljutott a jövő emberibb világának igenléséhez is. Az emberekben és az emberek között dúló harc nyomán bontakozik ki ez a kép, egy emberségesebb ember képe, aki már nem undorodik önmagától, nem émelyeg embertársai jelenlététől, nem imádkozik így: *„Istenem, ments meg a lángoktól, a tűztől és az emberek jelenlététől.”* Az égő város nagy tűzében mintha néhány lélek fel tudott volna melegedni és kívánná az emberek közelségét, az emberi test melegét, a közösség biztonságát.

A könyv egyik hőse akkor döbben rá erre, amikor látja, hogy nincs út hátra és nincs más menekülés ebből a pokolból, csak az, ha az ember feladja a múltját és atomizált egyéniségét, ha kitör lelke páncéljából és a szenvedő egyed harcos, cselekvő emberré válik. *„Ez mind igaz, kezdte a hosszú, de meg kell szabadítanunk. Nincs menekvés. Szövetkezünk majd és elkezdjük oltani az első talpalatnyi földet, amely ég. Mert mit jelent egy ember: semmit,*

testvérek. Azt, amit ez itt a bódében. És ez a mi nyomorúságunk képe. Először is leverjük azt a lakatot ott.” Ilyen motívummal kezdődik és ilyen érveléssel indul el Bulatović a jövő felé. Az egyik hodzsa például fenn, az égő minaret erkélyén így elmélkedik, míg körülötte minden láng és füst, emberi szenvedés és pusztulás: *„Ebben a pillanatban mindennekfelett különös békeséget érzett, valami végső nyugalmat, derűt és kietlenséget. Ez azért volt, mert tudta, hogy az emberi pokolnak tűzvészszel kell véget érnie, utána pedig csak füst és hamu marad és pókháló, és az új, igazi és tisztá élet csak a pusztaságban kezdődhet, a kietlenségben vagy ott, ahol nincs sok emberi emlék.”* Bulatović nem is titkolt szándéka, hiszen ezt a gondolatát már motívumként felírtuk, hogy az embernek azt a belső harcát ábrázolja, amit önmaga lelkéért folytat, amit múltjával, embertelenedett egyéniségével vívott és vív még ma is. Ha ezek a jegyek a mű egészségéhez viszonyítva elenyészők is, csak itt-ott török meg a rossznak az uralmát, csak néha tör át a felhőkön a Nap derűje, mégis a legfőbb mondanivalót hordozzák. Enélkül a vissza-visszatérő motívum nélkül nagyon leverő és sötét, kietlen világban bolyongnánk Bulatović e könyvét olvasva. A remény ez apró, pislákoló tűze nélkül belevesznénk a lélek sötétségébe, egy egzisztencialista dráma véres lélektaglózásának szenvedő részesei volnánk csupán.

A TŰZRŐL

Bulatović művének hátterében, az emberi életek szövetében tűz ég, oltathatatlan, állandóan terjedő tűz. Égnek a házak és a fák, ég az erdő, a temető, ég a föld, a templomok és az emberi lelkek. Bulatović kettős értelmet tulajdonít a tűznek: a tűz jelkép, a háború, a pusztulás jelképe, a régi világ felszámolásának eszköze, de valóságos pusztulás is, konkrét falvak és városok égése. A házak tetején táncoló lángok egyszerre csak átugranak az emberi lelkekre, a valóság minden pillanatban a szemünk láttára válik jelképpé, és a tűz jelképe állandóan a valóságos tűz légzését löveli magából.

„A dombokról, az útkereszteződésekről nyomokat látni a földön. A homokban lábnyomokat. A hamuban félig ha-

lott emberi testek. A messzeségben nyomorult crnagorai falvak fénylenek. Égnek. Rettenetesen égnek. A hegyek oldalán és a mélyedéseken az örökké csalóka ég hullámszik le-fel. Tele van füsttel és lánggal ég.” Bulatović elragadtatásba esik, amikor a tűzről ír. Minden egyes tűzleírás himnusz ehhez az elemhez, pusztító erejének minden megnyilatkozását megéneklí elragadtatott szenvedéllyel. És sokszor megrendítő képeket talál erejének, borzalmának megjelenítéséhez, íme részlet egyik leírásából: *„Lába elé gyerekjáték gurult. A babának égett a feje, a haja, a szeme, a szája. Utána egy átvágott-torkú baba gurult, kicsavart kezekkel, égő ruhácskában. A másik sarkon egy emberen égnek rongyai. Az ember könyörgött, hogy vetköztessék le, de csak állt egyhelyben. Az asszony isteni félelemmel bámulta az istállót, amely fekete volt a tűztől, és kétségbeesetten ordított. A többi ház, amely mellett elment, mind üres volt, ablakaik bezárva, és égtek mindenütt: lenn és fenn. Ahogy tovább ment, mind nagyobb volt a tűzvész körülötte és elállta az útját.”* Megrendítő tűzleírásából még csak kettőt kell kiemelnünk: az égő temető és az égő templom ábrázolását, amelyben megsült kiscsalamók ülnek a megperzselt fészeken és bámulnak a semmibe, a pusztulásba.

A tűz ugyanis ott lobog e könyv minden oldalán, szinte minden sorába belekapott. Nagy a pusztulás és a pusztítás a világban, az emberi lelkekben és életekben. Ezt jelképezi Bulatović hatnyelvű tüze is, a nagy, a valóságos és az, amelyik a szenvedélyekből pattan elő. A tűz pusztít, de meg is tisztít: kiégeti a földből a rosszat, utat törhet az új világ igazibb élete előtt.

LÁTOMÁSOK

Bulatović könyvének anyaga ugyanakkor nagy látomások sorozata is. Nem a realitás talaján mozgunk, ez csak egy-egy pillanatra villan fel a füstből és tűzből. Az író Franz Kafka módján el tudja ragadni a valóságot és jelképes, többértelmű magasságba emeli fel. Így, ilyen módon született meg Bulatović tolla nyomán is az élet egyfajta látomása, amelyben a hősöknek nincs nevük és arcuk, távolról látott emberek, de emberek, akik a pusztulásba vesznek, akiket a háború bekerített,

akik nem tudnak menekülni, akik nem tudnak harcolni sem: ki vannak szolgáztatva, halálra vannak ítélve.

Az apró látomások legtöbbje természetesen a tűz képét vetíti elénk, de vannak olyanok is, amelyek az emberi élet egy különleges állapotát jelképezik és emelik a látomás hőfokára. Az egyik egy kisgyerek szívébe visz bennünket. A kisfiú egyszer igazat mondott, nagyapja temetésén nem álszenteskedett és ezért üldözték, magárahagyták. Az egyedül élő fiú kietlen életének bemutatása egy bezárt szoba és üres falak viziójában remek példája Bulatović írói módszerének, látásmódja természetének. Körülötte mindent beszönek a pókok, minden szennyes, bűzös a rossz indulatoktól. Azután betörnek hozzá az emberek és kiragadják, kikényszerítik magánosságából, amikor jön a vész. Az emberi lélek kietlenségét alig ábrázolja valaki hozzáfogható módon a jugoszláv irodalomban.

A másik ilyen látomása egy kis, riadt, magáramaradt újságárusról beszél, aki megrémülve a háborútól, menekülni akar, fél és bezárkózik bódéjába, lefekszik és várja a halált. Undorodik az emberektől, akikből árad a rossz. Egy pókkal köt barátságot, amely majd beszövi selymes fonalával és elviszi a megsemmisülésbe. Mind sűrűbb körülötte a háló, és ő csak fekszik és várja, hogy a pók az arcához érjen, beszöjje szemeit, kiszívja a vérét. Félt tőle, de még jobban undorodott az emberektől: *„Gyorsan akart meghalni, akarta, hogy a pók kiszívja a vérét, és magukkal vigyék a pestises vizek, amelyek a bódé oldalát nyaldosták. Ingerelte a pókot. Sápádt arcát egész hozzá emelte és mosolygott rá. A pók meg csak színpadiasan hintázott hálója szálán és lábaival kaszált. Becézni kezdte, hízelt meg neki. A póknak. A kis vérengző ördög kivételesen komoly volt: élvezkedett, hálója nőtt, ő maga mind kövérebb és pufókabb lett. A tizedik éjjel elaludt arra gondolva, hogy ő meg ez a pók itt, ugyanaz a lény. Egy lélek, két hasonló testben. En csak ember vagyok, újságárus, ő meg pók. Amikor felébredt, látta, hogy a pók az éjjel hálót font az arca köré. Segítségért kiabált, sirt, fajgatott. Szerencsére senki sem hallotta meg.”*

De jönnek az emberek és betörik ajtaját, kiűzik a pókokat és felcsillan a remény sugara. Nem véletlenül a mű eszmei fordulópontját éppen az újságárus és a pók történetének látomásá-

ban leljük meg. Az embert hiába számúzták, hiába akarja magát számúzni, hiába akar menekülni a felelősség, a bűntudat elől: az előbb vagy utóbb betör hozzá is, kinyitja az ablakot és kiszellőzteti a lélek dohos és zárt levegőjét, kiirtja a penészt és pókhálót. Megpróbálja a saját lábára állítani az embert.

TANULSÁGOK

És éppen ez Bulatović sötét, komor könyvének végső tanulsága. Nagy a múlt és sok volt benne a bűn, a kietlenség, a nyomor, az embertelenség. De a veszedelem harcra kényszeríti a legjobbakat, akik még tudnak harcolni és mernek emberek lenni. Bulatović hősei majd mind elpusztulnak, nem állják

a harcot, a bűnök és a lélek sötétsége erősebb bennük, mint a tűzé, amely perzseli a múltat. De benne van a hit, hogy az ember mégis győz majd, legyőzi önmagát, énje rosszabbik felét és új házat épít az üszkös romok helyén.

Bulatović élményei az emberi rossz-szaságból táplálkoznak. Első kötetében még nem talált kivezető utat a Sartreféle zárt ajtók mögül. Most ebben a könyvében felnyílnak a zarak. Még szimbólumokkal, látomásokkal dolgozik, még az absztrakt ember uralkodik képzeletvilágán, vagy legalább is a valóság elemeiből épített, de nem valószínű ember. De igazsága hirdetéséhez a művészet síkján, a jelek szerint ez is elegendő. Nála a mű költői anyaga és jellege a legértékesebb és a legtöbbet mondó. És írói fejlődésének nagy lépése ez a könyv a ma embere felé, aki már nem absztrakt valami, hanem valóságos életet élő lény.

Regény a mulandóságról

Tomán László

BORA ČOŠIĆ: SVI SMRTNI, KOSMOS KÖNYVKIADÓ, BEOGRÁD, 1958

Bora Čosić egyik régebbi elbeszélése egy hangyabolyra épült házról szól. Első regényében, az 1956-ban megjelent *Tolvajok házában* darazsakról és molyokról tesz említést. A hangyák aláásták a ház alapjait, az épületnek előbb-utóbb össze kell dőlnie, a molyok mindent megrágnak, tönkretesznek. Új regényében, a „*Svi smrtni*”-ban az elmúlás közvetlen alakjában, az idő folyásának kérelhetetlenségében jelenik meg. Feleslegessé váltak a képcserék, szimbólumok, Čosićnak sikerült az időt kiválasztania, kiszűrnie, állandóan és mindenütt jelenlévő fluidummá átalakítani, s így vezette be a regénybe. Róla szól ez a könyv, az időről, amely

szüntelenül múlik, a távolodás, eltűnés, a semmibeveszés útján mindent elsöpör maga előtt, sohasem áll meg, azokat, akik az örökkévalóság nevében, percnyi jólét, javak érdekében szembe mernek vele szállni, elkapja, megtáncoltatja szörnyű forgószélben, megkeveri, megkavarja, megperdíti, el is dobja, odavágja, visszarántja, összetöri, cafatokra tépi, aztán elszórja csontjaikat. Van Virginia Woolf „*To the Lighthouse*” című regényében egy fejezet, amelynek ez a címe: „Az idő múlik; az írónő itt tizenöt oldalon hosszú éveket ír le, úgyhogy érezni lehet benne az idő irgalmatlan süvöltését. Bora Čosić tanult az angol írónőtől. A „*Svi smrtni*”-ban látni az időt, igen, mindenütt ott hagyja a nyomait, megy tovább, de ott marad belőle valami: levél sárgul, haj megöszül, fogak hullnak, ráncok ülnek, bútor ropog, fal leomlik, porrá válik,

felhők szállnak, csak soha, csak soha semmi sincs egy helyben, mozdulatlan. Maga az elmulás lassú, alig észrevehető, de annál biztosabb, határozottabb és kegyetlenebb. Annál valóságosabb, mert egyszerre, váratlanul köszönt ránk az új, az újabb pillanat, esemény. És a halál. Ahogy az idő véghezviszi művét, s elér a halálig, aztán kezdi az egészet előlről, úgy ér el Čosić az elkerülhetetlen véghez, a részletekben és az egészben is. A halál nem valami rendkívüli, hisz állandóan haldoklunk, pereg a homokóra, s amikor az utolsó szem is aláhull, azt már nem is lehet tudni, ott már semmi sincs, csak az üresség.

Se az emberek otthonának, környezetének vagy az utcának apró, különben jelentéktelen, de most fontossá, jelentőssé felövő részletei — szöglet, egy repedés, szakadás —, se a személyek külseje, mozdulatai, szavai, szándékai, titkos gondolatai nem kerülnek el Čosić figyelmét. Kitér a legkisebb mozzanatra, csodálatos türelemmel, ritka megfigyelőkészséggel néz és jegyez. Mintha az a kép, melyet élénk tár, megszámlálhatatlan ilyen piciny darab-ból állna. Semmit sem hagy el, állandóan éber, mindent észrevesz, s ezzel sikerül regényében megteremtenie annak a világnak a légkörét, melyben a cselekmény (ha ilyen egyáltalán van művében) történik, azaz: ahol az idő állhatatosan, kitartóan végzi rettentő munkáját.

Nagyvárosi polgári környezet ez, melyben a bútorokat, agyvelőket, függönyöket, ereket, lelkeket egyaránt ki-kezdte az idő. Nemcsak a kézzelfogható tárgyak és az emberek tartoznak ebbe a világba, hanem avatag gondolkodásmód és penészes szokások, unalom, tehetetlenség, kifáradt akarat, ernyedtség, öntudatlan és hiábavaló védekezés az elmulás ellen.

Ezt a világot Bora Čosić sajátos és tagadhatatlanul hatásos módon fejezi ki: a hangsúly nála a mondaton van. Mondatai hosszúk, elnyúlnak és nyugalmasan kigyóznak; összetettségükben, szakadatlan hullámmásukban Čosić az idő múlása irodalmi megjelenítésének egy lehetőségét találta meg. Legtöbb mondata felsorolás. Egy összetett mondatban az időbeliség kérdését úgy oldja meg, hogy a mondatokat, időt jelentő kötőszavakkal fűzi egymásba, s mivel nincs belőlük sok, ismétlődnek, lüktetnek. Mint az idő múlásának, órák ketyegésének, harangok kongásának, szívek dobogásának figyelmeztető melódijája.

A Tolvajok házá-t kísérleti regénynek nevezhetjük abban az értelemben, hogy az író nem a módszerrel, hanem saját erejével kísérletezett egy — számára — új műfajban és új ábrázolási eszközzel. A Svi smrtnj már nem kísérlet, hanem Čosić eddigi próbálkozásaitól nem független, komoly eredmény.

Hamisjátékosok leleplezése

Tomán László

ILLÉS ENDRE: HAMISJÁTÉKOSOK, MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1958

1957-ben irodalmi esemény volt Illés Endre kritikáinak, tanulmányainak, esszéinek, emlékezéseinek gyűjteménye, a Krétarajzok, s egy külföldön élő ma-

gyar író Illyés Gyula, tamási Áron, Németh László, Déry Tibor és mások műveivel együtt a felszabadulás utáni legjobb magyar könyvek közé sorolta. 1958-ban kétségtelenül az év legjelentősebb könyvei közé tartozik Illés Endre Hamisjátékosok című kötete, amely elbeszéléseket, novellákat, történeteket, karcolatokat tartalmaz. Ez a két könyv, a siker mellett, másban is

rokonságot mutat: az esszéekben, kritikákban, főleg írói arcképekben, emlékezésekben Illés rövid történeteket, élményeket is elmond; elbeszéléseiben elmélkedéseket találunk, lelki és erkölcsi problémák taglalását, művészi kérdések fejtegetését. A tanulmányokat így élénkíti és így ad nekik sajátosság jelleget; elbeszéléseit, novelláit pedig, gondolati elemek bevezetésével, korunk emberét átfogóan bemutatató és kifejező művekké emeli, s minden műfajban következetes marad írói eljárásához: józanul, megdöntött, inkább értelmi oldaluk felől közelíti meg a dolgokat.

Illés Endre szépprózáját a személyek belső lényének elmélyedő vizsgálata jellemzi; tulajdonképpen egy-egy lélekrajz mindegyik írás ebben a kötetben, néhányuk nem is a cselekmény, az események, hanem a jellemábrázolás és a személyek lelki életének leírása kedvéért készült. Alaposan ismeri Illés az embereket, egész bizonyosan jobban, mint ők saját magukat. Többet lát meg belőlük, mint amennyit ők magukról elképzelnek vagy bevallanak. Kirívó egyének felvonulása ez: extravagáns polgárok, dzsentrik, szélsőes aszszonyok, sznobok, arszlánok, elfutó, titokzatos szépasszonyok, különcök, karrieristák, szajhák, spekulánsok, perverz intellektuelek, örültek lépnek színre s tűnnek el. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Illés nem foglalkozik normális emberekkel. Röntgenszemé keresztlőtör minden ámitás álarcán, páncélján, és a színek végtelen skálájával rendelkező esete könyörtelenül festi le azt, amit a megtévesztő külső mögött talált: leleplezi az élet hamisjátékosait. Szeret könnyelmű alakokról írni, olyanokról, akik csupán játszanak az életben és az étellel; ő elfogadja ezt a játékot, valóságnak veszi; s mivel nincs benne beteg puritanizmus, nem akarja se a leírt személyt, se az olvasót nevelni, egy kicsit emelkedik csak alakjai fölé, nem rosszall, hanem megértő marad, s mintha mosolyogna az egészen, s azt mondaná: milyen kedvesek is ezek a fickók, nem ártnak senkinek az ember elszórakozik, ha nézi őket. Közülük állnak hozzá a bizarr ötletek is. Ezekből sohasem fogy ki, majd mindegyik írásában el-elejt belőlük, s fanyar mosolyával továbbmegy, otthagya az elbűvölt olvasót. Egészen jelentéktelen, apró eseteket is megír, amelyektől nagyon messze van az élet összetett, bonyolult teljessége; szinte az élet felszínén lebeg, s megelégedik valami könnyű, majdnem komolytalan esemény-

nyel. De csak látszólag. Ő mindennek a mélyén keres és talál egy szikrát: az emberit. Ezért tud legtöbb művében úgy belevágni az életbe, ezért érint végzetes dolgokat is, ezért zúg végig történeteiben oly sokszor a sors és a halál.

A szellemesség sohasem hagyja el. Tud enyhén gúnyos, szelíden szurkáló mondatokat írni; nem korbácsol, csak csipked. A polgárokról, bürokratákról, sznobokról nagyon finom, mondhatnám, ártalmatlan ironiával beszél, de a nagyszerűen adagolt gúny épp elég ahhoz, hogy az ábrázolt személyeket, cselekedeteiket és jellemüket kellően megvilágítsa, és sohasem mondjon le a művészi igényről. Mert Illés mindent a művészet szolgálatába állít, s nem a művészetet ítéli szolgasorsra. Emlékei kimeríthetetlenek; asszociációi lépten-nyomon felbukkannak; képre, életre, nőre, borra, könyvre, tájra, ajándékokra, utazásra emlékezik minduntalan. Írásait egy rengeteget tapasztalt, világlátott, emberismerő, lelkek mélyébe látó ember bölcsessége hatja át. Humánus árad belőle, az emberek iránti gond és szeretet. Mindez megnyilatkozik Illés írói magatartásában: rokonszenves, jogos önbizalomból eredő, szerény fölényt érzünk állandóan, melyben egy szemernyi fennhéjzás, önteltség sincs. Sőt, az olvasónak jól esik, hogy nyugodtan rábízhatja magát a jókedvű, jóakarátú, magabiztos íróra, amikor országokon, szerelmeken, éttermeken, kalandokon, tengereken át vezet útjuk. Illés megbízható, kiváló idegenvezető, az emberi sorsok, olasz városok, étlapok, úri raffináltság és a művészettörténet útvesztőiben

A második világháború után bekövetkezett társadalmi változások Illés alkotásaira is megtették a maguk hatását. Szó sincs valamilyen törésről vagy kiábrándító helyezkedésről, hisz erre nincs semmi szüksége. Illés azelőtt is időszerű író volt, az is maradt. Az új körülmények között hangja legfeljebb keményebb veretű, tematikája tágabb lett, a lényeges újat azonban a művek szellemében látjuk. Az élet, a megváltozott valóság, szivárgott be Illés írásaiba, s árnyalataival jelzi a külvilágban végbement fordulatot. Nagyon szép Illésnél, hogy mindig érzi az időszerűt, anélkül, hogy hódolna a divatnak, anélkül hogy megalkudna bármilyen követeléssel. S még szebb, hogy akár mennyire is időben, idejükben, tegnapban vagy mában élők az írásai, időtlenek és időtállóak.

Az olvasó, amíg a Hamisjátékosok története között bolyong, gyakran érzi, hogy nincs mindennel tisztában. Úgy van a dolgokkal, mint „A fiú” Gáborja, aki korán özvegy maradt, s feleségére már csak annyira emlékezik, „mintha tejüvegre nap süt, s mögötte árnyak mozognak.” Csak megjéji az író szándékát, az írás mondanivalójának értelmét, mert Illés ritkán mond el mindent végig, az események magvát, a végső okokat és következményeket; szinte elfojtja a szót, valamit rejteget. Titkokat tartogat. Az olvasónak kell rájönnie, — de nem is kell, hisz éppen az, amit az író nem mondott ki, amit elhallgatott, az a fontos, annak az eltitkolása végett írta egyes elbeszéléseit, azért beszélt, hogy hallgasson, hogy elhallgathasson valamit, s a dolgok nyitja, de bája is épp az, hogy keressünk — sohase találunk.

Külön értéke a könyvnek az „Olasz képeskönyv”, amely telítve van Itália színeivel, napsütésével, virágainak illatával, borainak zamatával, éjszakáinak muzsikájával. Önálló rész ez a Hamisjátékosokban, egy szerelem, házasság, csalódás és halál története, keretes elbeszélés, csodálatraméltó őszinteséggel, amely már-már önmarcangolássá válik, női alakjának vizsgálata kegyetlen leleplezés, amely néha a szadizmussal határos.

Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy Illés nyelve a témához szükséges érzelmi és értelmi színezésű, meleg, tömör, szemléletes, fényben és árnyban gazdag, tapintható, kimért, sallangoktól mentes nyelv. Mondataiban egy-egy nagyon élő állítmány lep meg bennünket („üvegen hasadás sikolt végig”, „hirtelen *szétugrott* közöttük a csend”), szokatlan hasonlatok csillannak a szövegben („egy jóra való nő láb úgy úszik el előttünk, mint ópiumszívők előtt az álom”); mondatai sokszor aforizmává sűrűsödnek; egyszer túlterheli őket, hogy görnyednek, roskadoznak a szavaktól, jelentésektől, láztól, szenvedélytől, máskor szinte meztelenre vetkőzteti, s két-három szó póreségével, aszkétikus egyszerűségével, mondatok csontvázával fejezi ki magát. Újabb elbeszéléseinek nyelve még egyszerűbb, közvetlenebb, mondatai karcsúbbak, de nem színtelenek, sőt, tele vannak izgató ritmussal és izgató fordulatokkal.

Az utóbbi időben alkalmunk volt olvasni néhány mai magyar elbeszélő könyvét: Illés prózáját tisztábbnak és tisztultabbnak, magasabbnak, emelkedettebbnek találtuk a többinél. Kötetnek nem egy darabja mint irodalom antológiailag értékű, mint élmény felejthetetlen.

Kis falvak, nagy gondok

Sulhóf József

Egy gyorsfénykép Vajdaságról úgy, ahogyan csak a művelődés váltakozó foltjai mutatják, egyetlen felvétel volna. És egyoldalú. Mint a Giotto előtti kezdetleges festészetből, ebből a képből is hiányozna a *távlat*, festészeti és átvitt értelemben egyaránt. Amellett esetleg csak a fehér és fekete foltokat mutatná, ami az életben nem létezik, és éppen az árnyalások hiányoznának belőle, az a nagy tarkaság, amilyen a va-

lóság az ezeymi vonatkozásban megindult átalakulással, azzal, ami már érzékelhető, de eredményeiben még le nem mérhető. Az irodalomban is művészietlen, silány az a mű, amely kész tanulságokat erőszakol rá az olvasóra, ahelyett, hogy gondolkozásra készítetné és arra, hogy maga lássa, amit meglátni érdemes. A modern festészet lényege is az, hogy megszabadítja az embereket a természet rossz, sokszor gics-

cses kópiájától és magának az élménynek a mélységét adja helyette ajándékba. A modern zene is a lelkek legmélyén kavargó érzéseket és hangulatokat hozza felszínre, már nem fejezi ki a mai ember belső érzékvilágát. Egy pillanatfelvétel is hazug volna hát, ha téli pihenőre vonult parasztszokat, disznótorokat, farsangi lakodalmakat, végtelen havas tájakat és téli álomra húzódtot falvakat örökítene meg.

Talán éppen innen, a legsötétebb foltoktól, a téli álmok mélyére merült kisebb falvakból indulhatnánk el, hogy a művelődés és szórakozás nagy átalakulásának képét ebben a — lehet, hogy elég lassan múltó — pillanatban akarjuk megfesteni. Azon kezdem, hogy ha ezek a kisebb falvak akarnának, akkor sem merülhetnének már a mély álom csendjébe, mert majdnem száz autóbuszvonál szeli át őket, az átrobogó társasgépkocsik (egy kicsit nehézkes szó) napjában többször is felrázzák őket álmukból, az utazás, közlekedés, szállítás, forgalom nemcsak vasútvonalakhoz igazodik, amelyeken még mindig érvényes a régi szabály, hogy az állomások között legalább nyolc kilométer távolságnak kell lenni, hanem a legrövidebb úton járó motoros járművek kötik össze őket egymással a lakott helyeket és ezzel a földrajzi távolságok is csökkentek. Falu és város jóval közelebb került egymáshoz, amiben rádiónak és televíziónak egyre nagyobb szerepe van, de annak a segítségnek még nem elég nagy, amit a város nyújthatna a falunak. A kötelező általános iskola a négy gimnázium, vagy ha így jobban tetszik, az egykori négy polgári szintjére kényeszeríti az újabb nemzedékeket, a szabad piac jövedelme vagy a munkásoknak, alkalmazottaknak nyíló hitel a réginél jóval gazdagabb választékhoz juttatja hozzá az ipari cikkek kis-fogyasztóit, a villamosítás és a falvakba is behatolt neonvilágítás véget vetett az esti korai pihenőrák sivárságának, a ki-mozdíthatatlanságnak, a mozi megfogta a legelzártabb világ lakóinak képzeletvilágát és nagyot lódított rajta, a kerékpáron piacra, földekre járó asszonyok, gépekkel bajlódó férfiak ruházódása nem ragaszkodhat többé a paraszti maradisághoz, a falu és város érintkezésében a fiatalabb nemzedékeket magával ragadta a divat, amely ezúttal nagyon értékes hajtóerő, és az ezernyi egyéb új jelenség, mozzanat olyan anyagi alapot teremtett az újjá alakuló élethez, hogy a falu többé visz-

sza sem találhatna régi önmagához.

Ez persze még csak a kezdet kezdete. Jóval kevesebb az, amit azért tesznek, hogy a lassan ébredező érdeklődést — talán nem is olyan lassan ébredezik, csak nem ragadtuk meg eléggé — egy alaposabb művelődés, kultúrtartalommal telített életmód felé terelje. Mindjárt itt szeretném tisztázni, hogy ma már elengedhetetlennek látom, hogy a kultúra és civilizáció fogalmát különválasszuk, hiszen a mai fokon tökéletes civilizációban élő, a gépesítéssel minden személyi kényelmet megkapó amerikai éppen olyan primitív kultúrátlam, ahogyan a most tudatosodó keleti és déli népek a maguk olykor évezredes, de az ezerévek messzeségében elmaradt kultúrájukkal a primitívség civilizálatlanok. Talán igaz van annak a gondolkodónak, aki azt állítja, hogy ez a kétsíkú, de egyformán veszedelmes primitívség nyomja rá bélyegét a világpolitikára és az új világalakulásra. Mindenesetre a műveltség és a civilizáció látszattműveltsége mellett az igazi kultúra éppen úgy zárt, elkülönült — mai szóval élve — csúcspontműveltségben fejlődik, ahogyan a civilizálódás kezdeteivel vívódó világban. A termelőeszközök fejlődése a civilizációt, a termelékenységet és személyi jólétet tökéletesíti, az alapos műveltség fejlődése viszont elsősorban magától a társadalomtól függ, a tudomány és művészet társadalmi mecenátusától, ott is, ahol a társadalom ezt tudatosan végzi és ott is, ahol a szerteágazó érdekek rendszere még tart; tekintet nélkül arra, hogy ezt a mecenást államnak vagy közönségnek hívják, mind a kettő egyre inkább magának a társadalomnak az igényeit és szükségleteit érvényesíti a kultúra általános terjedésében és kiterelvényesítésében.

Nyilvánvaló, hogy mind a nélkül, amit a falu civilizálódásában eddig elért, s amit méltán neveznek a kezdet kezdetének, a művelődés nem hatolhat mélyebben a tudatba. A modern ruházódás, a régi az-öregapámnak-is-jó-volt-nekem-is-jó rendjéből kilódított életmód, megváltozott táplálkozás, felületessé vált, főként formáságokhoz ragaszkodó vallásosság, a várossal vagy nagyobb faluval való gyakoribb érintkezés, a falusi kirakatok városiasodó képe, a vásárok jelentőségének csökkenése és ezzel a vásári holmi hanyatló szerepe, a bútorozkodás és az, hogy a legtöbb helyen a gyerek már nem kuckóban, földön, rongyhalmazon, hanem ágyban alszik, az állatok megváltozott

szerepe a gazdaságban, a kiküszöbölhetetlen, feltartóztatathatlan, mindenütt jelentkező, olykor csak elenyésző, de egyre nélkülözhetetlenebb gépesedés és az ezer egyéb, amit nem is győzők felsorolni, új irányba terelte a falusi gondolkozást. A kettősség még megmarad, amíg az egymásra ható nemzedékekben a maradiság, régi gondolkozásmód, a városiak iránt való évezredes bizalmatlansága és a tudat alatt lappangva ható hagyományok mellett maga a termelés még mindig ott tart, hogy eredménye az erejükön és képességükön kívül álló viszontagságoktól függ. Minél gyorsabban és teljesebben mentesül a paraszti termelés attól, hogy a termelőnek állandó rettegésben kelljen élnie, annál gyorsabban szabadul meg babonás tudatalatti sejtelméitől és tudatos félelméitől. Az egészségügyi feltételek még nem változtak olyan mértékben, hogy kellően csökkenthessék az ezzel összefüggő félelmeket és babonás megérzéseket. A civilizálódástól függ tehát a művelődés, alapjaiban és a szórakozáson keresztül egyaránt.

De a további lépésre maga a falu képtelen lesz. Először azért, mert azok, akik az élen állnak, ugyanabból a környezetből származnak és ha gyorsabban és alaposabban meg is szabadultak bizonyos viszahúzó lelki mozzanatoktól, a műveltség komoly fokára, már a civilizációs eszközök hiánya miatt sem juthattak el. Másrészt a falusi értelmiség, noha ez ma már a legkisebb faluban is eléggé számottevő Vajdaságban, sokszor meglegedik a maga zárt, hivatalos munkakörével. A falusi kultúrkörök mindenütt azt panaszolják, hogy csak a tanerők fejtenek ki valamilyen tevékenységet a falu művelődésére, a mérnökök, orvosok, mások, akiket a hivataluk nem kényszeríthet erre, semmiben sem vesznek részt. Segítséget csak a városok, vagy a járási központok nyújthatnak, ha nyújthatnak. És itt bukkan fel egy kérdés, amely még sokára jut el odáig, hogy kedvező feleletet adhassunk rá. A kérdés pedig az, hogy mit kap az a nyolc osztályt elvégzett fiatalság, amelyben elindították az érdeklődés folyamatát, de abban a pillanatban majdnem teljesen magára, kocsmákra, szülői zárt körre hagyták, amint kilépett az iskolából. Mert a folyamat csak részben értelmi. Nagyrészt érzelmi, kevésbé tudatos, tehát nemcsak értelemre, hanem érzelmekre ható eszközök is kellenének, hogy a megindult folyamat ne lankadjon és vesszen el. Az pedig általában egész

kultúréletünk nagy baja, hogy az érzelmi hatóeszközöket nem is kerestük, nem is használjuk és nem is vesszük figyelembe.

(Ideje lenne, hogy gondolkozzunk rajta, mit jelentene egy faluban, ha összejöveteleken retorikát, szónoklást tanult emberek szólalnának fel; temetésen meleg emberi szavakat mondanának az alig ezer szóból álló, szükszótárú, hűvös frazeológia, szinte halottgyalázóan dadogó búcsúztatók helyett; házasságkötéskor a száraz törvényszöveg helyett vagy mellett néhány biztató, kedves, szívekbe hatoló mondattal szereznének örömet a fiataloknak; egyáltalán, ha az emberek legérzékenyebb vagy leginkább befogadóképes pillanataiban odaillő és érzésekből fakadó szavakat mondanának nekik a hűvös, józan, 'többnyire készen átvett mondatok helyett!')

Bizony, a falu lélektanával eddig nem igen bíbelődtünk és még csodálkozunk, hogy a művelődés milyen nehezen jut előre. Csodálkozunk, hogy a könyvtáraknak alig jut szerep a falu művelődésében, holott a magyarázat egyszerű: nincs pénz. Ha egyik-másik kisebb faluban érdeklődnek is a könyvek iránt, ami volt, mind elolvasták, újat 119 könyvtár 1958-ban egyet sem, a többi átlag 80—90 könyvet vett, előtte pedig évekig egyáltalán nem újította állományát. Majdnem harminc közkönyvtár magánháiban van, köztük jónéhány magánlakásban. A kölcsöndíjak arra sem elegendők, hogy a szakadozó könyveket beköttessek, arról nem is szólva, hogy fűtésre nagyobb könyvtáraknak sem jut pénz. Vagy: csodálkozunk, hogy a kultúrothonokban minden van, csak kultúra nincs. A kisebb falvakban minden kulturális tevékenységnek a szövetkezeti otthonban kellene lebonyolódnia. Csakhogy a szövetkezetnek jobban kifizetődik, ha mozit tart fent, ami azután azzal jár, hogy ha népegyetemi előadást vagy műkedvelő színi előadást akarnak rendezni, meg kell fizetni az elmaradt mozielőadás bevételét (néha tetézve). A népegyetemek ismeretterjesztő előadásait azután kisebb, szűkebb helyiségben, úgy rendezik meg, hogy minél kevesebbe kerüljön, tehát sem filmmel, sem egyébbel nem színesítik, nem teszik szemléletessé. A műkedvelő színjátszók pedig, ha nagyon elszántak és szembeszállnak a nagy költséggel, olyan sekélyes színdarabokat, többnyire népszínműveket adnak elő, amelyekkel biztosan megkeresik a tetemes költségeket. Úgy alkalmazkodnak a falu régi elmaradt ízlés-

séhez, hogy az semmivel sem vízsi előbbre a falut, nem nevel közönséget akár egy nagyon kis fejlődés felé sem, csak szórakoztatja az idősebb nemzedékeket. És akkor — elcsodálkozunk, hogy a fiatalabb nemzedék ebbe a műkedvelő színjátékba nem akar bekapcsolódni.

Különben a szövetkezeti otthonok vagy ötven, főként kisebb faluban, egyelőre el sem jutottak oda, hogy a kultúra otthonaivá válhassanak. A százhatvanhat új otthon közül ötven befejezetlen. Néhánymillió dinár kellene egyhez-egyhez, de inkább hagyják pusztulni a már elköltött negyvenhatvan milliót, semhogy ezt a terhet vállalják, hogy a berendezés költségeiről ne is beszéljünk. Hol van itt lehetőség arra, hogy munkásegyletem működjön, vagy a munkásegyletek módszerét követve a népegyletek rendszeres, sorozatos előadásokat rendezzenek? Hogyan fejlődjön ki itt valamiféle klub-élet, ifjúsági katedra, olvasóköri? Hol szórakozzon a fiatalság, hol rendezze táncmulatságait, kedves, vidám összejöveteleit, amiből a későbbi klub-élet kialakulhatna? Mindez a kocsmákra marad. Az élelmes kocsmárosok — pausál-bérlők — néhol már televíziós készüléket is felállítottak. Kocsmájukban rendezik a mulatságokat is, és mivel előírják a fogyasztás kötelező összegét, bizony a fiatalságot kizárják ebből a mulatságból. Hiszen segítséget sem a szövetkezet, sem a község nem ad. Jónéhány olyan falu van, mely költségvetésében százezer dinárt biztosított a futball-klubnak, de egyetlen parát sem akár a Partizán testnevelési egyesületnek, akár a kultúrkörnek. Akad falu, ahol a kocsmák sokszáz- ezres tiszta jövedelmét lekötötték a labdarúgás támogatására, viszont kultúregyesületre, könyvtárra, testnevelésre és egyéb kulturális célokra összesen tízezer dinárt fordítanak, sőt a szövetkezet is hatvanezer dinárral támogatja a labdarúgást, ezt pedig abból a terembérből szedi be, amit a műkedvelő színjátszók fizetnek az év folyamán, ha előadásokat rendeznek. Senkinek sem jut eszébe, hogy a futball támogatása ellen szóljon, olyan tömegszórakozás ez, amelytől senki sem akarja megfosztani azokat, akik örömeiket lelik benne. De

a test és szellem egyéb nevelése, edzése, fejlesztése megérdemelne legalább annyi pénzt, amennyit arra a különös sportra fordítanak, amelyben huszonkét ember szaladgál, tízezer pedig ül és nézi.

Ahogy a szórakozás, a kultúrelét egy része a kocsmákban összpontosul, a zenei élet is lassanként teljesen a kocsmákra szorítkozik. A dalárdák, zenekarok nem tudnak megbirkózni a téli hideggel, a próbatermek hiányával, a fűtetlen helyiségek torok- és ujjdermesztő fagyával és a közönnnyel, amellyel rájuk tekintenek azok, akiknek fel kellene karolniok őket. Így azután a kocsmái muzsika az egyetlen zene — az otthoni rádión kívül —, amiben a kisebb falvakban az embereknek részük van. A kocsmáros persze keresni akar, azt nézi, hogy minél olcsóbb zenészeket és énekesnőt kapjon. Akkor aztán jön a járasi vezető és rendet teremt. Úgy, ahogyan a dolgokat megértette. Az egyik azzal dicsekedett, hogy tizenégy kocsmára helyett már csak négy van járása kis falvaiban, azokban sincs többé énekesnő, hanem — énekes lép fel. Azt, hogy milyen műsorral, nem tudta. Talán azt sem, hogy nem valami jó szolgálatot tett sem a zenének, sem a jóízlésnek, sem a kultúrának. Mert attól, hogy a kocsmákat megszüntette és helyükbe nem létesített semmit, vagy attól, hogy a kétes művészetű énekesnő helyett ugyanolyan kétes művészi képességű férfit szerepeltet, nem válik kulturáltabbá a falusiak szórakozása.

Annyit mindenesetre elárul egy ilyen pillanatfelvétel is a vajdasági kisfalvakról, hogy végeszakadt annak az időnek, amikor a falu téli képében csak a disznótorok, farsangi lakodalmak jelentétek villanást és ezeken kívül falu és lakói téli álmukat aludták. A hőmezők, a végtelen havas tájak csak a falusi utcákig terjednek, ott bent már letaposottak a járdák, mozog, él, mozgolódik a falu. Ahogy a földrajzi távolság csökken, úgy élénkül a város és falu közötti kapcsolat és csökken a kultúra földrajzi távolsága is. De arra még várni kell — és nem összetett kezekkel! —, hogy elmerenghessünk és Villon szavait idézhessük: „Hová, háová lett a talyai hó!”

Fantasztiikum a korszerű tudományban

R. M.

A geofizikai év végén érdekes volt végignézni Walt Disney-nek Verne Gyula regénye alapján készült filmjét Nemo kapitányról, aki húszezer mérföldet tett meg a tenger alatt. A színes szélesfilmre vett filmtrükkök és hatásos jelenetek, a kipróbált, erőteljes színészi alakítás, a kalandos történet ügyesen szőtt szálai, a színpompás tarka felvételek, a bennszülöttek dobjai, a tenger-alatti tájak és sikerült ötletek alkalmat adtak, hogy a mai néző képzeletének minden megerőltetése nélkül szórakozzék és két óra hosszat kissé izguljon is. Jóval nagyobb képzelőerőre lenne szükség, ha valaki azt próbálná elképzelni, hogy mit jelentett száz esztendővel ezelőtt az „óceán szörnyéről” — a Nautilus tengeralattjáróról írt mese, mit jelentett akkor, amikor Verne Gyula ezt és többi művét megírta. Mert a Nautilus ma már járja a tengereket — nemrég hajózott el az Északi-sark alatt — és alig különbözik Verne Nautilusától. Orgonája ugyan nincs az amerikai tengeralattjárónak, viszont van mozija, ezt lám még Verne sem látta előre. Ami a zenét illeti, könnyebb orgonalemezeket vinni, és az amerikai Nautiluson bizonyára vannak is kítűnő lemezek Bach orgonafűgáival, elsőrendű előadásban, ha ugyan legénységének tagjai között akad, aki még szereti az orgonát. Ez sajnos egyáltalában nem biztos.

Valóban érdekes ma, a geofizikai év végén, amikor a szputnyikok már nem keltenek szenzációt és megnyílt az út a világűr felé, tisztelettel megemlékezni Verne Gyuláról, de ugyanolyan érdekes megállapítani azt a furcsa igazságot, hogy — legalább is képzeletüket tekintve — a tudósok ma messze felülmúlták az írókat. A tudományos igazságokat és elméleteket végighallgatni, ma nagyobb „verneiáda”, mint a „science fiction” legmerészebb őseinek művei. Az emberiség lassacskán hozzászokik az olyan új fogalmakhoz, amilyen például a kozmikus sebesség. Ciolkovski orosz matematikus három asztronautikai sebességet állapított meg. Ha a Földről — a Föld

felszínével párhuzamosan — kilőtt test másodpercenként 8 kilométeres sebességet ér el, majdnem körpályán kezd keringeni a Föld körül. A kezdeti sebesség növelésével a körpálya mindinkább ellipszissé változik. Ha a test eléri a második asztronautikus sebességet — másodpercenként 11,2 kilométert —, az ellipszis már nem zárul be a Föld körül, hanem parabolyszerű görbévé alakul, és a test ezt a görbét követve a világűr felé törekszik, de a Nap óriási erejénél fogva megmarad a naprendszerben és pályája fokozatosan napköri körre vagy ellipszisére változik. Elméletileg csak a másodpercenként 16,8, vagyis óránként 60 480 kilométeres harmadik asztronautikai sebesség elérése után sikerül a testnek elhagyni naprendszerünket és kirepülni a világűrbe. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy milyen gyorsan fejlődnek a rakéták: egy évvel az első elérése után a szovjet tudósok már a második kozmikus sebességet is túlszárnyalták.

Mint Sängér professzor a Der Spiegel című ismert német politikai folyóiratnak adott nyilatkozatában mondta, naprendszerünk meghódítása elméletben már most lehetséges, csak a műszaki kérdéseket kell megoldani. Dr. Eugen Sängér német mérnök-professzor 1905-ben született és 1933-ban jelent meg első műve a rakétákról. Ő alkotta meg a háború alatt az első német léglökéses repülőgépet és az interkontinentális rakéták tervén dolgozott, amelyekkel Hitler New Yorkot akarta bombázni. Ő jutott el elsőnek a fotonrakéták elméletére, és ő indítványozta azt a módot a testeknek a világútból a légkörbe való visszahozására, amelyet az amerikaiak szándékoznak alkalmazni, nevezetesen azt, hogy a test úgy viselkedjék, mint a vízre hajított kő, amely többször elpattan a víz felszínéről mielőtt elmerül. (A világútból való visszatérés problémája eddig gyakorlatban megoldatlan.)

Sängér — aki tehát kiemelkedő tudós és nem fantaszta író — a következő fejlődést jósolja: 1965 és 1970 között az

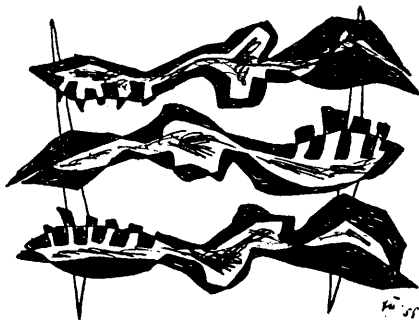
ember a Hold talajára lép. 1970-ben már világűrállomások keringenek a Föld körül. 1980 táján egyszerű polgárok is ellátogathatnak ezekre a keringő világűrállomásokra. 1980 körül rakéták indulnak emberekkel a világűrállomásokról naprendszerünk távolabbi bolygói felé, óránként százezer-egymillió kilométeres sebességgel (óránként egymillió kilométer annyit jelent, mint hússzor megkerülni a Földet egy óra alatt). Sängner várakozása szerint 2000 táján gyakorlatilag felhasználják a fotonrakétát, amely megközelíti a fény sebességét, azaz a másodpercenként 300.000, óránként egy milliárd nyolcvanmillió kilométeres sebességet.

Csak ennek a sebességnek elérésével kezdődik az igazán fantasztikus. A Proxima Centauri, a hozzánk legközelebb eső csillag négy és fél fényévnire van a Földtől. Ha ezt a távolságot kilométerekben akarjuk kifejezni, egy négyest és utána tizenhárom nullást kell írunk. Csakhogy vannak ennél jóval távolabb eső csillagok is. Ebben az a legérdekeesebb, hogy a távoli csillagokra való repüléstől az az eredmény várható, amit Einstein megjósolt, hogy amíg a világűrhajóban lévő emberek fölött csak néhány év jár el, a Földön nemcsak évszázadok, hanem évezredek múlnak el. Az emberiségnek akkor — mondja Sängner — új fogalmakat kell megszoknia a térről és az időről, olyan fogalmakat, amelyek a tudósok számára már ma is valóság. Egyébként — mondja — a középkori ember számára éppen ennyire felfoghatatlan volt, hogy a Föld gömbölyű és nem pedig lapos. Képtelenek voltak felfogni, hogy a földgömb ellen-

kező felén az emberek „lábukkal felfelé és fejükkel lefelé, a világűrbe függve járnak-kelnek”. Az emberiség azonban megszokta ezeket a tényeket, más tényeket is meg fog tehát szokni. Természetesen egyelőre senki sem mondhat semmit arról, hogy mi található naprendszerünkön kívül, sem arról, hogy más napoknak vannak-e olyan bolygói, amelyen fejlett élet lehetséges, mert egyáltalán semmi adatunk sincs erre vonatkozólag. A valószínűség elmélet alapján azonban semmi okunk sincs hinni, hogy a világűr sok milliárd naprendszerében a mi Földünk az egyetlen bolygó, amelyen megvannak az általunk elképzelhető és felfogható élethez szükséges feltételek.

Arról, hogy van-e mindennek értelme, Sängner professzor nem akart vitatkozni. Csak azt mondta, hogy az őseMBER ugyanígy viszonyult a kovakőhöz. Ha azt kérdezte volna, hogy van-e értelme más-mivel próbálkozni, az emberiség kétségtelenül semmit sem haladt volna.

Ha azonban elképzeljük, hogy az a pilóta, aki valamely távoli naprendszerbe repül, visszatér a Földre, ahol időközben több évezred telt el — furcsa kérdés vetődik fel. Értelmi fokát tekintve ugyanúgy viszonyul majd a Földön ért emberiséghez, ahogyan a neandervölgyi ember viszonyulna a maihoz — tehát mi okosat is mondhatna? Ha a neandervölgyi ember a maga korában ilyen messzire repült volna és ma visszatérne, bizonyára azzal dicsekedne, hogy ott balta és lándzsahegy készítéséhez szerfölött alkalmas kovács és más követ talált — ez pedig vajmi kevésbé érdekelné bennünket.

Az elembertelenedés ellen

Burány Nándor

THEODOR STORM: A VIHAR- LOVAS, SZÉPIRODALMI KÖNYV- KIADÓ, BUDAPEST, 1958

Theodor Storm Gottfried Kellerrel együtt a német realista próza legmagvasabb alkotóművészei közé tartozik. Kellert főleg Zöld Henrik című regénye, Stormot inkább novellái teszik nevezetessé. A Szépirodalmi kiadó egy kis kötetben két Storm-novellával ismertet meg bennünket.

Mindkét kötetbe foglalt novella az Északi-tenger partjára, a viharosan zúgó, tajtékzó északra visz el bennünket. Az író ezt a tájat ismerte legjobban, de a habzó, tomboló, sosem nyugvó tenger egyúttal kitűnő háttér is annak a szenvedélyekkel, elbukásokkal és újra feltörésekkel teli életnek, amelyet novelláiban leír.

A német polgárság eseményekben gazdag fellendülési időszaka elevenedik meg előttünk novelláit olvasva. A fejlődési lehetőségek mind nagyobbak lesznek, a tenger hatalmas kereseti lehetőségeket nyújt a partlakóknak és a kalandos, kereskedő szellemű Hauke Haienek, Hans Kirchek nem tudnak a vagyon és a pénz csábító hatalma előtt megállni.

A viharlovas című elbeszélésben a főhős Hauke Haien gátmester lesz. A szokástól eltérően, ő nem vagyonával, kiváltságokkal éri el ezt a tisztséget, hanem elsősorban eszével, rátermettségével. Becsületesen meg is akar állni ezen a helyen. Küzdés az egész élete; küzd az emberek maradiságával és küzd a tengerrel: újabb termő területeket hódít el tőle.

Mindez újabb vagyongyarapodást jelent neki, és most mikor az újabb harcolnak nekivág, már nemcsak becsületét akarja megvédeni és rátermettségét bizonyítani, hanem elsősorban újabb földet akar szerezni magának.

Nem ismer leküzdhetetlen akadályt. Minden szempontot félretesz: csak az a fontos, hogy győzzön a küzdelemben. Ennek a célnak szolgálatába állítja családi életét is. Magában, ebben a túlhajszolt küzdelemben keresi a boldogságot.

Storm remekül meglátta az emberi élet belső ellentmondásait, amik a polgárság megerősödésével mindinkább kiéleződtek és elfajultak. A viharlovas főhősének tragédiája pompásan bizonyítja, hogy milyen kiúttalan zsákutcába jutnak az ilyen belső egyensúlyukat elvesztett emberi sorsok. Hauke Haien szem elől tévesztette az élet egészét, nem a nagy harmóniában kereste a boldogságot, inkább félredobta azt, hogy kielégíthesse egy nagy szenvedélyét. Csak tragédiával fejezhette be életét.

A kötet másik novellája a Heinz, a matróz. Az írói mondanivaló itt is hasonló. Hans Kirch, a vén hajós nagy tengerjáró hajót szeretne magának, különös megtisztelő helyet a templomban, helyet fiának a magisztrátus kollégiumában. Életre szól ez a vágya, mindent erre tesz föl. Kiskorától úgy neveli fiát, hogy az új szerepre készítse elő.

Ő is arra a sorsra jut, mint az előbbi novella főhőse. Nem fia boldogságát nézi, csak saját céljainak megvalósulását. Ez a túlzás torzítja el, őli meg életét, boldogságát.

Storm egész életművét a polgárság e fejlődési korszakának ábrázolása tölti ki. Egy másik novellájában, a Bulemán-házban a főszereplő teljesen kiszakad az emberek közül. Egész életében csak a pénzt gyűjtögeti és oda is záródik be kincsei közé, hogy utána sóvárogva nézzen le önmaga alkotta börtönéből az emberekre. Persze, nincs vissza út.

Storm még nem undorodott meg a polgárságtól, sajnálattal, együttérzéssel fordul elbukó szereplői felé. A megrázó erő és mély tragikum, amivel könnyörtelen bukásukat megírta néha a nagy görög drámákra, néha a mai novellákra emlékeztet. Az emberi élet örökös problémáit a korabeli polgári társadalom embereinek sajátos világában mutatta be.

A történet, az emberi sors, amit leír, nem marad meg önmagában, csak egy esetenek, hanem minden idők emberének örökérvényű emberi igazságokat sugároz. Ezek az igazságok teszik ma is időszerűvé a múlt századbéli német realizmus e kiváló alkotójának novelláit.

A halászélet balladája

Gellér Tibor

BLASCO IBANEZ: MÁJUSVIRÁG, EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1958

Vegyes érzésekkel vettem kezembe Blasco Ibanez regényét, a Májusvirágot. Idegenkedtem tőle, mert nem ismertem. Úgy érzem, hogy irodalomtörténet-tanításunk adós maradt ismertetésével, s folyóiratunk és lapjaink irodalmi hasábjai is valahogy megfeledeztek Blasco Ibanezről, a spanyol irodalom egyik legnagyobb, legmarkánsabb alakjáról. A nagy írónak huszonegynéhány regénye, több ezer cikke és röpirata, „Az első világháború története”, sem műfordítói munkássága nem keltett nálunk nagyobb visszhangot. Pedig megérdemelné a népszerűsítést, hiszen csupán köztársasági szeleme miatt hallgatták el regényeit.

Nem tartom magam illetékesnek, hogy egész életművéről szóljak, s értékelést adjak munkásságáról, hiszen legjelentősebb regényeit, A székesegyház árnyékában, A csorda, Az apokalipszis négy lovasa, A kunyhó, A nád és iszap — nem ismerem, csak egy regényéről szólhatok; a Májusvirágról. Ez a regénye most került el hozzánk magyar fordításban és felkeltette az érdeklődést Blasco Ibanez iránt.

Csak távolról ismerjük Spanyolországot, s inkább politikai, társadalmi har-

nemzedékek. Mert a tenger itt nem elvonatkoztatott lírai alany, hanem megismerésért, életért vívott ádáz küzdelmek színtere.

Blasco Ibaneznek a Májusvirághoz írt előszavából idézek: „Ahogy a tengerparton bolyongva regényemet gondolatban előkészítettem, gyakran találkoztam egy fiatal festővel — csak őt esztendővel volt nálam idősebb. A festő teljes napfényrel dolgozott, és varázslatosan adta vissza vásznaiban a fény aranylását, a levegő láthatatlan színét, a Földközi-tenger remegő kékségét, a vitorlák átlátszó, de ugyanakkor mégis határozott fehérségét és a nagy ökrök szőke, húsos testét, ahogy a hullámokat méltóságteljesen szelve, vontatták a bárkákat...

A művészetben a realizmus híve volt, és irtózott az iskolákban tanult festészetétől. Egyedüli mesterének a valenciai tengert tartotta, áhítattal csodálta únuöklő fényességét.

Ugyanaz a modell lebegett szemünk előtt, együtt dolgoztunk, ő a vásznain, én meg a regényemen.”

Blasco Ibanez is irtózott az iskolákban tanult irodalomtól. Ebben a regényében minden kétséget kizáróan megmutatta realizmusát. A valenciai tengert és a partján élő kisemberek életét vallja mesterének. Csak az áhítatos csodálat hiányzik a Májusvirágból, a modell ugyanaz.

cairól tudunk. Népének életéről, vágyairól, mentalitásáról Frederico Garcia Lorca lírája zengett. A Májusvirággal új színt, új ízt kaptunk a spanyol népről, a kis halászvárosok életéről, embereiről. Prózában. Hitelesen, realiztikusan, első kézből. Nem világutazók áporodott feljegyzéseiből ismerjük meg, hanem egy olyan regényből, melynek írója népe életét élte.

Blasco Ibanez egy kis valenciai halásztelepre vezeti el az olvasót. Megrázó, drámai képet fest az életszere-
tetről, az életért vívott harcról, az elcsigázott emberekről, érzékiségükről, szokásaikról és a tengerről. A tenger-ről, mellyel élethalálharcot vívnak a tán elvesszen: új vitorlása, a „Májusvirág” elsüllyed a tengeren, ugyanúgy összetörök a szirteken, mint a többi halászbárka. Ott látjuk ennek a nyomorgó életnek többi mellékszövegét is. A forró spanyol vér, az érzékiség hajtja, úzi az embereket, fellobbantja még a testvérek között is a gyűlölet lángját, amely egyébként is ott lapul minden családban. A gyűlölet alapja itt is gazdasági, a felfelé ívelés vagy a lemaradottság érzete. Egy másik mellékszöveg a bigott vallásosság, mely rányomja bélyegét az emberekre, ránehezedik a lelkiükre, békétűrésre, igavonásra, meg-alázkodásra nevelve őket.

Regényével balladát írt, a halászéle-
tballadáját.

Rabul ejti az olvasót a valenciai halászteleplülés leírása, a szegénység, a nyomor, az elesettség rajza, a halbűzös légkör festése. A hajnal leírásával kezdi regényét az író, és a kordék csikorgásával, a rongyos, piszkos, bűzös halas-asszonyok sápirozásával, veszekedésével adja meg az alaptónust. Ez a tónus, ez a légkör vonul végig az egész regényen. Főhősei menekülnének ebből a légkör-ből, ebből az életformából, de ha valamelyiknek sikerül is felülemelkednie, az is elhull, elvész a harcban. Retor, a regény főhőse is csak azért emelkedik felül a nyomoron, hogy az-

A regényben nagy szerepe van a tengerrel való ádáz és egyenlőtlen küzdelemnek is. Az író szinte megszemélyesíti a tengert, emberei folyton harcban állnak ezzel az elemi erővel. És a parton a gyászkezdős asszonyok sora. Sírás, jajveszékélés, könnyes zsebkezdők. Síró-rívó árvák. De ez az életük; a visszavárás, a temetés. A férfiak vágya pedig a kék messzeség, a csalogató remény, illúziók. És ez a kék messzeség a temetőjük.

Ezért jelentett Blasco Ibanez regénye újat, frissességet, új színt és újabb felfedezést számomra.

GLADKOV

FEUCHTWANGER

BECHER

Hármas gyásza van a világirodalomnak, rövid időközökben egymás után meghalt Fjodor Gladkov szovjet író, Lion Feuchtwanger Amerikába emigrált német író és Johannes R. Becher kelet-német költő.

Fjodor Gladkov a Szarátov kormányzóságban született 1883-ban. Egy urali szegényparaszt kunyhójából indult el, és emelkedett a világhír magaslatára. Nehéz, nélkülözésekkel telt gyermekora és ifjúsága volt. 1905-ben mint forradalmárt letartóztatták, és Szibériába száműzték. Csatlakozott a bolsevistákhoz, részt vett harcaikban, és a forradalmi irodalom egyik legszármottevőbb művelője lett. Több regényt írt, ezek közül világhírt a Cement című könyve szerzett neki. Az 1925-ben megjelent regény lelkes, de realista leírása a forradalmi országépítés élményének, nem hiányoznak belőle azonban a forradalmi átalakulás nehézségei, a mindennapok lehangoló eseményeinek sötét képei sem. A Cement egy válságos korszak, az átmeneti idők hiteles irodalmi dokumentuma. Később a szatíra felé hajlott. A szovjet országépítést megörökítő irodalmi alkotások között előkelő helyet foglal el Energia című regénye. A háború alatt írta meg az Eskü-t, s négy kötetre tervezett ciklusának első három könyvét. A negyedik kötetet dolgozott, amikor utolérte a halál.

Feuchtwanger Münchenben született régi zsidó kereskedő családból. 1938-ban menekülnie kellett Németországból. Könyveit máglyára vetették, vagyonát elkobozták. Először Franciaországban, majd Moszkvában élt, végül Kaliforniában telepedett meg. A szilárd támaszt nyújtó anyanyelvi közösség és hazai kultúrlétkör fojtogató hiányát konok kemény munkával pótolta. Történelmi regényeket írt. Jól megszerkesztett, nagyszerű, de nem egyszer mulandóértékű írások kerültek ki keze alól. Grete Weiskopf, a kelet-németországi Sonntag című irodalmi lap januári számában leírja Feuchtwanger életének utolsó esztendeit. Az emigráns író gondtalan bőségben, sőt fényűzéstől övezve élt Kaliforniában, Santa Monicában. Vad, szinte elkeseredett szenvedéllyel dolgozott — harmincöt év alatt tizenhat regényt írt. Rengeteg adatot halmozott föl. Előbb vázlatokat, majd részletes tervekét készített, egy-egy alakjáról külön jellem-nyilvántartást vezetett más és más színű papíron, hogy könnyebben tájékozódhasson az adatok útvesztőjében. Tavaly, hetvenöt éves korában három történelmi és egy társadalmi regény vázlatán dolgozott, s meg

volt győződve róla, hogy munkáját be is fejezi, mert környezé-
tével együtt mélyen hitt abban, hogy megéri a pátriárkák korát.

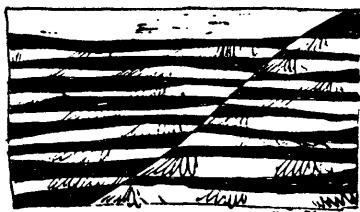
Johannes Becher hatvanhét éves korában távozott az élők
sorából. A kelet-német köztársaság kultuszminisztere volt. Sirjánál
mondott gyászbeszédében Walter Ulbricht Bechert a legna-
gyobb német költők élcsapatába sorolta, azok közé, akik egyes
szellemi leszármazottjai Goethenek. Egy szokatlan életút patetikus
csengésű utolsó akkordja volt ez a halotti beszéd, egy kezdetben
mimózaérkenységű, később pedig a kelet-német himnusz sablo-
nosan fenséges sorait megíró költő hivatalos méltatása. Becher
gazdag család gyermeke volt, vagyonáról azonban lemondott, s
csatlakozott a baloldali német irodalmi áramlatokhoz. Hosszabb időt
töltött a Szovjetszövetségben. Az átmeneti korszak költőjének val-
lotta magát, az új költészet úttörőjének, akinek legfőbb feladata,
hogyan előkészítse a társadalmi változásokat.

A JUGOSZLÁV HÁBORÚS MŰVÉSZET ANTOLOGIÁJA

Az *Invalidski list*, a Jugoszláv Hadirokkant Szövetség lapja
díszkiadásban, „A népfőlszabadító háború a jugoszláv képzőmű-
vészek alkotásaiban” címen 97 művész 283 reprodukcióját jelen-
tette meg. A nagyformátumú, színes mélynyomással készült mű-
vészi antológia előszavát Aleksandar Ranković írta. A bevezető
után a kötetben szereplő művészek életrajzi adatai, majd a repro-
dukciók következnek.

Az első és az utolsó kép Antun Augustinčić szobrait ábrázolja:
Tito marsall alakját és a szabadság allegóriáját. E két kép között
főlsorakozó reprodukciók mozaikjából az 1941 és 1945 között eltelt
nagy korszak eseményei bontakoznak ki. A két évszám határ-
mezsgyéi között történtek — a megszállók szörnyetei, fölégetett
falvak, sebesültek, tífuszosok, gránátosok, hírvivők, partizán-
menetek, rohamok, a Sutjeska és a Neretva, gyűjtőtáborok, égő
házak — minden, ami hathatott és hatott a művész érzékszere-
veire, megtalálható ebben a könyvben. Minden reprodukált kép
vagy szobor egy-egy élmény nyomán keletkezett képzettársítás
művészi kivetítődése.

Szerencsés, célravezető és dicséretreméltó elgondolás volt a
háború drámai légkörében született alkotások legjobbjait egy
műben összefogni, s így elmondani velük egy hősi korszak nagy
igazságait, együttes emlékművé avatni a sok művész alkotását.

KÖLTÖZNEK A KELETNÉMET ÍRÓK

„A művészet a szénért” — ez volt a jelszava a Lauchenberg keletnémet városban nemrégiben megtartott értekezletnek, amelyet azzal a céllal hívtak össze, hogy közelebbvigyék a kultúr-munkásokat, elsősorban az írókat a „közvetlen széntermelőkhöz”. A megbeszélésen a Keletnémet Írószövetség 35 tagján kívül a kultúrélet „vezérférfiai”, irodalomtörténészek, kritikusok, könyvtárosok és újságírók vettek részt. A keletnémetországi Berliner Zeitung „Nincs többé elefántcsonttorony” címen többek között így ír az értekezletről: „Sajnos, meg kell állapítanunk, hogy ezeken a konferenciákon mindig ugyanazokat a személyeket látjuk viszont, a legtöbben azonban távolmaradnak. Azt sem lehet elhallgatni, hogy a szakszervezetek és az ifjúság támogatása sem volt teljes mértékű. A bajok nagy része innen ered. Hogyan magyarázhatnánk meg egyébként azt a szomorú jelenséget, hogy például a lauchhammeri irodalmi esten, amelyen 17 író lépett föl, a kultúrotthon vezetőjét és a vállalat képviselőjét is beszámítva, mindössze öt dolgozó jelent meg?”

A múlt évben Schwerinben összehívott írógyűlésen több író és költő kötelezettséget vállalt, hogy átköltözik azokba a központokba, ahol a Német Demokratikus Köztársaság szocialista jövőjét építik” — írja a továbbiak során a Berliner Zeitung, és felsorolja azoknak az íróknak a nevét, akik már a szóbanforgó helységeken laknak. A költözést halogató írók listája azonban hosszabb, tekintet nélkül arra a tréfás fenyegetésre, hogy ha továbbra is távolmaradnak a termelési központoktól, maguk a bányászok foglalkoznak majd irodalommal.

A JKP NEGYVENEDIK ÉVFORDULÓJA A SZLOVÉN KÖNYVKIADÓK TERVEINEK TÜKRÉBEN

A szlovén könyvkiadóvállalatok rendkívül gazdag kiadó tevékenységgel ünneplik meg a Jugoszláv Kommunista Párt negyvenedik évfordulóját. Terveik zömét a forradalmi irodalom számottevő művei alkotják.

A Cankarjeva Založba hét könyvet jelentet meg az év folyamán. Kiadják Marx Tókéjének első kötetét, Josip Broz Tito háború előtti műveit, a JKP történelmének kézikönyvét, a JKP történelmét és a szlovén népfőlszabadító háború krónikáját. Az említetteken kívül megjelentetik Tito elnök új életrajzát és Moša Pijade életrajzát.

A Mladinska Knjiga ünnepi terve kilenc könyvet tartalmaz. Kiadják Krleža „Petrica Kerempuh balladái” című írását és a szlovén szociális és forradalmi költészet antológiáját. Új kiadásban jelentetik meg France Bevknek Titoról írt könyvét, s a beográni Dečja knjiga és a zágreni Mladost kiadóvállalatokkal együttesen és egy időben Olga Skakovac „Találkozások a marsallal” című írását. August Cesarec „Spanyolországi találkozások” és Prežihov Voranc „Május elseje” című munkái szerepelnek még a Mladinska knjiga tervében.

A Borec nevű vállalat négy könyvet ad ki a forradalmi harcokról, s az idén jelenteti meg Bizonyítékok című sorozatának első könyveit, amelyekben a háború és a megszállás nevezetes eseményeinek ad okiratokkal támogatott leírást.

1 800 KÖTET KÖNYVBEN TESZIK KÖZZÉ A NEMZETKÖZI GEOFIZIKAI ÉV EREDMÉNYEIT

1958 december 31-én éjfélkor fejeződött be a nemzetközi geofizikai év, az emberiségnek a történelem folyamán egyedülálló, közös akciója. A geofizikai év 1957 július 1-én kezdődött, és e másfél esztendő alatt mind az öt világrész tudósai közös erővel láttak hozzá, hogy új ismereteket szerezzenek Földünkéről, az atmoszféráról és a ionoszféráról, a tengerek mélységének világáról, s minél alaposabban földerítsék Észak és Dél titkát. Száz meg száz-ezer adatot hordtak össze, megfigyelések, tapasztalatok, eredmények gyűltek garmadába.

E nagy nemzetközi vállalkozás végleges eredményéről még korai volna beszélni, az eddigi munka úgyszólván kizárólag adatgyűjtésre korlátozódott. Tanulmányozásuk, rendezésük hosszú időt igényel. Bizonyos eredmények azonban már ma nyilvánvalók, máris kétségtelen, hogy az emberiség nagy lépésekkel haladt előre a világűr meghódításának útján, s a Föld légköréről meg a ionoszféráról szerzett új ismeretek már magukban véve is nagy sikert jelentenek.

A nagy munkából hazánk is kivette a maga részét. A jugoszláv tudósok hazai készítményű műszereikkel tanulmányozták az ionoszférát, figyelemmel kísérték a földmágnesség jelenségeit, és megfigyelték a kivételesen hazánkban is észlelhető északi fényt. Újszerű meteorológiai vizsgálatokat végeztek, együttműködve a nemzetközi akcióban részvevő tudósokkal.

A nemzetközi geofizikai év alatt az egész világon összegyűjtött tudományos adatokat könyvalakban is kiadják. A mai helyzet szerint a nagy kutatómunka eredményei 1800, egyenként ötszáz oldalas kötetet töltenek meg. A jugoszláv tudósok kutatómunkáját egybefoglaló, rendezett adatok megjelentetésére legalább tíz kötetre lesz szükség. Ez a tény világosan beszél arról, hogy tudósaink nem csekély munkát végeztek.

A „Die Kultur” című német lap rendkívül érdekes, egyben pedig megdöbbentő cikket közöl a nyugatnémetországi írók anyagi helyzetéről. A cikk fölhasználva a Nyugatnémet Írószövetség körkérdesének adatait, megállapítja, hogy a német írók zöme súlyos anyagi gondokkal küzd, sőt csaknem vagy egészen nyomorban él. Ez a megállapítás annál meglepőbb, mert Nyugat-Németországban évente átlag hatvanezer új könyv jelenik meg, s ebből például az elmúlt évben tizenhetezer hazai szerzők alkotása volt.

A „Die Kultur” cikke nem marad meg az általánosságoknál, konkrét eseteket sorol föl, nevekre hivatkozik, statisztikát közöl. A cikk többek között megemlíti Otto Flake ismert, jónevű író esetét. Ennek az idős írónak, 83 műve jelent meg, mégis nagy szegénységben, teljesen elfeledve él. Írásai minden nyugatnémet antológiában előkelő helyet foglalnak el, az író azonban teljesen pénz nélkül, mindenkitől elhagyatva kórházban sánylik. Egy másik író így válaszolt a körkérdesre: „A német írók antológiája negyven írásomat felsorolja, mégis olyan kis kegydíjből tengődöm, hogy lakberre sem elég.” Egy fiatal író, akinek verseskötete, regénye és útleírása jelent meg, családjával együtt egyetlen szobában lakik, szalmazsákon alszik feleségével és három gyermekével együtt. Ejszaka ír, nappal egy kereskedésben csomagolja az árut. Egyébként évek óta tagja az írók szövetségének. A következő válasz így hangzik: „Az elmúlt két évben két regényem jelent meg. Egy-egy könyvön két évig is dolgozom. Az érte kapott honorárium 2500 márka körül mozog, de kénytelen vagyok kisebb összegekben előre felvenni, hogy dolgozhassam. Az újságok úgyszólván szakadatlanul írnak rólam, fényképeimet közlik, mégis kénytelen vagyok bujkálni az adóvégrehajtó meg a gázgyár pénzbeszedője elől.”

Ennél is rosszabb helyzetben vannak a színműírók. Egy színpadi szerző, akinek drámáját harminc színházban előadták, háború utáni regényét hét nyelvre lefordították, szó szerint a következőket írta a körkérdesre: „Családom már hónapok óta nem lakott jól, egy gyermekemnek sincs téli cipője.” Egy másik, ötven évnél idősebb színpadi író így nyilatkozott: „Nem tudok tovább dolgozni, mert nincs papírom. A cipőm lyukas. A társadalombiztosítást sem tudom már fizetni.”

— Hol, miben rejlenek ennek a megindokolhatatlan helyzetnek a gyökerei az ország nagyarányú föllendülésének korszakában? — veti föl a kérdést a „Die Kultur” cikkírója, s bizonytalankodva válaszol is: — Talán — abban, hogy az életszínvonal szakadatlan emelkedése közben a pénzhajszával elfoglalt átlagos német polgár teljesen érdektelenné vált az igazi művészet megnyilvánulási formái iránt. Talán — a technikai fejlődés és a mindennapi élet kényelmét szolgáló eszközök: a rádió, a televízió, a gramofon, a film, az autó teljesen háttérbe szorították a könyvet. Talán — a német fasizmus idején kitiltott külföldi írók művei annyira lekötik az olvasók érdeklődését, hogy a hazai szerzők alkotásaira sem idejük, sem pénzük, sem érdeklődésük nem marad. Talán — a hitleri korszak íróinak hitszegése után az új német nemzedék nem bízik többé a német írók humanizmusának, becsületességének igaz voltában, s emiatt csak külföldi, elsősorban amerikai írók könyveit olvassa.

A sok talán még bizonytalan válasznak is kevés, a visszás és szomorú helyzetet pedig egyáltalán nem oldja meg.

A Szerb Tudományos Akadémia nagyjainak névsorában megtalálhatjuk Tolsztoj Leonak, a Háború és béke meg az Anna Karenina világhírű írójának nevét is. Hogyan került a nagy orosz író a Szerb Akadémia tagjai közé? Hogyan választották az akadémia levelező tagjává?

Kétségtelenül érdekes volna választ kapni ezekre a kérdésekre, ma már azonban meglehetősen körülményes, sőt valószínűleg lehetetlen is pontosan megállapítani, hogyan történt Tolsztoj megválasztása. Dátumát tudjuk: 1910 február 3-án lett Tolsztoj a Szerb Tudományos Akadémia tagja. Az akadémia irattárában azonban egyetlen okmány sem található, amelyből minden kétséget kizárólag megállapíthatnánk a nagy író megválasztásának körülményeit.

Ezzel kapcsolatban kétféle változat van forgalomban. Az akadémia idősebb tagjai szerint Tolsztojt már korábban jelölték, de nem választhatták meg, mert nem találtak közvetlen indokot, nem volt meg a jogcím arra, hogy a Szerb Tudományos Akadémia levelező tagja lehessen. Csak amikor Tolsztoj Bosznia-Hercegovina megszállása miatt röpiratott adott ki, született meg a döntés. Tolsztojnak most már közvetlen, Szerbiát közelről érintő érdemei voltak.

A nevezetes választáson részvevő akadémiai tagok közül néhányan még életben vannak, s ezek úgy emlékeznek, hogy Tolsztoj megválasztása a szokásos körülmények között folyt le. Arra azonban már nem emlékeznek, hogy kinek az indítványára választották meg Tolsztojt. Az ülés után sok szó esett arról, hogyan fogadja majd az akkor már világhírű író a megtiszteltetést. A nevezetes ülésen jelen volt tagok közül egyébként tizenhárman szavaztak mellette.

Az akadémia évkönyve közvetlenül a választás után közölte Tolsztoj életrajzát P. Birjukov tollából. Az életrajzi adatokat Momčilo Ivanić tanár egészítette ki. A kéziratot előbb bemutatták Tolsztojnak, s csak az ő jóváhagyása után került nyomdába.

Az életrajzíró Birjukov többek között azt is elmondja, hogy az orosz kritika nem volt elragadtatva Tolsztoj első regényeitől. Írásait keményen bírálták vagy pedig agyonhallgatták, a jasznaja poljanai remete azonban nem sokat törődött a kritikákkal, érezte, tudta, hogy nagyra hivatott.

Tolsztoj — minden valószínűség szerint — levélben köszönte meg a Szerb Tudományos Akadémiának, hogy tagjává választotta, ennek az írásnak azonban ma már semmi nyoma sincsen. A háborúk ez esetben is megtették a magukét.

A SZLOVÉN IRODALOM ÜNNEPI ÉVÉNEK TERMÉSE

Az elmúlt év a szlovén széppróza centenáriuma volt, 1858-ban jelent meg ugyanis Fran Levsük két, ma már klasszikus írása: *Putovanje od Litije do Cateža* (Utazás Litijától Catežsig) és a „Martin Krpan” (Rongyos Marci), az újabkori szlovén irodalom indulásának első mérföldkövei.

Az ünnepi esztendőt a kiadóvállalatok is megülték, terveik a szokottnál is gazdagabbak voltak, s a megvalósítás nem sokban maradt az elgondolások mögött. Különösen tekintélyes a megjelentetett versgyűjtemények száma, a próza pedig — ha mennyiségben el marad is a költészet mögött — néhány nem mindennapi meglepetést hozott. Az ünnepi év folyamán kiadott versek — legalábbis az eddigi értékelések szerint — nem jobbak, nem is rosszabbak a szlovén színvonal átlagánál, az elbeszélők és a regényírók azonban — ha szabad ebben a vonatkozásban használni ezt a sarkantyúpengető kifejezést — kivágták a rezet.

Az új, „fiatal” írók közül egy hatvanhatéves vidéki orvos a jubiláris esztendő irodalmi hőse. Dr. Danilo Lokar ajdovščinai orvos *Ítélet napja falun* című elbeszéléskötete a szlovén irodalom legutóbbi néhány esztendejének nagy eseménye lett. A kisvárosi doktorbácsi huszonöt esztendeje irogat, novellái, elbeszélései lapok, folyóiratok, irodalmi újságok hasábjain jelentek meg. Senki sem figyelt föl rájuk, és mindenki bátor, sőt vakmerő vállalkozásnak tekintette a Cankarjeva Založba szándékát, hogy kötetbe gyűjtve adja ki Danilo Lokar írásait. Az elbeszéléskötet hat hónap alatt az utolsó példányig elkelt, a kritika is a legnagyobb elismerés hangján ír róla, s Lokar neve a legismertebb, legolvasottabb írók ranglistájára került. A hetedik évtized küszöbén népszerűvé vált író a Szlovén Tengermellék, Gorica és Ajdovščina népének életét írja le lírai, majd balladás egyszerűséggel.

Anton Ingolič külön, egyéni jubileumot ünnepelt 1958-ban. A centenáris esztendőben jelent meg huszonötödik könyve, egy kivándorló család földrajzilag is nagy területet felölelő regénye. Ingolič neve jólismert, a legismertebbek közé tartozik Szlovéniában, így hát terjedelmes regényét jóelőre nagy érdeklődéssel várta az olvasóközönség. A lélektani és szociológiai erőttől duzzadó, nagyszerűen megszerkesztett regény vonzó, rendkívül érdekes olvasmány. Nem hiányzik belőle az Ingoličot annyira jellemző erotikum sem.

A maribori *Obzorje* könyvkiadóvállalat az új elbeszélő nemzedék három jelesének regényeit jelentette meg. Szaša Vuga, Dominik Smole és Smiljan Rozman könyvei hagyták el az ódon szlovén városban dolgozó kiadó sajtóját.

Saša Vuga írása a legrövidebb. A tíz éves, *A szél nem az úton jár* című regény három nyugdíjas asszony keserves, vergődő hétköznapijait festi sötét tónusokból kevert színekkel, meglepő, pompás stílusban, szellemesen, találékonyan. *A szél nem az úton jár* az ünnepi esztendő zamatos, ízes termése.

Dominik Smole drámaírással foglalkozott eddig, az elmúlt évben bocsátotta útnak első regényét. *Fekete napok — fehér napok* című írása lélektani regény. A barátság és a szellem között tétovázó, nyugalom, rendszeres élet után vágyakozó férfi a hőse ennek a modernhangú, polgári környezetben lejátszódó, sokszor Dosztojevskij, Proust és Kafka mélységeit járó regénynek.

Smiljan Rozman regénye a legterjedelmesebb a három közül. Egy németországi gyűjtőtáborba hurcolt maribori diák útját követve mutatja be szokatlanul meggyőző erővel a fasiszta és nem fasiszta németeket. Különösen a gyilkos rendszer ellen lázadó németek portréja élő, valószerű. *Valaki* a regény címe, s a könyv sikere arról tanuskodik, hogy írója is valaki irodalmunkban.

EGY NAGY MŰ UTOLSÓ KÖNYVE

Arnold Zweig 1927-ben írta meg *Grischa* c. regényét, ezzel a könyvvel egyszerre a legnevesebb német elbeszélők sorába került. 1931-ben, 35-ben, majd 37-ben újabb kötetek követték és egészítették a megkezdett ciklus első kötetét.

Mind a négy regény fő témája az első világháború, erről akart Zweig a *Fehér emberek nagy háborúja* címmel összefogó nagy regényciklust írni. A negyedik könyv után úgy érezte, hogy a bevezető rész hiányzik.

Az újabb terveket azonban nem újabb regények, hanem másfél évtizedig tartó szünet követte. 1954-ben aztán megjelent egy előre nem látott könyv, a *Tűzszünet* (*Die Feuerpause*), ezt követte a *Megérett az idő* (*Die Zeit ist Reif*) és most készül — amint a *Der Monat* közli — a *Das Eis bricht* (*Török a jég*). A jelzett hét kötetben Zweig átfogja az 1913-tól 1918-ig terjedő időszakot. — Ezzel remélhetőleg meg is oldódik egy nagy feladat, amit egy fiatal író negyven évvel ezelőtt maga elé tűzött — mondja Zweig.

Zweig olvasói azonban most joggal kérdik, vajon az író hű maradt-e azokhoz az eszmékhez és törvényekhez, amikhez negyven évvel ezelőtt igazodott és amiket maga is hirdetett. A *Grischa*-ciklus szerzője érzi ezt a problémát és egy alkalommal finom iróniával így szólt róla: Az alkotó idővel céljainak, törekvéseinek minden félremagyarázását elkerüli.

Az 1927-ben megkezdett regény-ciklus tehát több, mint negyven év után befejeződik. Az író a hányattatás idején sem lett hűtlen fiatalkori tervéhez és az utolsó kötet majd azt is megmutatja, mennyire maradt következetes eszméihez.

Furcsa irodalmi divat kapott lábra Angliában az utóbbi időben. A klasszikus irodalmi alkotásokat zenés vigjátékokká alakítják át, s így mutatják be a könnyű fajsúlyú színdarabokat kedvelő közönségnek.

Shakespeare Rómeo és Júliájából Külvárosi történet címen csináltak operettszerű komédiát. Bernard Shaw Pygmalionja pedig kifogástalan hölgy címen vált zenés vigjátékká. Hogy a komédia még teljesebb legyen, egy londoni könyvkiadóvállalat pört indított a Pygmalion szerzői jogáért, azt állítva, hogy Bernard Shaw — plagizálta a témáját, Ethel Turner ausztráliai írónőnek egy 1897-ben megjelent elbeszélését vette hozzá alapul.

A kiadóvállalat — ügyvédje útján — be is adta keresetét a londoni törvényszéken, és magának követeli a Pygmalion szerzői jogát.

ISMERETLEN FAULKNER-KÉZIRATOK

Erdekes fölfedezést tett az elmúlt hetekben John Hartmann, new-orleansi irodalomtanár. A helyi lap 1922. évfolyamát lapozgatva, William Faulkner néhány ismeretlen elbeszélésére bukkant.

Faulkner irodalmi pályája kezdetén írta ezeket az elbeszéléseket. Nagy nyomorban élt, egy többemeletes ház padlásszobájában lakott, írásaiért igen szerény tiszteletdíjat fizettek. Abban az időben költőnek vallotta magát. Prózát csak azért írt, hogy pénzhez jusson, s teljesen a költészetnek szentelhesse magát. Az idők folyamán azonban egyre inkább fölmelegedett a próza, az elbeszélések iránt, és a hajdani költőjelöltből a modern amerikai regényírás és elbeszélés egyik legnagyobb mestere lett.

Verseinek gyűjteménye csak mostanában, amikor már regényeivel világhírt szerzett, hagyta el a sajtót. Erdekes, hogy Faulkner egyáltalán nem emlékezett a new-orleansi lapban megjelent elbeszéléseire.

JEGYZETEK

HALOTT JELSZAVAK

címmel kerül hamarosan a magyar olvasó kezébe Aleksandar Vučo díjazott regénye, a Mrtve javke, Herceg János kitűnő fordításában, a noviszádi Fórum kiadásában. A regény kezdetét közöljük.

A KANNIBÁL

Gál László Noé bárkája címen gyűjtötte össze novelláit, e kötetbe való A kannibál is. A könyvvel a noviszádi Fórum könyvkiadó kedveskedik az olvasónak.

KÉT ÖRDÖG KÖZÖTT

Részlet a fiatal írónemzedékhez tartozó Miodrag Bulatović Vuk i zvono című könyvéből. E számunkban Bori Imre ismertetőjét is közöljük a könyvről, amely nagy irodalmi esemény volt a múlt évben, s kevésen múltott, hogy nem ez a könyv kapta a NIN 1958. évi díját.

THOMPSONNAK ÉLNI KELL

Az idén jubiláló író Emberhús című novelláskötetéből vettük, mely a Fórum kiadásában hamarosan megjelenik.

TARTALOMMUTATÓ

Aleksandar Vučo / Halott jelszavak	91
Zákány Antal / Alom-asszony	100
Miodrag Bulatović / Két ördög között	105
Koncz István versei	112
Gál László / A kannibál	115
Debreczeni József / Thomsonnak élnie kell!	117
Huszár Zoltán versei	121
Bodrits István / Részeg hülye	123
Saffer Pál / Teázó rendőrök egy magánképtár árnyékában	127
Bori Imre / A szocialista regény	131
Bori Imre / Emberek tűzvészben	138
Tomán László / Regény a mulandóságról	143
Tomán László / Hamisjátékosok	144
Sulhóf József / Kis falvak, nagy gondok	146
R. M. / Fantasztikum a korszerű tudományban	150
Burány Nándor / Az elembertelenedés ellen	152
Gellér Tibor / A halászélet balladája	153
KRONIKA	155
JEGYZETEK	164

Boško Petrović rajzait a 99, 100, 104, 113, 120, 121, 122, 126, 151, 154, 156, 158, 162 és a 163. oldalon,

Sáfrány Imre szövegrajzait pedig a 93, 96. és a 115. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. 1959. FEBRUAR, KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓORAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ORZUNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — ELOFITETESI DIJ: EGY EVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZAMARA 50 DINAR. — KESZULT A FORUM NYOMDAJABAN NOVISZADON

FD

tudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá